

ΤΜΗΜΑ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ

Σεξουαλική παρενόχληση και στρεσογόνοι παράγοντες στον χώρο εργασίας: Μια διερεύνηση της μεταξύ τους σχέσης και των παραγόντων που τις καθορίζουν

Επιμέλεια

Παναγιωτοπούλου Π. Θεοδώρα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ.....	4
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	5
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ	
1.1. Ο όρος «σεξουαλική παρενόχληση».....	6
1.1.1. Ανθρωπολογική θεώρηση.....	7
1.1.2. Κοινωνιολογική θεώρηση.....	9
1.1.3. Φεμινιστική θεώρηση.....	10
1.1.4. Εγκληματολογική θεώρηση.....	11
1.2. Παράδειγμα σεξουαλικής παρενόχλησης.....	12
1.3. Το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης σε διεθνές επίπεδο.....	13
1.4. Οι άντρες ως θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης.....	18
1.5. Σεξουαλική παρενόχληση από άτομα του ίδιου φύλου.....	19
1.6. Ο ρόλος της σεξουαλικής παρενόχλησης: Χαρακτηριστικά και θεωρητικές ερμηνείες.....	20
1.7. Σεξουαλική παρενόχληση: Μύθοι και στερεότυπα.....	21
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ	
2.1. Ορισμός της σεξουαλικότητας.....	23
2.2. Σεξουαλικότητα και θηλυκότητα.....	25
2.3. Η ψυχολογική διαμόρφωση του σεξουαλικού δεσμού.....	26
2.4. Θηλυκότητα και ψυχολογία της γυναίκας.....	29
2.5. Σεξιστική διακδικητικότητα.....	30
2.6. Σεξουαλικά ανταντακλαστικά ερεθίσματα.....	32
2.7. Διαφοροποίηση σεξουαλικότητας αντρών και γυναικών.....	34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ	
3.1. Ορισμός επιθετικότητας.....	36
3.2. Επιθετικότητα και διέγερση.....	43
3.3. Τιμωρία.....	44
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΓΧΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΡΕΣ	46
4.1. Ορισμός Στρες.....	47
4.2. Στρεσογόνοι παράγοντες.....	47
4.3. Ορισμός Άγχους.....	52
4.4. Επιπτώσεις Άγχους.....	55
4.5. Σύνδεση Άγχους και Στρες.....	56
4.6. Έρευνες για το άγχος.....	56
4.7. Άγχος και Εργασία.....	58
4.8. Άγχος και Σεξουαλική παρενόχληση.....	59
4.9. Άγχος για την εικόνα του σώματος.....	62
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	
5.1. Αντικείμενο και στόχοι της παρούσας έρευνας.....	64
5.2. Ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν.....	64
5.3. Μέθοδος συλλογής δεδομένων.....	68
5.4. Μεθοδολογικές δυσχέρειες.....	68
5.5. Στατιστική ανάλυση.....	69
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ	
6.1. Χαρακτηριστικά δείγματος.....	71
6.2. Αξιοπιστία απαντήσεων.....	73
6.3. Έλεγχος κανονικότητας κατανομής των αριθμητικών μεταβλητών.....	73

6.4. Διαφοροποίηση του συνολικού βαθμού επιρρέειας προς τη σεξουαλική παρενόχληση ως συνάρτηση των κύριων μεταβλητών της παρούσας μελέτης.....	75
6.5. Κλίμακα FGRS – Περιγραφική Στατιστική.....	78
6.6Μελέτη των επιδράσεων κύριων μεταβλητών στη συνολική βαθμολογία καθώς και στις επιμέρους της κλίμακας FGRS.....	80
6.7. Συμπεράσματα – Συζήτηση.....	89
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	92

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Η σεξουαλική παρενόχληση είναι ένα κοινωνικό φαινόμενο που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και παράλληλα παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Αποτελεί δε, ιδιαίτερα στο χώρο της εργασίας, μία σχετικά συχνή, προσβολή εις βάρος των εργαζομένων. Η σεξουαλική παρενόχληση συνιστούσε για δεκαετίες, και εν μέρει συνεχίζει να συνιστά, μία υπαρκτή αλλά αθέατη κατάσταση. Στην παρούσα μελέτη, συμμετείχαν 350 γυναίκες με μέσο όρο ηλικία 34,55 ετών. Η πλειοψηφία τους είχε τόπο καταγωγής την Αθήνα ή κάποια επαρχιακή πόλη, ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία διέμενε στην πρωτεύουσα. Ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση, οι περισσότερες ήταν ανύπαντρες και χωρίς παιδιά, ενώ το μηνιαίο οικογενειακό τους εισόδημα κυμαινόταν από 901 ευρώ - 1500 ευρώ, για τις περισσότερες. Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο του δείγματος, η πλειοψηφία ήταν είτε απόφοιτοι Λυκείου είτε απόφοιτοι κάποιου ανώτερου ή τεχνικού εκπαιδευτικού ιδρύματος. Τα αποτελέσματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι, οι γυναίκες σε θέση τμηματάρχη ή προϊστάμενου να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα ροπής προς σεξουαλική παρενόχληση καθώς επίσης ότι η ροπή προς σεξουαλική παρενόχληση είναι εντονότερη όταν θύμα και θύτης βρίσκονται στην ίδια θέση κοινωνικής ισχύος. Το φαινόμενο της **επιρρέπειας** των γυναικών προς σεξουαλική παρενόχληση κάποιου άνδρα και η συσχέτισή του με τα επίπεδα στρες που βιώνουν οι γυναίκες ως σχετικά με διάφορα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς που αποδίδονται σε αυτές είναι αδιαμφισβήτητο. Τονίζεται λοιπόν, η επιτακτικότητα της περαιτέρω έρευνας σε τυχαία και αντιπροσωπευτικά δείγματα καθώς και της άμεσης αντιμετώπισης του θέματος.

Comment [d1]:

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η σεξουαλική παρενόχληση έχει αναγνωριστεί ως ένα σοβαρό πρόβλημα στη βιβλιογραφία, τα τελευταία 30 χρόνια. Πρόκειται για αρκετά διαδεδομένο και ενοχλητικό φαινόμενο. Ένα κοινωνικό φαινόμενο που προσβάλλει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια και παραβιάζει την αρχή της ίσης μεταχείρισης. Η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί δε, ιδιαίτερα στο χώρο της εργασίας, μία σχετικά συχνή, προσβολή εις βάρος των εργαζομένων.

Η σεξουαλική παρενόχληση στον εργασιακό χώρο αποτελεί, πρωτίστως, κοινωνικό πρόβλημα. Πρόκειται ουσιαστικά για επαναλαμβανόμενη πρακτική που αποτελεί έκφανση ιδιότυπων μορφών ιεραρχίας και κυριαρχίας, σύμφωνα με τις οποίες το θύμα υφίσταται διασυρμό της προσωπικότητάς του με σημαντικές ψυχολογικές συνέπειες. Επιπλέον, οδηγεί σε επιδείνωση των εργασιακών συνθηκών και σχέσεων και στη μεταξύ των φύλων ανισότητα, ως προς τα εργασιακά δικαιώματα. Η σεξουαλική παρενόχληση στους χώρους εργασίας συνιστά αντικοινωνική συμπεριφορά, που παραβιάζει την ανθρώπινη αξιοπρέπεια, την αρχή της ίσης μεταχείρισης αλλά και θεμελιώδη δικαιώματα του ατόμου στον τομέα εργασίας. Σε επικίνδυνα επίπεδα έχει φτάσει η σεξουαλική παρενόχληση στην εργασία, σύμφωνα με διεθνή έρευνα των Reuters/Ipsos, από την οποία προκύπτει ότι ένας στους δέκα εργαζόμενους έχει δεχτεί σεξουαλικές πιέσεις από ανώτερους υπαλλήλους. "Όταν ανώτεροι στην ιεραρχία προσπαθούν να αποκτήσουν σεξουαλικές σχέσεις με άλλους εργαζόμενους, όχι γιατί θέλουν να έχουν μια κανονική σχέση μαζί τους, αυτό δεν είναι απλώς σεξουαλική παρενόχληση, αλλά καθαρή εκμετάλλευση", τονίζει ο Τζον Ράιτ, αντιπρόεδρος της παγκόσμιας επιχείρησης μελετών Ipsos.

Στο πλαίσιο της παρούσας μελέτης θα αναλυθεί το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης που ασκείται από τις γυναίκες σε βάρος των ανδρών στον χώρο εργασίας, καθώς και οι στρεσογόνοι παράγοντες που βιώνουν οι γυναίκες σχετικά με διάφορα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς που αποδίδονται σε αυτές και πως αυτά συσχετίζονται με την **επιρρέπεια** τους προς σεξουαλική παρενόχληση σε κάποιον άνδρα σε εθνικό επίπεδο. Αποτελεί μια πρωτότυπη έρευνα, καθώς στην Ελλάδα δεν έχει πραγματοποιηθεί αντίστοιχη επιδημιολογική έρευνα.

Comment [d2]: p

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ

1.1. Ο ΟΡΟΣ «ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ»

Το γεγονός ότι, η σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο της εργασίας αποτελεί ένα νέο όρο οδηγεί στη δυσκολία ενός κοινά αποδεκτού ορισμού. Συγκεκριμένα, η σεξουαλική παρενόχληση αναγνωρίστηκε ως πρόβλημα σχετικά πρόσφατα (Timmeuman & Bajema, 1999), αν και η συμπεριφορά που περιγράφει ο όρος εντοπίζεται και στους προηγούμενους αιώνες (Thomas & Kitzinger, 1997).

Πριν από το 1975, η σεξουαλική παρενόχληση ήταν ανώνυμο και απροσδιόριστο κοινωνικό φαινόμενο (MacKinnon, 1979). Ο όρος "σεξουαλική παρενόχληση" προέκυψε από τη Βόρεια Αμερική (Pina, Cannon, & Saunders, 2009). Συγκεκριμένα, η χρήση του όρου εμφανίστηκε το 1975 σε ένα άρθρο εφημερίδας New York Times με τίτλο «Women begin to speak out against sexual harassment at work » (Bacchi & Jose, 1994). Η πρώτη απόπειρα ορισμού του φαινομένου αναφερόταν σε συμπεριφορές

που προκαλούσαν στο θύμα ενόχληση, αμηχανία και δυσαρέσκεια, αναφορικά με το εργασιακό του περιβάλλον (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004).Στις σκανδιναβικές χώρες (τη Νορβηγία, τη Σουηδία και τη Φινλανδία), η σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται ως μια ειδική μορφή παρενόχλησης στον χώρο εργασίας, στον οποίο η σεξουαλικότητα χρησιμοποιείται ως μέσο καταπίεσης (Einarsen, 2000).

Επακολούθησε διερεύνηση της έννοιας σε τέσσερα κυρίως σημεία κατά τα οποία: α) αναγνωρίστηκε ότι οι συμπεριφορές που συνιστούν σεξουαλική παρενόχληση είναι τόσο σοβαρές που δε χρειάζεται να επαναληφθούν για να θεωρηθούν ως παρενόχληση, β) οι μεταγενέστεροι ορισμοί συμπεριέλαβαν και τον όρο της παρενόχλησης βάσει φύλου, γ) η σεξουαλική παρενόχληση ερμηνευμένη από τη φεμινιστική και κοινωνικοπολιτισμική οπτική θεωρήθηκε ότι αποτελεί έκφραση της άνισης κατανομής της εξουσίας σε κοινωνικό επίπεδο (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004) και τέλος δ) αναγνωρίστηκε σαν μια μορφή επιθετικής συμπεριφοράς (McCann, 2005).

Η προβληματική που αναπτύχθηκε σχετικά με τον όρο επηρεάστηκε από τις επιστημονικές θεωρήσεις της ανθρωπολογίας, της κοινωνιολογίας και της εγκληματολογίας (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004). Πράγματι, η ευελιξία του ορισμού της σεξουαλικής παρενόχλησης, η οποία της επιτρέπει να ανταποκρίνεται στον πολιτισμικό πλαίσιο στο οποίο χρησιμοποιείται, μπορεί να θεωρηθεί ως ένα από τα κύρια πλεονεκτήματά της (McCann, 2005).

1.1.2. ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Σύμφωνα με την ανθρωπολογική θεώρηση, η σεξουαλική παρενόχληση είναι κατά βάση σχέση ιεραρχίας και προσβολής της σεξουαλικής αξιοπρέπειας και ελευθερίας του ατόμου. Εμπεριέχει δύο διαστάσεις, εκ

των οποίων η πρώτη αναφέρεται στον έμφυλο καταμερισμό της εργασίας στις κοινωνίες του δυτικού κόσμου και η δεύτερη, όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στην έρευνα του Κ.Ε.Θ.Ι (2004), «στο φύλο της εργασίας».

Ο έμφυλος καταμερισμός της εργασίας βασίζεται σε ιδεολογικές και πολιτισμικές κατασκευές (Navotzky,1997 στο Κ.Ε.Θ.Ι,2004). Στις ανεπτυγμένες χώρες εξακολουθεί να κυριαρχεί η αντίληψη ότι το φύλο υπάρχει σε δεδομένη αναλογία και αντιστοιχία με τους φυσικούς κανόνες και κατ' επέκταση η εν λόγω αναλογία υπαγορεύει συγκεκριμένες στάσεις, συμπεριφορές, ηθικούς κώδικες, αλλά και συγκεκριμένες ικανότητες (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004).

Ταυτόχρονα, ο διαχωρισμός του βίου σε δημόσιο και ιδιωτικό οδήγησε στην ταύτιση του άνδρα με τον πρώτο και της γυναίκας με το δεύτερο. Οι γυναίκες θεωρήθηκαν ταυτόσημες με τις λειτουργίες της φύσης, την αναπαραγωγή, την ανατροφή και τις σωματικές λειτουργίες, ενώ οι άνδρες, εντασσόμενοι στο δημόσιο χώρο, ταυτίστηκαν με τις αξίες της προόδου και της κοινωνικής κινητικότητας, έννοιες ανώτερες, εν αντιθέσει με τις αντίστοιχες κατώτερες του ιδιωτικού χώρου (Op.cit.).

Οι γυναίκες κατά συνέπεια περιορίζονται στο σπίτι, αποκτούν τα χαρακτηριστικά της νοικοκυράς ή το ρόλο μιας υποδεέστερης, κοινωνικά, θέσης. Τα δύο φύλα κατασκευάζονται κοινωνικά, οπότε το ένα έχει τον έλεγχο, την εξουσία και το άλλο είναι περιορισμένο και κατώτερο (Op.cit.).

Ακολουθώντας την ανθρωπολογική ανάλυση και λαμβάνοντας ταυτόχρονα υπόψη ότι το «φύλο εργασίας» ουσιαστικά αναφέρεται στο γεγονός ότι οι γυναίκες είναι «εκ φύσεως» προορισμένες για τον ιδιωτικό χώρο του σπιτιού - άρα όσες εργάζονται θεωρούνται κατώτερες και κυριαρχούμενες

των ανδρών – η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί μια φυσικοποιημένη και αναμενόμενη συμπεριφορά (Op.cit.).

1.1.3. ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Η πρώτη απόπειρα για τη διαμόρφωση ενός κοινωνικά αποδεκτού ορισμού της σεξουαλικής παρενόχλησης έγινε το 1975 από τη φεμινίστρια Lin Fanles σε συνεργασία με την ένωση εργαζομένων γυναικών (WWU) της Νέας Υόρκης (Παπαθεοδώρου, 2001 στο Κ.Ε.Θ.Ι, 2004). Σύμφωνα με αυτόν η σεξουαλική παρενόχληση αφορούσε συμπεριφορές, όπως επαναλαμβανόμενα και ανεπιθύμητα, για τον αποδέκτη, σεξουαλικά σχόλια, βλέμματα, προτάσεις ή ακόμη και σωματική επαφή, που έκαναν το θιγόμενο άτομο να αισθάνεται ενόχληση ή προσβολή και του προκαλούσαν δυσαρέσκεια και αμηχανία στο εργασιακό του περιβάλλον (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004).

Ο εν λόγω ορισμός δέχτηκε κριτική, διότι θεωρήθηκε ότι δεν ήταν ιδιαίτερα ευρύς, γεγονός που οδήγησε στη δημιουργία νέων ορισμών, όπως αυτού που ψηφίστηκε το 1993 από το Συμβούλιο των Υπουργών της Ευρωπαϊκής Ένωσης, σύμφωνα με τον οποίο η σεξουαλική παρενόχληση των γυναικών στον εργασιακό χώρο αναφέρεται σε ανεπιθύμητη συμπεριφορά σεξουαλικής φύσης ή άλλη συμπεριφορά, η οποία βασίζεται στη διαφορά φύλων και θίγει την αξιοπρέπεια των οδηγίων (Op.cit.).

Το 2002 το ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο εκδίδει σχετική οδηγία κατά την οποία υιοθετείται ο εξής ορισμός της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο της εργασίας (επίσημη εφημερίδα των ευρωπαϊκών Κοινοτήτων, «οδηγία 2002/73/ΕΚ, 5 Οκτωβρίου 2002»):

«Η παρενόχληση αφορά σε οποιαδήποτε ανεπιθύμητη συμπεριφορά συνδεδεμένη με το φύλο ενός προσώπου, με σκοπό ή αποτέλεσμα την παραβίαση της αξιοπρέπειας του προσώπου αυτού και τη δημιουργία εκφοβιστικού, εξευτελιστικού, ταπεινωτικού ή επιθετικού περιβάλλοντος» (Op.cit.).

Στην ίδια οδηγία συμπληρώνεται ότι η παρενόχληση αφορά οποιαδήποτε μορφή ανεπιθύμητης συμπεριφοράς, είτε πρόκειται για λεκτική, είτε για μη λεκτική και σωματική, η οποία έχει σεξουαλικό χαρακτήρα και σκοπεύει σε προσβολή, εξευτελισμό ή ταπείνωση του ατόμου (Op.cit.).

Η κοινωνιολογική ανάλυση μελετά την παρενόχληση ως πρόβλημα που αφορά τη διάκριση των φύλων και κατ' επέκταση ως ένα βασικό εμπόδιο στην επίτευξη της ισότητας των γυναικών στο χώρο εργασίας, αλλά και της προστασίας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας (Op.cit.).

1.1.4. ΦΕΜΙΝΙΣΤΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Κοινωνικοπολιτισμικές θεωρίες, σε μεγάλο βαθμό προσανατολισμένες στην φεμινιστική παραδοχή, εξετάζουν ένα ευρύτερο κοινωνικό και πολιτικό πλαίσιο στο οποίο η σεξουαλική παρενόχληση δημιουργήθηκε και εμφανίζεται. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, η σεξουαλική παρενόχληση αποτελεί λογική συνέπεια της ανισότητας των φύλων και του σεξισμού που ήδη υπάρχει στην κοινωνία (Pina,Cannon,& Saunders, 2009). Η σεξουαλική παρενόχληση ορίζεται ως μια μορφή διακρίσεων του φύλου βάσει της νομοθεσίας των ΗΠΑ, του Ηνωμένου Βασιλείου (Kelly, 2000), και της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Browne, 2006).

Στους χώρους εργασίας το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης αποτελεί σημαντική απειλή (Avina & O'Donohue, 2002) και είχε ως άμεση συνέπεια τη θυματοποίηση των εργαζομένων και κυρίως των γυναικών, οι

οποίες υφίσταντο άνιση μεταχείριση και αφετέρου αποσιωπούσαν το γεγονός φοβούμενες την επιδείνωση των εργασιακών τους συνθηκών. Το φεμινιστικό κίνημα όμως επέδρασε καταλυτικά στην ανατροπή αυτής της κατάστασης. Μέσα από αγώνες και πιέσεις που άσκησε, επέτυχε να δοθεί μεγαλύτερη προσοχή σε θέματα όπως η ισότητα, η κακοποίηση, ο βιασμός καθώς και η σεξουαλική παρενόχληση (Αρτινοπούλου, 2000).

1.1.5. ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΗΣΗ

Οι εγκληματολογικές αναλύσεις, όσον αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση, οδηγούν στο συμπέρασμα ότι πρόκειται για μια έννοια που μεταβάλλεται στο χώρο και το χρόνο, καθώς συναρτάται άμεσα από πολιτικές, ιστορικές, κοινωνιολογικές και νομικές παραμέτρους (Παπαθεοδώρου, 2001). Δε συνιστά μία απόλυτη κατάσταση, γεγονός που δημιουργεί δυσκολίες στην προσπάθεια ορισμού της (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004).

Συγκεκριμένα, υποστηρίζεται ότι ο χώρος, ο χρόνος, όπως και η ταυτότητα των προσώπων που εμπλέκονται στη σεξουαλική παρενόχληση αποτελούν τις μεταβλητές που υποδεικνύουν τα κριτήρια, σύμφωνα με τα οποία καθορίζονται τα επίπεδα ανοχής κάθε κοινωνίας για τον όρο της σεξουαλικής παρενόχλησης (Op.cit.).

Το φαινόμενο της παρενόχλησης, αλλά και το νόημα που αποκτά κάθε φορά, συνδέεται στενά με τα είδη των κοινωνικο-πολιτιστικών συστημάτων, τις αξίες που κυριαρχούν, τις κατακτήσεις του νομικού πολιτισμού, αλλά και τις σχέσεις εξουσίας που διαμορφώνονται σε μία κοινωνία. Κατά συνέπεια, σε μία κοινωνία όπως η σημερινή, που χαρακτηρίζεται από την ανισότητα και την κυριαρχία των ανδρών, ειδικά στο πεδίο της αγοράς εργασίας, η σεξουαλική παρενόχληση εκφράζει συγκεκριμένες σχέσεις εξουσίας. Οι αντίστοιχοι ρόλοι που

διαμορφώθηκαν, σύμφωνα με τους οποίους οι άνδρες είναι υπεύθυνοι για την «υλική αναπαραγωγή του συστήματος» , ενώ οι γυναίκες για τη «φυσική αναπαραγωγή του» αποτελούν τη βάση της σύγχρονης κοινωνικής ανισότητας μεταξύ των δύο φύλων (Op.cit.).

Η εξέλιξη των οικονομικών και κοινωνικών δομών οδήγησε από τη μία πλευρά τις γυναίκες στη συμμετοχή τους στην αγορά εργασίας, από την άλλη όμως ο ρόλος τους δεν αποδεσμεύτηκε από το φύλο τους. Οι ρόλοι της μητέρας, της συζύγου και της νοικοκυράς μεταφέρθηκαν στον κοινωνικό, δημόσιο βίο. Οι γυναίκες περιορίστηκαν στις λεγόμενες «γυναικείες δουλειές», οι οποίες κατά κύριο λόγο είναι βοηθητικές, χαμηλόβαθμες και χαμηλόμισθες (Op.cit.).

Η αναπαραγωγή της άνισης μεταχείρισης των γυναικών εξακολουθεί να υπάρχει και στο χώρο εργασίας, ειδικά όταν το στοιχείο του φύλου ή της σεξουαλικότητας, ως μέσο εργασίας, επιβεβαιώνει τη σεξιστική αντιμετώπιση των εργαζομένων γυναικών και οδηγεί στη θεώρηση της σεξουαλικής παρενόχλησης ως μίας φυσικής και αναμενόμενης κατάστασης (Op.cit.).

1.2. ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ

Το νόημα που διαμορφώνεται, μέσω της ευρωπαϊκής επιτροπής, για τον όρο της σεξουαλικής παρενόχλησης συμπληρώνεται και αναδεικνύεται μέσα από περιπτώσεις συμπεριφορών που μπορούν να χαρακτηριστούν παραδείγματα σεξουαλικής παρενόχλησης. Η ευρωπαϊκή επιτροπή κατατάσει τις συμπεριφορές αυτές σε κατηγορίες, αποσαφηνίζοντας συγχρόνως τις έννοιες που περιέχει καθεμία από αυτές (Μαγγαναρά, 1998).

Οι κατηγορίες αυτές είναι οι εξής:

α) Σωματική συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα, η οποία σημαίνει ανεπιθύμητη σωματική επαφή που εκτείνεται από ανεπιθύμητα αγγίγματα, σκουντήματα, τσιμπήματα, τριψίματα με το σώμα ενός άλλου εργαζομένου και φθάνει μέχρι τη σεξουαλική επίθεση και τον βιασμό.

β) Λεκτική συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα, η οποία μπορεί να συμπεριλαμβάνει προσβλητικό φλερτ, πρόστυχα σχόλια, συνεχείς προτάσεις για εξόδους μετά το τέλος της εργασίας, πιέσεις για σύναψη ερωτικών σχέσεων, ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις.

γ) Μη λεκτική συμπεριφορά σεξουαλικού χαρακτήρα, η οποία μπορεί να συμπεριλαμβάνει την επίδειξη πορνογραφικού υλικού όπως φωτογραφίες, αντικείμενα, αφίσες, χειρονομίες με σεξουαλικά υπονοούμενα, σφυρίγματα, λοξά βλέμματα.

δ) Συμπεριφορά που βασίζεται στο φύλο, η οποία μειώνει, γελοιοποιεί ή εκφοβίζει έναν εργαζόμενο λόγω φύλου. Τέτοια συμπεριφορά μπορεί να συμπεριλαμβάνει εξευτελισμούς που βασίζονται στο φύλο, εχθρότητα, προσβλητικά σχόλια για επαγγελματικές ικανότητες, εμφάνιση, ενδυμασία κ.λπ. (Ορ.cit.).

1.3. ΤΟ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ ΣΕ ΔΙΕΘΝΕΣ ΕΠΙΠΕΔΟ

Οι ερευνητικές μελέτες για τη σεξουαλική παρενόχληση εντοπίζονται κατά κύριο λόγο στις Η.Π.Α, στη βόρεια και κεντρική Ευρώπη, ενώ σε μικρότερο βαθμό εντοπίζονται και στη νότια Ευρώπη (Timmeuman & Bajema, 1999, Κ.Ε.Θ.Ι, 2004).

Σύμφωνα με μια έρευνα που έγινε το 1980 στο San Francisco μέσω ερωτηματολογίου σε 23.000 άντρες και γυναίκες διαπιστώθηκε ότι το 42% των γυναικών που απάντησαν είχε υπάρξει θύμα σεξουαλικής παρενόχλησης, όπως και το 15% των αντρών, μέσα στους τελευταίους 24 μήνες. Τα δύο στοιχεία που προβλημάτισαν ιδιαίτερα τους ερευνητές ήταν α) αν είχαν ερωτηθεί για όλη τη διάρκεια της εργασιακής τους ζωής, τα νούμερα θα ήταν κατά πολύ υψηλότερα και β) το υψηλότερο ποσοστό θυματοποίησης στους άντρες (Powell, 1986, Παπαθεοδώρου, 2001).

Την ίδια περίοδο πραγματοποιήθηκαν και στην Αγγλία δύο έρευνες με θέμα την σεξουαλική παρενόχληση, σε τοπικό επίπεδο, στις πόλεις Camden και Liverpool από τη National Association of Local Government Officers. Το αποτέλεσμα ήταν ότι το 52% των γυναικών και το 20% των αντρών είχαν βιώσει την εμπειρία της σεξουαλικής παρενόχλησης (Παπαθεοδώρου, 2001).

Το 1981 διεξήχθη έρευνα από τον οργανισμό Canadian Woman Right's Commission από την οποία προέκυψε ότι το 49% των γυναικών και το 33% των αντρών υπήρξαν θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης (Op.cit.).

Επιπρόσθετα, το 1981 διεξήχθη στις Η.Π.Α μία από τις μεγαλύτερες έρευνες, σε δείγμα 20.314 ομοσπονδιακών υπαλλήλων, όπου ένας στους τέσσερις εργαζομένους (γυναίκες σε ποσοστό 42%, έναντι των ανδρών σε 15%) ανέφεραν εμπειρίες σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας τους. Αντίστοιχες έρευνες στο αμερικάνικο ναυτικό το 1992 ανέδειξαν ότι το 42% των στρατευομένων γυναικών δέχτηκαν σεξουαλική παρενόχληση κατά την υπηρεσία τους ή κατά τη διάρκεια αποστολής (Davidson & Burke, 1994).

Σε παρόμοια έρευνα που διενεργήθηκε από την επιτροπή Ίσων Δικαιωμάτων των Γυναικών των Ηνωμένων Εθνών αναφέρεται ότι το 50% των εργαζομένων γυναικών έχει πέσει θύμα σεξουαλικής παρενόχλησης (Op.cit.). Σε υψηλότερο ποσοστό 60% παρουσιάζεται να έχουν δεχτεί σεξουαλική παρενόχληση, τουλάχιστον μία φορά, οι εργαζόμενοι στη Βρετανία, ενώ το 17% έχει δηλώσει ότι βίωσε ανάλογες εμπειρίες, περισσότερες από έξι φορές κατά τη διάρκεια της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας (Παπαθεοδώρου, 2001).

Στα πλαίσια της Ευρωπαϊκής Ένωσης διεξήχθη ένα σύνολο 74 ποσοτικών και ποιοτικών ερευνών, κατά τη χρονική περίοδο 1987-1997 σε 11 κράτη – μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Από τις συγκεκριμένες έρευνες προέκυψε ότι το 30% με 50% των εργαζομένων γυναικών δέχτηκαν σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας τους. Αξιοσημείωτο είναι ότι, το ποσοστό των ανδρών ήταν περίπου 10% (Terpstra & Baker, 1989).

Επίσης, επί του συνόλου των περιπτώσεων, το 50% παρουσιάζει δράστη ομοιόβαθμο με το θύμα, ενώ το 30% δράστη προϊστάμενο ή ανώτερο ιεραρχικά. Η πλειοψηφία των ερευνών όσο αφορά τη σεξουαλική παρενόχληση των γυναικών από τους άνδρες γεγονός που αντικατοπτρίζει την κυρίαρχη μορφή της σεξουαλικής παρενόχλησης στον εργασιακό χώρο (Op.cit.). Αν και τα περισσότερα θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης είναι γυναίκες, υπάρχει μια αυξανόμενη συνειδητοποίηση ότι και οι άνδρες μπορεί να είναι θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης με παρόμοιους τρόπους. Τα τελευταία χρόνια έχουν αυξηθεί οι εκθέσεις των ανδρών που υπόκειται σε παρενόχληση, καθώς και ο αριθμός των καταγγελιών και νομικές προσφυγές που ασκούνται από αυτούς. Έχει προταθεί ότι, οι πλέον ευάλωτες ομάδες του εργατικού δυναμικού που μπορούν να αποτελέσουν στόχο σεξουαλικής παρενόχλησης είναι οι νέοι άνδρες, οι ομοφυλόφιλοι άνδρες, που ανήκουν σε εθνοτικές ή φυλετικές μειονότητες,

και οι άνδρες που εργάζονται σε ομάδες εργασίας που κυριαρχούνται από γυναίκες (McCann, 2005).

Πρόσφατες έρευνες, σύμφωνα με τους Berdahl, Magley, Waldo (1996) έχουν μετατοπίσει το επίκεντρο της έρευνας και έχουν προτείνει ότι η σεξουαλική παρενόχληση των ανδρών – εργαζομένων μπορεί εξίσου να καθιστά ένα σημαντικό πρόβλημα (Terpstra & Baker, 1989). Η συγκεκριμένη θέση ενδυναμώνεται από αναπαραστάσεις των ΜΜΕ για τη σεξουαλική παρενόχληση. Επί παραδείγματι, μια πρόσφατη ταινία με τίτλο «Disclosure» η οποία αναφέρεται στη σεξουαλική παρενόχληση που δέχθηκε ένας άνδρας – εργαζόμενος από μια γυναίκα – προϊσταμένη. Η συγκεκριμένη προσέγγιση υποστηρίζει ότι το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης δεν είναι μόνο αποκλειστικά θέμα φύλου αλλά κυρίως και τη θέση που κατέχει το άτομο στην ιεραρχική δομή. Το φαινόμενο επομένως αναλύεται βάση του διακυβεύματος της εξουσίας (Berdahl, Magley, & Waldo, 1996; Brown, 2006).

Όσον αφορά το φύλο του δράστη, αλλά και του θύματος, ανάλογες έρευνες που προαναφέρθηκαν οδηγούν στο συμπέρασμα ότι οι δράστες είναι συχνότερα άνδρες, ενώ τα θύματα γυναίκες. Ιδιαίτερα σημαντικό είναι το γεγονός ότι το 51% έως 76% των γυναικών αναφέρουν τη σεξουαλική παρενόχληση στο χώρο εργασίας, ενώ ένα πολύ μικρότερο ποσοστό (3%) καταγγέλλει τα περιστατικά στις επίσημες αρχές (Davidson & Burke, 1994).

Σημαντικό είναι να αναφέρουμε ότι, τα τελευταία χρόνια οι κοινωνικοί επιστήμονες ασχολούνται με το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης που διαπράττεται από το ίδιο φύλο. Συγκεκριμένα, ο συνδιασμός δεδομένων από τρεις έρευνες έδειξαν ότι το 44% των ανδρών ανέφεραν

ότι είχαν βιώσει σεξουαλική παρενόχληση από άλλους άνδρες. Επιπρόσθετα, σημαντικό είναι να τονίσουμε ότι οι έρευνες κατέδειξαν ότι το ποσοστό των ανδρών που ανέφεραν ότι παρενοχλήθηκαν σεξουαλικά από άλλους άνδρες είναι πολύ μεγαλύτερο από το ποσοστό των γυναικών που ανέφεραν ότι είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης από άλλες γυναίκες (Foote & Goodman-Delahunty, 1999).

Μία άλλη ερευνητική διάσταση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης είναι οι αντιδράσεις των γυναικών – θυμάτων. Οι Thomas και Kitzinger (1997) αναφέρουν ότι τα θύματα κινούνται στο παρασκήνιο, δεν προβαίνουν σε καταγγελία ή έστω αναφορά των περιστατικών. Συγκεκριμένα το 8% απευθύνεται στον εργοδότη για να αναφέρει το περιστατικό της παρενόχλησης, το 17% ζητά να αλλάξει τμήμα ή να μεταφερθεί σε άλλο χώρο της επιχείρησης, ενώ υπάρχουν και περιπτώσεις παραίτησης. Οι συνηθέστερες αντιδράσεις αναφέρονται στην προσποίηση των θυμάτων ότι δε συμβαίνει τίποτα ή ότι δεν ασκεί καμία επιρροή στους ίδιους. Επιπλέον, τα θύματα προσπαθούν να αγνοήσουν την παρενόχληση ή να αποστασιοποιηθούν από την κατάσταση. Υπάρχουν βέβαια και περιπτώσεις, όπου τα θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης ανέχονται το συμβάν, ενώ υπολογίζεται σύμφωνα με τον Hadjifotiou (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004) ότι το 75% των γυναικών – θυμάτων προσπαθούν να αγνοήσουν αυτό που τους συμβαίνει, ελπίζοντας ότι ο δράστης δε θα επαναλάβει τις παρόμοιες ενέργειες, γεγονός που δε συμβαίνει. Ενώ σύμφωνα με την έρευνα που διενεργήθηκε στον ελλαδικό χώρο το 2004 (Κ.Ε.Θ.Ι) το 37,5% των θυμάτων παραιτήθηκε από την εργασιακή του θέση.

Όσον αφορά τις αντιδράσεις των ανδρών στη σεξουαλική παρενόχληση το μεγαλύτερο ποσοστό αντέδρασε όπως και οι γυναίκες δείχνοντας αδιαφορία. Εν συνεχεία, αναφερόμενοι στις άτυπες αντιδράσεις των ανδρών - εργαζομένων το 65% απέφυγε το θύτη, το 39% ζήτησε από το θύτη να σταματήσει, το 30% το αντιμετώπισε αστεειεύοντας, το 32%

ανέφερε τη συμπεριφορά αυτή στον ανωτερό του, το 8% απείλησε ότι θα το ομολογήσει στους άλλους εργαζομένους και το 14% ενέδωσε στη σεξουαλική παρενόχληση. Μόνο το 2% των ανδρών ακολούθησε νόμιμες διαδικασίες (Terpstra & Baker, 1989).

1.4. ΟΙ ΑΝΤΡΕΣ ΩΣ ΘΥΜΑΤΑ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ

Σύμφωνα με μελέτες του USMSPB, 14 - 19% των ανδρών ανέφερε ότι παρενόχληθηκε σεξουαλικά στον χώρο εργασίας του. Στο τμήμα μελέτης του Υπουργείου Άμυνας σημειώνεται ότι, το 38% των ανδρών ανέφερε ότι είχαν πέσει θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης, όπου το 35%, είχε βιώσει την παρενόχληση από άτομα του ίδιου φύλου (USMSPB, 20XX). Οι κοινωνικοί επιστήμονες έχουν αρχίσει πρόσφατα την έρευνα της σεξουαλικής παρενόχλησης που ασκείται από άτομα του ίδιου φύλου (Foote & Goodman-Delahunty, 1999). Επιπλέον, η μελέτη AAUW η οποία πραγματοποιήθηκε σε σχολεία, επέδειξε ότι συνολικά το 76% των αγοριών είχαν παρενοχληθεί σεξουαλικά, με το 56% να έχει γίνει αποδέκτης σχόλιων σεξουαλικού περιεχομένου και το 42% να τους έχουν άγγιξει με σεξουαλικό τρόπο. Μια άλλη μελέτη κατέδειξε ότι, το 44% των ανδρών είχαν γίνει στόχοι παρενόχλησης του ίδιου φύλου, με την πλειοψηφία των περιστατικών παρενόχλησης να έχουν υποστεί προσβλητικές συμπεριφορές, όπως ανέκδοτα, χειρονομίες, και υποτιμητικές παρατηρήσεις (Sigal, 2004).

Αν και άνδρες θύματα γενικά φαίνεται να έχουν λιγότερες αρνητικές αντιδράσεις προς τις εμπειρίες της σεξουαλικής παρενόχλησης, παρόλα αυτά, ένα αρκετά μεγάλο ποσοστό των ανδρών αντιμετωπίζουν εχθρικό περιβάλλον στον χώρο εργασίας τους, από τα άτομα του ίδιου φύλου που ασκούν την παρενόχληση, οι οποίοι πολλές φορές σχετίζονται με επιθέσεις κατά του ανδρικού τους στόχου. Αξιοσημείωτο είναι ότι, το πραγματικό ποσοστό των ανδρών θυμάτων μπορεί να είναι

υψηλότερο από ότι έχει ανέφερθεί μέχρι στιγμής, δεδομένου ότι οι άνδρες ενδέχεται να διστάζουν να εκφράσουν ότι έχουν πέσει θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης, ιδίως αν πρόκειται από άτομα του ίδιου φύλου, ίσως από φόβο ότι δεν θα γίνουν πιστευτοί ή ίσως επειδή αν διαμαρτύρηθούν, αντίκειται ενδεχομένως στα στερεότυπα συμπεριφοράς των ανδρών (Op.cit.).

1.5. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΑΠΟ ΑΤΟΜΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ ΦΥΛΟΥ

Ενώ το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης των γυναικών από τους άνδρες έχει αποτελέσει αντικείμενο εκτενούς έρευνας, το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης από άτομα του ίδιου φύλου βρίσκεται στα πρωταρχικά στάδια της έρευνας των κοινωνικών επιστημών. Το Κογκρέσο ανέθεσε τη διενέργεια έρευνας για την επικράτηση της σεξουαλικής παρενόχλησης στο χώρο εργασίας. Δείγμα πάνω από 20.000 άνδρες και γυναίκες, εργατικού δυναμικού συμπλήρωσαν ερωτηματολόγια στα οποία ρωτήθηκαν αν είχαν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση, εντός των προηγούμενων 24 μηνών. Σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας, το 24% παρενοχλήθηκε από ένα άτομα ή και περισσότερα άτομα του ίδιου φύλου. Το 21% των ανδρών είχαν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση από έναν ή περισσότερους άντρες, ενώ μόνο 3% των γυναικών είχαν πέσει θύματα παρενόχλησης από μία ή περισσότερες γυναίκες (Foote & Goodman-Delahunty,1999).

Μια άλλη έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Αμερικανικό Πολεμικό Ναυτικό έδειξε ότι το 40% των ανδρών και το 0,5% των γυναικών είχαν βιώσει σεξουαλική παρενόχληση από άτομα του ίδιου φύλου. Ερευνητές ξεκίνησαν μια μελέτη σύμφωνα με την οποία 90.000 άνδρες και γυναίκες ενεργά μέλη, των Ηνωμένων Πολιτειών Ενόπλων Δυνάμεων ρωτήθηκαν

για σεξουαλική παρενόχληση κατά τους τελευταίους 12 μήνες. Παρά το γεγονός ότι, το ποσοστό των γυναικών που ανέφεραν ότι αντιμετώπισαν παρενόχληση περισσότερο από δύο φορές μεγαλύτερη σε σύγκριση με τους άνδρες - θύματα (76% έναντι 36%), εν τούτοις η επικράτηση της παρενόχλησης του ίδιου φύλου μεταξύ των ανδρών-θύματων υπερέβησαν κατά πολύ των γυναικών-θυμάτων: το 51% των ανδρών και μόλις το 2% των γυναικών ανέφεραν ότι είχαν παρενοχληθεί από άτομα του ίδιου φύλου (Op.cit.).

Σε μια πρόσφατη μελέτη της σεξουαλικής παρενόχλησης του Waldo, Berdahl και Fitzgerald (1998), τα αποτελέσματα κατέδειξαν ότι το 44% των ανδρών ανέφεραν ότι αντιμετώπισαν σεξουαλική παρενόχληση από άλλους άνδρες, το 41% των ανδρών παρενοχλήθηκαν από γυναίκες και το υπόλοιπο 15% των ανδρών παρενοχλήθηκαν από δύο άνδρες και γυναίκες. Τα ανωτέρω στοιχεία δείχνουν ότι, το ποσοστό των ανδρών που ανέφεραν σεξουαλική παρενόχληση από άλλα αρσενικά υπερβαίνει εκείνο των γυναικών που αναφέρουν σεξουαλική παρενόχληση από άλλα θηλυκά (Op.cit.).

1.6. Ο ΘΥΤΗΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗΣ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗΣ: ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΚΑΙ ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΕΡΜΗΝΕΙΕΣ

Ο δράστης της σεξουαλικής παρενόχλησης συνήθως είναι άνδρας, έγγαμος, μεγαλύτερος σε ηλικία από το θύμα, ίδιας εθνικότητας και κυρίως ομοιόβαθμος του θύματος (Κ.Ε.Θ.Ι., 2004). Τις περισσότερες φορές πρόκειται για συνηθισμένους, καθημερινούς άνδρες που δεν ανταποκρίνονται σε κλασικά στερεότυπα, όπως αυτό του Ρωμαίου του γραφείου (Thomas & Kitzinger, 1997).

Ψυχολογικές προσεγγίσεις του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης, αναφερόμενες στο δράστη υιοθετούν τη θεωρία της αυταρχικής προσωπικότητας του (Adorno et al, 1950 στο Thomas & Kitzinger, 1997). Η συγκεκριμένη, όμως, θεωρία παθολογικοποιεί το δράστη και εστιάζει σε ατομικά χαρακτηριστικά. Η Thomas (1997), ασκώντας κριτική σε εν λόγω θεωρητικές αναλύσεις, υποστηρίζει ότι οι δράστες της παρενόχλησης, ουσιαστικά, δε λειτουργούν με κανένα «αποκλίνοντα» τρόπο, απλώς υιοθετούν σε υπερβολικό βαθμό το κυρίαρχο και ευρέως αποδεκτό πρότυπο της αρρενωπής συμπεριφοράς (Thomas & Kitzinger, 1997).

Αναπτύσσοντας στη συνέχεια μία ψυχολογική οπτική του φαινομένου, οδηγείται στο συμπέρασμα ότι η ψυχολογική κατασκευή των ανδρικών ταυτοτήτων συμβάλλει στη θεώρηση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης ως μίας συμπεριφοράς, άσκησης εξουσίας των ανδρών πάνω στις γυναίκες. Για ένα ποσοστό των ανδρών αυτή η άσκηση εξουσίας αναπαριστά ένα σημαντικό τμήμα διαμόρφωσης και διατήρησης της ανδρικής τους ταυτότητας (Op.cit.).

1.7. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ: ΜΥΘΟΙ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΑ

Οι μύθοι που έχουν διαμορφωθεί για το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης συνδέονται στενά με τα στερεότυπα και τις κοινές αντιλήψεις που επικρατούν για τους ρόλους και τις θέσεις των δύο φύλων. Τα στερεότυπα, ως συλλογικές αναπαραστάσεις, ορίζονται ως οι κοινές πεποιθήσεις για τα προσωπικά χαρακτηριστικά, τα οποία είναι συνήθως χαρακτηριστικά προσωπικότητας, αλλά συχνά και για συμπεριφορές μιας ομάδας ατόμων (Χαντζή, 2006).

Τα στερεότυπα, από την κοινωνιογνωστική προσέγγιση, στηρίζονται στην κατηγοριοποίηση, μία κατηγοριοποίηση η οποία μπορεί να βασίζεται και

στο φύλο. Κλασικά, έμφυλα στερεότυπα, όπως προαναφέραμε, αντιμετωπίζουν τις γυναίκες ως μητέρες, σύζυγοι ή σεξουαλικά αντικείμενα, γεγονός που συμβάλλει στην περιθωριοποίηση και απομόνωση στον ιδιωτικό βίο, καθώς θεωρούνται ανίκανες και αδύναμες να δραστηριοποιηθούν στο δημόσιο βίο και δη στον εργασιακό χώρο (Κ.Ε.Θ.Ι, 2004).

Από την άλλη πλευρά, οι μύθοι που συνδέονται με τη σεξουαλική παρενόχληση, αναδεικνύουν την επιρροή που ασκούν στα στερεότυπα και στις αντιλήψεις για το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης. Στη συνέχεια παραθέτουμε ορισμένα από τα πιο χαρακτηριστικά παραδείγματα της σχετικής μυθολογίας (Ορ.cit.):

- Η σεξουαλική παρενόχληση είναι μία «ακατέργαστη» προσπάθεια έναρξης ερωτικών σχέσεων.
- Η σεξουαλική παρενόχληση είναι πρόβλημα που αντιμετωπίζουν μόνο οι ελκυστικές γυναίκες.
- Οι γυναίκες που παρενοχλούνται έχουν προκαλέσει την παρενόχλησή τους.
- Η σεξουαλική παρενόχληση είναι αναπόφευκτη ως «φυσική ροή των πραγμάτων» και εξαιτίας αυτού του γεγονότος οι γυναίκες πρέπει να υπομένουν και να ανέχονται σχετικές συμπεριφορές ή να προσπαθούν να τις αντικρούουν με ήπια μέσα.
- Όλοι οι άντρες είναι δράστες παρενόχλησης.
- Οι εργοδότες δε θα προσλάβαν έναν άντρα, ο οποίος μπορεί να εκδηλώσει παρενοχλητική συμπεριφορά στο χώρο εργασίας.
- Οι άνδρες δεν παρενοχλούνται σεξουαλικά.
- Η λήψη προληπτικών μέτρων για την αντιμετώπιση της σεξουαλικής παρενόχλησης υπεισέρχεται αυθαίρετα στις ιδιωτικές ζωές των εργαζομένων.

- Οι εργαζόμενοι υφίστανται παρενόχληση μόνο από τους ιεραρχικά ανώτερους.
- Το κόστος της πρόληψης των σεξουαλικά παρενοχλητικών συμπεριφορών είναι υψηλό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ

2.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ο όρος σεξουαλικότητα εμφανίζεται αργά, στις αρχές το δεκάτου ενάτου αιώνα. Η χρήση της λέξης εδραιώνεται σε σχέση με άλλα φαινόμενα: τη διερεύνηση των διαφόρων γνωστικών πεδίων, την εγκαθίδρυση ενός συνόλου από κανόνες και νόρμες, εν μέρει παραδοσιακούς, εν μέρει νέους, οι οποίοι βασίζονται σε θρησκευτικούς, νομικούς, παιδαγωγικούς, ιατρικούς θεσμούς και άλλα. Καταλαβαίνουμε λοιπόν, ότι υπήρχε μια εμπειρία που υποχρέωνε τα άτομα να αποδεχτούν τον εαυτό τους ως υποκείμενα μιας «σεξουαλικότητας» που οδηγεί σε ποικίλα πεδία γνώσης και που διαθρώνεται πάνω σε ένα σύστημα κανόνων και καταναγκασμών. Το να μιλάμε για σεξουαλικότητα σαν εμπειρία με ιστορική ιδιαιτερότητα, προϋποθέτει επίσης πως έχουμε στη διάθεσή μας μέσα ικανά να αναλύσουν τον γνήσιο χαρακτήρα των τριών αξόνων που τη διαμορφώνουν: την απόκτηση των γνώσεων που αναφέρονται στη σεξουαλικότητα, τα συστήματα εξουσίας που διέπουν την πρακτική της και τις μορφές όπου τα άτομα μπορούν να αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους ως υποκείμενα της σεξουαλικότητας αυτής. (Φουκώ, 2003)

Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία η σεξουαλικότητα (με την ευρεία έννοια αναζήτησης της ηδονής) εμφανίζεται από τις πρώτες κιόλας στιγμές της ζωής και «δεν πέφτει από τον ουρανό» κατά τη στιγμή της εφηβείας, και είναι σαφώς ορθολογική. Αυτή η αναζήτηση της ηδονής

παραμένει πολύ ασαφής και δεν έχει προσδιοριστεί ως προς τις απαρχές της. Εξαρτάται λοιπόν, από τα λεγόμενα ένστικτα αυτοσυντήρησης: δηλαδή η ηδονή εμφανίζεται σαν συμπλήρωμα, σαν ένα είδος αμοιβής πέρα από τις άμεσες βιολογικές ικανοποιήσεις (Op.cit.).

Ο Freud διακρίνει το σεξουαλικό από το γεννητικό. Το γεννητικό είναι η ολοκληρωμένη σεξουαλικότητα, έτσι όπως εμφανίζεται κατά την εποχή των ψυχοβιολογικών ωριμάνσεων της εφηβείας. Το σεξουαλικό είναι η σεξουαλικότητα με την ευρεία έννοια, σαν αναζήτηση της ηδονής, και εμφανίζεται από πολύ νωρίς, από τις πρώτες κιόλας στιγμές της ζωής. Πράγματι, η αναζήτηση της ηδονής προσδιορίζει την ανθρώπινη σεξουαλικότητα, στο βαθμό που η ηδονή είναι μια συγκεκριμένη υποκειμενική ιδιότητα, χαρακτηριστική του ανθρώπινου όντος (Op.cit.).

Η σεξουαλικότητα είναι μια σημαντική διάσταση του ανθρώπινου όντος, είναι η πηγή κάθε συναισθηματικής ζωής, της ψυχολογικής υγείας όπως και των διαταραχών της, με την εξανθρωπισμένη μορφή του έρωτα, είναι μιά τεράστια παρακαταθήκη δημιουργικής ενέργειας (Op.cit.).

Η σπουδαιότητα της σεξουαλικής ηδονής καθώς και ο πολύ ειδικός χαρακτήρας σαν ψυχοσωματική συγχώνευση, διότι η μυστικιστική έκταση είναι ένα είδος εσωτερικής ορμής του όντος που αποκρούει, προσωρινά, κάθε άγχος, όπως και ακριβώς η ναρκιστική συγχώνευση της σεξουαλικής ηδονής. Μια ανάλυση για τη σεξουαλικότητα οδηγεί σε μια ανάλυση για την ανθρωπολογική κατάσταση της γυναίκας. Κάθε ανάλυση για τη σεξουαλικότητα παραπέμπει στη γυναίκα, και αντίστροφα (Muluworf, 1980).

2.2. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΘΗΛΥΚΟΤΗΤΑ

Με βάση τη μαρξιστική ανάλυση αποκλείονται αυτόματα οι βιολογικές, ψυχοπαθολογικές πλευρές, που δεν προσφέρονται για μια συγκεκριμένη φιλοσοφική εξέταση και η ερωτολογία, που αναφέρεται στα προβλήματα που αφορούν τον ερωτισμό. Εκείνο όμως, που απαιτεί μια ειδική ανθρωπολογική προσέγγιση είναι οι ψυχολογικές και κοινωνικοπολιτιστικές πλευρές της σεξουαλικότητας. Η σεξουαλικότητα, όντας έκφραση μιας ανθρώπινης συμπεριφοράς, μπορεί να γίνει αντιληπτή από τη σκοπιά μιας ορισμένης αντίληψης για τον άνθρωπο. Την σεξουαλικότητα μπορούμε να την ορίσουμε σαν τη λειτουργία της αναπαραγωγής, πρόκειται για τον αυστηρά βιολογικό ορισμό της, που αντιστοιχεί στον ορισμό της σεξουαλικότητας του ζώου (Muluworf, 1980).

Ο άνθρωπος, όμως, που προσεγγίζει το ζώο ως προς τη μορφή της αναπαραγωγής της ζωής, διαφέρει ριζικά απ' αυτό στο βαθμό που φροντίζει για τις συνθήκες παραγωγής της ζωής μέσω της εργασίας. Η εργασία λοιπόν είναι που κοινωνικοποιεί τον άνθρωπο, δηλαδή εξανθρωπίζει τον άνθρωπο, και συνεπώς η παραγωγή του από αυτόν τον ίδιο σαν ανθρώπου θα είναι η άρνηση της φύσης έξω από αυτόν, μέσω της εργασίας και μέσω της οργάνωσης της σεξουαλικής ζωής σε διάφορους βαθμούς. Με την εργασία ο άνθρωπος εξουσιάζει την εξωτερική ως προς αυτόν φύση, με την οργάνωση της σεξουαλικής ζωής εξουσιάζει τη φύση μέσα του (Op.cit.).

Έτσι ο άνθρωπος, τόσο κατά τη παραγωγή, όσο και κατά την αναπαραγωγή του, καθορίζεται, χαρακτηρίζεται από τον προσδιορισμό του σαν κοινωνικό ον. Η ουσία του ανθρώπου είναι το σύνολο των κοινωνικών σχέσεων. Πράγματι, η σεξουαλικότητα είναι μια βιολογική λειτουργία που εκφράζεται μέσω μιας ανάγκης και που για να εξασκηθεί χρειάζεται

εξωτερικές ως προς αυτήν συνθήκες, δηλαδή μη “φυσικές” συνθήκες, αντίθετα απ' ό,τι συμβαίνει στην περίπτωση της αναπνοής ή της διατροφής, συνθήκες οργανωμένες διαμέσου πολλαπλών και διαφόρων κοινωνικών δομών, σε όλα τα επίπεδα, σε όλες τις εποχές, σε όλους τους πολιτισμούς. Η σεξουαλική λοιπόν ανάγκη χρειάζεται τον Άλλο (το άλλο φύλο ή και το ίδιο φύλο) για να ικανοποιηθεί άρα είναι κοινωνική και κοινωνικοποιημένη ως προς την ουσία της, και την εξάσκησή της. Εμπεριέχει υποχρεωτικά μία αντίληψη για τον κόσμο, μία αντίληψη για τον άντρα και τη γυναίκα και μία ηθική οπτική (Op.cit.).

2.3. Η ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗ ΤΟΥ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΥ ΔΕΣΜΟΥ

Η σεξουαλική λειτουργία είναι η βιολογική λειτουργία της αναπαραγωγής, που για να πραγματοποιηθεί προϋποθέτει αναγκαστικά, έναν σύντροφο, του αντιθέτου φύλου. Όσο πίσω κι αν ανατρέξουμε στο χρόνο, η σεξουαλική λειτουργία χρειαζόταν πάντα ένα σύντροφο για να ικανοποιηθεί και στη σχέση των δύο συντρόφων παρέβαινε αναγκαστικά μια λανθάνουσα περίοδος άμεσα συνδεδεμένη με τις ψυχολογικές, κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες άσκησης της σεξουαλικότητας. Χρειαζόταν τη συναίνεση αυτής της γυναίκας και η συναίνεση προϋποθέτει ένα δίκτυο ψυχολογικών, σχετικά πολύπλοκων, σχέσεων και ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις κοινωνικές και πολιτιστικές συνθήκες της εποχής (Muluworf, 1980).

Κατά συνέπεια, η σεξουαλική διέγερση στο ανθρώπινο ον δεν είναι ένας απλός βιολογικός ερεθισμός: έχει ευθύς εξαρχής ψυχολογικό περιεχόμενο, περισσότερο ή λιγότερο επεξεργασμένο, ιστορικά αποδεδειγμένο κι αυτό ακριβώς το ψυχολογικό περιεχόμενο, που συνδέεται άρρηκτα με τη βιολογική λειτουργία και την μετασχηματίζει σε μια συγκεκριμένη

ανάγκη, είναι αυτό που θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ερωτισμό (Op.cit.).

Έτσι, η σεξουαλικότητα και η συναισθηματική ζωή, που προϋποθέτουν τη συγκεκριμένη διάσταση του ανθρώπινου όντος, δηλαδή τη διάσταση της ανθρώπινης σχέσης, αντανακλάται η μία από την άλλη, έχουν ένα κοινό δυναμισμό, αλλά επιπλέον προκαλούν μια διαφοροποίηση με πολλαπλές διακλαδώσεις στη διάρκεια της ιστορίας της ανάπτυξης των ανθρώπινων κοινωνιών. Η συναισθηματική ζωή είναι το ψυχολογικό περιεχόμενο της σεξουαλικότητας, βασίζεται στην ανθρώπινη σχέση και η συναισθηματική ζωή με τις διάφορες μορφές και ιδιότητες του συναισθήματος: ερωτισμός, σεξουαλικός έρωτας και μη σεξουαλικός έρωτας, αποδεσμεύεται και διαφοροποιείται όσο πιο πολύπλοκη γίνεται η εσωτερική και κοινωνική ζωή των ανθρώπων. Άρα, συναισθηματικότητα και ερωτισμός είναι το ψυχολογικό περιεχόμενο της σεξουαλικότητας, το οποίο αποτελείται απ' την συγκεκριμένη εσωτερική της λανθάνουσας περιόδου που χαρακτηρίζει το ανθρώπινο όν ως προς τη σεξουαλική ανάγκη και την ικανοποίησή της (Op.cit.).

Αυτό το οποίο περιπλέκει τα πράγματα είναι το γεγονός ότι αυτή η συγκεκριμένη λανθάνουσα περίοδος οργανώνεται και θεσμοθετείται, αναπόφευκτα. Με αυτή την έννοια η σεξουαλική ζωή, ήταν πάντα οργανωμένη. Αυτή η οργάνωση της σεξουαλικής ζωής καθορίζει και τη δομή, όσον αφορά την οργάνωση της συναισθηματικής ζωής. Η εσωτερική αυτή της λανθάνουσας περιόδου, που προϋποτίθεται αναγκαστικά στις ανθρώπινες σχέσεις, που ενσωματώνεται γενετικά αλλά και στη ζωή του είδους, αποτελεί στην ουσία τη συναισθηματική μας ζωή(Op.cit.).

Η συναισθηματική ζωή εντάσσει τη σχέση και τη συνείδηση της σχέσης στο φαντασιακό ή το συμβολικό τρόπο, που κι αυτοί αποτελούν υποβαθμισμένες αντανakλάσεις πιο επεξεργασμένων και κοινωνικοποιημένων μορφών του γλωσσικού συστήματος. Το σύνολο αυτών των σχέσεων, συνιστά αναγκαστικά το νήμα της συναισθηματικής ζωής του ανθρώπινου όντος. Με τον τρόπο αυτό, εισάγονται ορισμένες απαγορεύσεις και ταμπού (επί παραδείγματι της αιμομιξίας) που ρυθμίζουν έμμεσα ή άμεσα τις συναισθηματικές και σεξουαλικές σχέσεις ανάμεσα στα διάφορα μέλη της ομάδας. Κατά συνέπεια, η σεξουαλική ζωή είναι προσανατολισμένη και περιορισμένη, άρα η εσωτερικευση των κανόνων και των ορίων της σεξουαλικής ζωής αποτελεί το νήμα της συναισθηματικής μας ζωής (Op.cit.).

Για μια ακόμα φορά, η σχέση άντρα και γυναίκας δεν είναι μια φυσική σχέση, είναι μια φυσική ανάγκη που εκφράζεται μέσα στα πλαίσια μιας κοινωνικοποιημένης σχέσης, δηλαδή μιας σχέσης που καθορίζεται από τη κοινωνική ζωή και την ιστορία των κοινωνιών. Ο Καρλ Μαρξ έγραφε: « Με τη σχέση του άνδρα προς τη γυναίκα, θύμα και σκεύος της συλλογικής ηδονής, εκφράζεται η απέραντη κατάπτωση μέσα στην οποία υπάρχει άνθρωπος για τον εαυτό του ». Έτσι, η γυναίκα είναι για τον άντρα θύμα και σκεύος της ηδονής, γιατί ο άνθρωπος αποτελεί για τον άνθρωπο έναν αντίπαλο, έναν εχθρό, γιατί στην καπιταλιστική κοινωνία, που οξύνει στο έπακρο τους ταξικούς ανταγωνισμούς, η εκμετάλλευση ανθρώπου από άνθρωπο διέπει όλους τους κανόνες της κοινωνικής ζωής. Οι ταξικές συμπεριφορές λοιπόν ως προς τη σεξουαλικότητα έρχονται να προστεθούν στις ταξικές συμπεριφορές ως προς τη γυναίκα (Op.cit.).

2.4. ΘΗΛΥΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΓΥΝΑΙΚΑΣ

Σύμφωνα με την ψυχανάλυση, η θηλυκότητα είναι για ορισμένους ένας μύθος που προσπαθεί να δικαιολογήσει και να διαιωνίσει την κοινωνική και ψυχολογική κατάσταση της γυναίκας, ενώ για άλλους είναι μια έννοια που αποκαλύπτει τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά της ψυχολογίας της γυναίκας, έτσι όπως αποκαλύπτεται από την εμπειρική παρατήρηση, χωρίς να προεξοφλείται η κοινωνική ή βιολογική τους προέλευση. Όλες οι συζητήσεις σχετικά με το περίφημο αιώνιο θηλυκό συγκεντρώνουν την προσοχή τους στο βιολογικό ή το κοινωνικό στοιχείο και αντίστροφα, και μόνο ηθικές προκαταλήψεις ή οι φιλοσοφικές προϋποθέσεις μοιάζουν να επιτρέπουν μια κάποια επιλογή και μια βαθύτερη τομή στο εν λόγω πρόβλημα. Η έννοια της θηλυκότητας είναι ένα περίπλοκο ιδεολογικό προϊόν, με σχετικά αμετάβλητο περιεχόμενο στην ιστορική μας κλίμακα και οι μορφές έκφρασής της ποικίλουν ανάλογα με τις κοινωνικές και ιστορικές κινήσεις (Muluworf, 1980).

Η έννοια της θηλυκότητας, είναι μια σύνθετη διάσταση,(Welsh & Baucom, 1977) δεν εκφράζει τα ψυχολογικά χαρακτηριστικά της γυναίκας, έτσι όπως θα μπορούσαμε να πιστεύουμε ότι απορρέουν από τις βιολογικές της ιδιαιτερότητες, αλλά ότι αντίθετα εκφράζει την ιδέα που δημιουργούμε για τη γυναίκα σε μια δεδομένη κοινωνία, ιδέα που έχει άλλωστε τέτοια δύναμη ώστε η γυναίκα να υποτάσσεται σ' αυτή και να συμμορφώνεται μάλλον με τις απαιτήσεις του προτύπου που της επιβάλλουν παρά μ' αυτές τις καθαυτό «φύσης» της (Op.cit.).

Πράγματι, η κοινωνική κατώτερότητα της γυναίκας είναι γεγονός, λένε «μια γυναίκα πρέπει να είναι ωραία, ο άντρας δε χρειάζεται να είναι ωραίος», τα αισθητικά άλλοθι δεν επαρκούν για να καμουφλάρουν αυτή τη γελοία αντεκδίκηση της γυναίκας μέσα από τον ερωτισμό, που δεν είναι

παρά μια απατηλή αναπλήρωση για μια πραγματική σκλαβιά. Η γυναίκα είναι «θύμα και σκευός ηδονής» όπως έγραφε ο Καρλ Μαρξ, κι αυτό δεν οφείλεται στο μοιραίο των σεξουαλικών ιδιοτήτων της, αλλά αποτελεί ευθύνη της ιστορίας και της κοινωνίας (Op.cit.).

Στην εισαγωγή στο Δεύτερο φύλο η Σιμόν ντε Μπωβουάρ διατυπώνει την επιφύλαξή της στο να γράψει ένα βιβλίο για τη γυναίκα καθώς αναρωτιέται «τι σημαίνει γυναίκα»; Επισημαίνει ότι, ενώ από τη μία όλοι φαίνονται να συμφωνούν πως το μισό της ανθρωπότητας αποτελείται από γυναίκες, από την άλλη ισχυρίζονται ότι η θηλυκότητα βρίσκεται σε κίνδυνο και απαιτείται προσπάθεια για να «γίνουμε γυναίκες», να «παραμείνουμε γυναίκες». Η περίφημη φράση της Μπωβουάρ «δεν γεννιέσαι γυναίκα, γίνεσαι», που δίνει έμφαση στους τρόπους με τους οποίους η γυναίκα κατασκευάζεται ως ο καταστατικός «Άλλος» του άντρα, έμελλε να γίνει η εμβληματική έκφραση του ριζοσπαστικού φεμινισμού (Op.cit.).

Σημαντικό είναι να τονίσουμε, τη συνδέση θηλυκότητας και σεξουαλικής παρενόχλησης. Έρευνες κατέδειξαν ότι οι γυναίκες με υψηλά ποσοστά θηλυκότητας αντιμετωπίζουν με πιο αρνητική στάση τη σεξουαλική παρενόχληση, από εκείνες που έχουν χαμηλά ποσοστά θηλυκότητας (Powell, 1986).

2.5. ΣΕΞΙΣΤΙΚΗ ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΙΚΟΤΗΤΑ

Οι γυναίκες επιτίθενται ενάντια στους άντρες όπως, τον περασμένο αιώνα, οι εργάτες κατέστρεφαν τις μηχανές τις οποίες θεωρούσαν υπεύθυνες για την αύξηση της εκμετάλλευσής τους. Ο άντρας είναι, σε κάθε περίπτωση, άμεσος συγκεκριμένος, πραγματικός αντίπαλος στο επίπεδο του καθημερινού βιώματος. Η γυναίκα τοποθετείται σε σχέση με αυτόν και μαζί του βρίσκεται σε σύγκρουση, στο βαθμό που η συναισθηματική και

σεξουαλική ζωή διέπεται από μια διαλεκτική. Πράγματι, οι γυναίκες στη μεγάλη τους πλειοψηφία, γεγονός που έγινε ακόμη πιο αισθητό χάρη στη μαζική επανεμφάνισή τους στην παραγωγική ζωή, υφίστανται διπλά τις καταστρεπτικές συνέπειες της καπιταλιστικής εκμετάλλευσης και καταπίεσης. Στη μικροαστική και τη μεσαία τάξη, στρώματα λίγο ή καθόλου πολιτικοποιημένα, ελάχιστα προσιτά, εξαιτίας της κοινωνικής τους θέσης στην πρακτική της επαγγελματικής διεκδίκησης, ή συνείδηση της καταπίεσης υφίστανται μια μετατόπιση και μετασχηματίζεται σε σεξιστική διεκδίκηση. Είναι σημείο των καιρών (Muluworf, 1980).

Η σεξιστική διεκδίκηση δεν μπορεί να θεωρηθεί σαν το αριθμητικό σύνολο της ατομικής μνησικακίας, είναι κάτι διαφορετικό, πιο σπουδαίο και πιο σημαντικό. Αντιπροσωπεύει την ξαφνική εισβολή, στην κοινωνική σκηνή, της σεξουαλικής πράξης, σαν ένα είδος επιστροφής απωθημένου και το πιο βασανιστικό στην άσκηση της σεξουαλικής του ζωής, βρίσκεται να είναι ο φορέας αυτής της νέας διεκδίκησης. Απαιτώντας και διακηρύττωντας το δικαίωμα της για μια αυθεντική ύπαρξη, η γυναίκα με την ίδια κίνηση βεβαιώνει το δικαίωμα για την ύπαρξη του σεξ (σεξουαλικότητας) σαν βασική διάσταση της ζωής. Η γυναίκα επειδή αποτελεί το αντικείμενο της επιθυμίας του άντρα, από τη στιγμή που αρχίζει να προασπίζεται την ελάχιστη των διεκδικήσεων που είναι ιδιάζουσα για αυτήν, αμφισβητεί τη σεξουαλική ζωή στο σύνολό της (Op.cit.).

Η σεξιστική λοιπόν διεκδίκηση, παρόλο τις απλοϊκές και ελκυστικές πλευρές της, αντανακλά μια βαθύτερη και γενικότερη κίνηση που είναι η πάλη ενάντια στη σεξουαλική καταπίεση, που και αυτή είναι αναπόσπαστο κομμάτι της κίνησης για τη διεύρυνση των ατομικών ελευθεριών, αποτέλεσμα της δημοκρατικής απαίτησης της εποχής μας (Op.cit.).

Οι γυναίκες σαφώς πρακτικά πληρώνουν τη σεξουαλική καταπίεση, πληρώνουν την απόκρυψη της σεξουαλικότητας. Υπάρχει λοιπόν μια σχέση ανάμεσα στη σεξουαλικότητα και τη γυναίκα, σχέση η οποία συμβάλλει στον προσδιορισμό της γυναίκας σαν αντικείμενο της επιθυμίας. Όσο περισσότερο καταπιέζεται η σεξουαλικότητα, τόσο περισσότερο αποσεξοποιούνται στην πραγματικότητα και ιδανικοποιούνται στο φαντασιακό οι γυναίκες. Περιορίζονται μόνο σε λειτουργικούς ρόλους ή “μητέρα”, ή “πόρνη” χάνουν κάθε γυναικεία προσωπικότητα ή διαδικασία αποσεξοποίησης είναι μια διαδικασία αποπροσωποίησης. Έτσι, η σεξιστική διεκδίκηση είναι η αναζήτηση της γυναικείας προσωπικότητας και, κατά συνέπεια, της πραγμάτωσης της σεξουαλικότητας (Op.cit.).

Συμπεραίνουμε, ότι η γυναίκα είναι το θύμα της εκλογής της σεξουαλικής καταπίεσης. Με αυτήν την έννοια, η σεξιστική διεκδίκηση εμπεριέχει μια θετική σηματοδότηση: όπως ακριβώς λέμε ότι το προλεταριάτο απελευθερώνοντας τον εαυτό του θα απελευθερώσει την κοινωνία ολόκληρη, έτσι μπορούμε να πούμε ότι η γυναίκα, φτάνοντας στη σεξουαλική αυτονομία, θα επιτρέψει μια πραγματική απελευθέρωση της σεξουαλικότητας (Op.cit.).

2.6. ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΑ ΑΝΤΑΝΑΚΛΑΣΤΙΚΑ - ΕΡΕΘΙΣΜΑΤΑ

Όταν ένα εξαρτημένα προκλητικό ερέθισμα έχει γίνει ξανά ουδέτερο λόγω διαχωρισμού του από το ανεξάρτητο προκλητικό ερέθισμα, θα μείνει χωρίς προκλητική αποτελεσματικότητα εφόσον τα ερεθίσματα αυτά παρουσιάζονται ξεχωριστά. Εάν όμως το πρώην εξαρτημένα προκλητικό ερέθισμα δεν παρουσιάζεται καθόλου για ένα χρονικό διάστημα, όταν παρουσιαστεί ξανά, υπάρχει περίπτωση να προκαλέσει την προηγούμενη εξαρτημένη αντίδραση του ακόμα και χωρίς άλλη συσχέτιση με το

ανεξάρτητο ερέθισμα. Ο Pavlov ονόμασε αυτό το φαινόμενο αυθόρμητη ανάκτηση αντανακλαστικών (Μέλλον, 2005).

Για παράδειγμα, στους νέους ανθρώπους κάποιες ρομαντικές ή σεξουαλικές καταστάσεις προκαλούν συχνά όχι μόνο διέγερση αλλά και αντιδράσεις φόβου, ιδιαίτερα στα άτομα που έχουν υποφέρει από απόρριψη, από επιθετικές πράξεις και από άλλα δυσάρεστα συμβάντα σε τέτοιες καταστάσεις στο παρελθόν. Τα αντανακλαστικά αυτά χάνουν την ισχύ τους, αν το άτομο βρει κάποιον που τακτικά στις ρομαντικές στιγμές προσφέρει ευχάριστα αντί για δυσάρεστα ερεθίσματα. Μερικές φορές όμως, το άτομο μπορεί να μείνει για αρκετό καιρό μακριά από συναισθηματικές ή ρομαντικές καταστάσεις. Τη στιγμή που θα αρχίσει μια καινούργια ρομαντική σχέση, πιθανόν να βιώσει αντανακλαστικά φόβου, τα οποία είχαν εξαφανιστεί από πολλά χρόνια πριν λόγω διαχωρισμού των προκλητικών ερεθισμάτων (Op.cit.).

Αν συμβεί κάτι τέτοιο το άτομο είναι πιθανό να αναφέρει ότι «νοιώθει ξανά τα βάσανα της εφηβείας του» πράγμα που σημαίνει ότι ένα ερέθισμα το οποίο έχει χάσει την ικανότητα να προκαλεί φοβικές αντιδράσεις λόγω διαχωρισμού του από το προκλητικό ερέθισμα για φόβο μπορεί να τις προκαλεί ξανά, διότι έχει απουσιάσει εντελώς για κάποια χρονική περίοδο, παρά το ότι το άτομο δεν βίωσε απόρριψη ή επιθετικές πράξεις ούτε από το νέο σύντροφο, ούτε από τον προηγούμενο (Op.cit.).

Οι σεξουαλικές αντιδράσεις όλων των ανθρώπων καθορίζονται από τα είδη συσχετίσεων και μη συσχετίσεων των ερεθισμάτων του προσωπικού μας ιστορικού. Εάν το ιστορικό αλλάξει, τότε θα ακολουθήσουν τα εξαρτημένα αντανακλαστικά. Για παράδειγμα, μια γυναίκα δεν ενδιαφερόταν ερωτικά για φαλακρούς άντρες, μέχρι που ο εραστής της, σε μια εποχή γεμάτη αγάπη, έχασε τα μαλλιά του. Την ίδια εποχή, η συντροφός του πήρε μερικά κιλά, αυτός άρχισε να προτιμά γενοκότερα τις γυναίκες με

καμπύλες. Παρατηρούμε δηλαδή, ότι με το πέρασμα του χρόνου τα χαρακτηριστικά της ηλικίας μπορεί να γίνουν θελκτικά για τα μέλη ενός αρμονικού ζευγαριού (Op.cit.).

2.7. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΤΡΩΝ ΚΑΙ ΓΥΝΑΙΚΩΝ

Είναι γνωστό ότι μόνο με την εφηβεία επέρχεται ο σαφής διαχωρισμός του αρσενικού και του θηλυκού χαρακτήρα, μια αντίθεση που στη συνέχεια επηρεάζει τόσο αποφασιστικά όσο καμία άλλη τη διαμόρφωση της ζωής των ανθρώπων (Freud, 1991). Αρκετές προηγούμενες έρευνες έχουν υποστηρίξει ότι, υπάρχουν διαφορές μεταξύ των ανδρών και γυναικών σχετικά με τη στάση τους απέναντι στη σεξουαλικότητα (Bailey, Hendric C., & Hendric S., 1987). Η ανάπτυξη των σεξουαλικών αναστολών συντελείται στο μικρό κορίτσι νωρίτερα και ευκολότερα, σε αντίθεση με το αγόρι. Η κλίση προς την απόθνηση της σεξουαλικότητας παρουσιάζεται στο κορίτσι μεγαλύτερη. Η ερωτική χρησιμοποίηση των ερωτικών ζωνών είναι η ίδια και στα δύο φύλα και αυτή η συμφωνία αίρει τη δυνατότητα μιας διαφοράς μεταξύ των φύλων στην παιδική ηλικία, έτσι θα μπορούσαμε να διατυπώσουμε τη θέση ότι η σεξουαλικότητα των μικρών κοριτσιών έχει εντελώς αρσενικό χαρακτήρα. Η λίμπιντο έχει κανονικά και νομοτελειακά αρσενική φύση, είτε εμφανίζεται στον άντρα είτε στην γυναίκα και ανεξάρτητα αν το αντικείμενό της είναι άντρας ή γυναίκα. Η σεξουαλικότητα παρουσιάζει μια ανάμειξη με επιθετικότητα, μια τάση για κατανίκηση, η βιολογική σημασία της οποίας έγκειται ίσως στην αναγκαιότητα να υπερνικήθει η αντίσταση του σεξουαλικού αντικειμένου με μέσα διαφορετικά από την ερωτοτροπία (Freud, 1991).

Η διαφορά ανάμεσα στον άντρα και στη γυναίκα έγκειται ουσιαστικά στην αντίθεση ενεργητικότητας και παθητικότητας. Ενεργό είναι το άτομο που επιτίθεται και κατακτά το σεξουαλικό αντικείμενο και παθητικό αυτό που

παραδίδεται στο συντροφό του. Στην αγάπη ξαναβρίσκουμε την ίδια αντίθεση μεταξύ ενεργητικού - παθητικού: ο άντρας αγαπάει και η γυναίκα αφήνεται να αγαπηθεί. Ο άντρας χρησιμοποιεί επιθετικότητα για την κατάκτηση μιας γυναίκας, αυτό σημαίνει ότι οι παθητικές του τάσεις υποτάσσονται στις ενεργητικές. Σε αντίθεση με τη γυναίκα, όπου η σεξουαλικότητά της απαιτεί παθητικότητα. Οι επιθετικές ενορμήσεις της θα στραφούν προς τα έσω με τη μορφή μαζοχισμού. Η παθητική γυναίκα εκδηλώνει επιθετικότητα προς τα έξω στους άλλους τομείς της ζωής (Chasseguet-Smirgel, 1991).

Επιπρόσθετα, οι απόψεις συνήθως των άνδρων διαφέρουν από αυτές των γυναικών σχετικά με το τι είναι σεξουαλική παρενόχληση. Έρευνες έδειξαν ότι οι γυναίκες έχουν υιοθετήσει περισσότερο αρνητική στάση, και είναι λιγότερο ανεκτικές απέναντι στη σεξουαλική παρενόχληση, σε σύγκριση με τους άντρες (Sabitha, 2008; Waldo, Berdahl, & Fitzgerald, 1998). Θεωρούν προσβλητικά διάφορου είδους πειράγματα, βλέμματα, χειρονομίες και αντιμετωπίζουν τη σεξουαλική παρενόχληση ως ένα πιο σοβαρό πρόβλημα. Από την άλλη πλευρά οι άνδρες συνήθως δεν βρίσκουν τέτοιου είδους προσεγγίσεις από τις γυναίκες, να είναι προσβλητικές. Οι άνδρες, τέτοιου είδους προσεγγίσεις, τείνουν να τις βρίσκουν κολακευτικές. Ενώ, οι γυναίκες βρίσκουν παρόμοιες προσεγγίσεις από τους άνδρες να είναι προσβλητικές. Σύμφωνα με τον Riger (1991), οι άνδρες γενικά δεν αντιλαμβάνονται τέτοιου είδους συμπεριφορές να είναι προσβλητικές, δεν τις αντιλαμβάνονται ως έγκλημα ή πρόβλημα (Sabitha, 2008). Οι γυναίκες αντιλαμβάνονται τη σεξουαλική παρενόχληση ως απειλή, ενώ οι άνδρες είναι πιθανό να αντιμετωπίσουν τη σεξουαλική παρενόχληση ως φιλοφρόνηση. Επιπρόσθετα, οι μελέτες δείχνουν ότι οι άνδρες και οι γυναίκες συγκλίνουν στις απόψεις τους όταν η σεξουαλική παρενόχληση θεωρείται ακραία (Russell & Trigg, 2004). Ως εκ τούτου συμπεραίνουμε, ότι οι άνδρες και οι γυναίκες τείνουν να διαφέρουν σε ότι κατά την άποψή τους είναι σεξουαλική παρενόχληση (Sabitha, 2008).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

3.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

Επιθετικότητα σε διάφορες μορφές συναντάμε σε όλες τις περιοχές της κοινωνικής ζωής. Ανάμεσα στα παιδιά, ανάμεσα στους συζύγους, ανάμεσα στους προϊσταμένους και υφισταμένους, ανάμεσα στις ιδεολογίες και στις φυλές, ανάμεσα στους λαούς και στα έθνη. Πολλοί ερευνητές έχουν υποστηρίξει ότι η επιθετικότητα είναι στενά συνδεδεμένη με το πολιτιστικό πλαίσιο καθώς και με παράγοντες που διέπουν τα μέλη μιας κοινωνίας (Ramirez, Andreu, & Fujihara, 2001). Με μια λέξη παντού, όπου οι άνθρωποι και τα συμφέροντά τους ή οι πεποιθήσεις τους συγκρούονται, εμφανίζεται επιθετικότητα στο προσκήνιο. Είτε το θέλουμε είτε όχι είμαστε υποχρεωμένοι να ζούμε με επιθετικότητα (Βουϊδάσκης, 1987).

Αυτό που παρατηρεί ο Hacker είναι πως «οι γνώμες για την επιθετικότητα είναι τόσο πολυάριθμες, όσοι σχεδόν είναι οι συγγραφείς που ασχολήθηκαν με αυτό το θέμα». Ο τεράστιος αριθμός των επιστημονικών και μη επιστημονικών εργασιών για την επιθετικότητα μαρτυρεί πως η έρευνα αυτού του προβλήματος αποκτά μεγάλη σημασία από όλες τις πλευρές. Συγκεκριμένα, ο Selg αναφέρει στο βιβλίο του για την ανθρώπινη επιθετικότητα ότι κατανομάσθηκαν μόνο από την υπηρεσία της βιβλιογραφίας της «Psychological Abstracts» στο χώρο της ψυχολογίας πάνω από 142 τίτλοι σαν σημαντικοί για τη διάγνωση της επιθετικότητας (Op.cit.).

Ο όρος «Aggression» (επιθετικότητα) προέρχεται από το λατινικό ρήμα «ad-gredior» που σημαίνει «προσέρχομαι βαδίζοντας». Ο Adler, υπήρξε ο πρώτος συγγραφέας της ψυχολογίας, που ασχολήθηκε με την επιθετικότητα δημοσιεύοντας το 1908 το σχετικό άρθρο με τίτλο «Η

επιθετική ορμή στη ζωή και στη νεύρωση». Πίστευε πως το πιο αποφασιστικό στη ζωή του παιδιού είναι η θέση του έναντι των προβλημάτων της ζωής. Αυτή ακριβώς η τοποθέτηση του ατόμου έναντι της ίδιας της ζωής και των προβλημάτων της περιέχει κατά τον Adler πάντα κάτι το επιθετικό, πράγμα που εκλαμβάνεται σαν προσπάθεια για κατάκτηση και επιβολή (Παπαδόπουλος, 1999).

Ο Freud διατύπωσε την άποψη ότι ο άνθρωπος έχει έμφυτη την τάση προς το «κακό», προς την επιθετικότητα. Η τάση αυτή είναι πρωταρχική και αυτόνομη (Op.cit.). Σύμφωνα με τον Freud υπάρχει στον άνθρωπο ένα ένστικτο θανάτου υπεύθυνο για ενέργειες που κατευθύνονται προς τον περιορισμό της ζωής στην καταστροφή της άψυχης πρώτης ύλης. Αυτό το ένστικτο θα πρέπει να το διοχετεύσουμε έξω από το υποκείμενο γιατί διαφορετικά θα μας οδηγήσει στην αυτοκαταστροφή (Φαρσεδάκης, 1985). Η επιθετικότητα, που τα αποτελέσματά της συχνά εξισώνονται με τις επιθυμίες του θανάτου, είναι ένα ένστικτο σαν όλα τα άλλα, και σε φυσιολογικές συνθήκες συντελεί στην εξασφάλιση της επιβίωσης του ατόμου (Lorenz, 1978). Υπάρχει όμως και το αντίθετό του, ο Έρωσ, το ένστικτο της ζωής. Ο Έρωσ κατευθύνει την ενέργεια του ενστίκτου του θανάτου προς τον εξωτερικό κόσμο. Έτσι οι άνθρωποι πρέπει να είναι επιθετικοί προς τους ομοίους τους για να αποφύγουν με αυτόν τον τρόπο την αυτοκαταστροφή (Φαρσεδάκης, 1985). Για να αποφθευχθεί η άμεση ικανοποίηση της ορμής της αυτοκαταστροφής, η ορμή του θανάτου στρέφεται προς τα έξω ως επιθετικότητα (Παπαδόπουλος, 1999). Με βάση αυτή τη θεωρία, η επιθετικότητα που κατευθύνεται προς τον εξωτερικό κόσμο δεν μπορεί να εξαλειφθεί μια και αυτό θα οδηγούσε σε μια στροφή της επιθετικότητας κατά του ίδιου του ατόμου. Επομένως, αφού πρόκειται για ένστικτο, η επιθετική συμπεριφορά μετριάζεται από την ανταγωνιστική επίδραση του ενστίκτου ζωής δηλαδή από την ανάπτυξη δεσμών αγάπης και στοργής με άλλους ανθρώπους (Φαρσεδάκης, 1985).

Ο εθολόγος Lorenz διατύπωσε την ιδιαίτερα δημοφιλή θεωρία για το επιθετικό ένστικτο. Πίστευε ότι ανακάλυψε στην επιθετική συμπεριφορά μια βιολογικά σκόπιμη λειτουργία του ενστίκτου. Με την ορμή της επιθετικότητας εξασφαλίζεται η φυσική επιλογή επειδή επιβάλλεται ο ισχυρότερος. Σε περίπτωση ανυπαρξίας επιθετικών ενστίκτων προκαλείται στο άτομο μια συμπεριφορά κενών πράξεων που στρέφεται ενάντια στο ίδιο το άτομο (Παπαδόπουλος, 1999).

Οι νεώτεροι ψυχαναλυτές αρνούνται την ύπαρξη του ενστίκτου θανάτου διατηρούν όμως την εγγενούς επιθετική τάση, ανταγωνιστική του Έρωτος. Οι ρίζες της επιθετικότητας βρίσκονται στις εμπειρίες, στα βιώματα του παιδιού από την αρχή της ζωής του. Η εχθρική στάση αντανakλά διαταραχές της ανάπτυξης που προέρχονται από διάφορες πηγές όπως την απόρριψη των γονέων, τον υπερπροστατευτισμό, την ταύτιση με τιμωρητικές γονικές αναπαραστάσεις, στις εμπειρίες κοινωνικοποίησης (Φαρσεδάκης, 1985).

Κατά τους Dollard, Doob, Miller, Mowrer και Sears (1939) η επιθετικότητα είναι, πάντοτε, το αποτέλεσμα μιας αποστέρησης και οι αποστερήσεις οδηγούν πάντα σε μια μορφή επιθετικότητας (Παπαδόπουλος, 1999). Μια τάση γεννημένη από μια στέρηση οδηγεί τον άνθρωπο να συμπεριφέρεται κατά τρόπο επιθετικό. Μια επιθετική συμπεριφορά προϋποθέτει την ύπαρξη μιας αποστέρησης που πάντοτε οδηγεί σε κάποια μορφή επιθετικότητας. Ο βαθμός στέρησης και η βαρύτητα της τιμωρίας που ακολουθεί παίζουν σημαντικό ρόλο στις εκδηλώσεις της επιθετικότητας. Το ίδιο ακριβώς υποστηρίζει και ο Bandura (1973), η επιθετικότητα μπορεί να παραχθεί όταν η συμπεριφορά επισύρει κάποια τιμωρία (Φαρσεδάκης, 1985).

Ο Denker (1974) συσχέτισε την επιθετική συμπεριφορά με το άγχος και τη φυγή και την απαλλαγή από αυτό. Κατά την άποψη αυτή, το αρχικό αποτέλεσμα των αποστερήσεων είναι το άγχος που αντιμετωπίζεται ανάλογα με την ατομική πορεία μάθησης με φυγή ή με επιθετική συμπεριφορά (Παπαδόπουλος, 1999).

Οι Sears, Maccoby και Levin (1957), η επιθετικότητα μπορεί να εκδηλωθεί με σκοπό να ικανοποιήσει μια επιθυμία, να επιτύχει ένα όφελος ή επειδή η επιθετική συμπεριφορά είναι η ίδια ικανοποιητική για το άτομο. Για παράδειγμα, η επιθετικότητα μαθαίνεται από το παιδί ως συνέπεια των αντιδράσεων του περιβάλλοντος. Στη συνέχεια μαθαίνει πως ορισμένες ανεπιθύμητες συμπεριφορές επιφέρουν τιμωρίες, αλλά συγχρόνως του προσφέρουν κάποια ικανοποίηση. Μπορεί να φωνάξει ή να πετάξει ένα αντικείμενο για να τραβήξει την προσοχή. Μπορεί να επεκτείνει αυτή τη συμπεριφορά του σε κάθε περίπτωση στέρησης και οι αντιδράσεις που προκαλεί το ικανοποιούν. Τόσο η τιμώρηση όσο και η επιτρεπτικότητα αυξάνουν τη συχνότητα των επιθετικών εκδηλώσεων. Ο Patterson (1976) υποστηρίζει και αυτός ότι οι γονείς των επιθετικών παιδιών είχαν την τάση να τιμωρούν περισσότερο απ' ό,τι οι γονείς των άλλων παιδιών. Όταν κυριαρχεί αυταρχισμός και έλλειψη ευχάριστων οικογενειακών σχέσεων τότε το παιδί απαντά με επιθετικότητα. Η επιθετικότητα για το παιδί αποτελεί ένα μέσο αντίδρασης (Φαρσεδάκης, 1985).

Σύμφωνα με τις θεωρίες της Κοινωνικής Εκμάθησης, οι οποίες δεν περιορίζονται στην εξήγηση της γένεσης και ανάπτυξης της επιθετικότητας αλλά και στην ερμηνεία της, υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά γεννιέται, διατηρείται αλλά και ενισχύεται από τις θετικές ή αρνητικές συνέπειες που έχει κάθε φορά (Op.cit.).

Ο Berkowitz την ορίζει ως τη συμπεριφορά εκείνη της οποίας σκοπός είναι η βλάβη ή ο τραυματισμός. Άλλοι θεωρούν ότι επιθετικότητα υπάρχει όταν προκαλείται ζημία, τραυματισμός, καταστροφή, εξαφάνιση ενός οργανισμού ή ενός υποκατάστατου του οργανισμού (Παπαδόπουλος, 1999).

Επιπρόσθετα, ο Benesch αναφέρεται σε 36 τέτοιες θεωρίες. Αυτές τις θεωρίες μπορούμε να τις κατατάξουμε σε τρεις κατηγορίες:

- α) Αύτες που δέχονται την επιθετική συμπεριφορά ως ορμή, δηλαδή ως έμφυτη τάση.
- β) Αύτες που την αποδίδουν στις συνθήκες του περιβάλλοντος στις οποίες και τη θεωρούν ως αντίδραση.
- γ) Τέλος, αυτές που την θεωρούν ως αποτέλεσμα μάθησης μέσω μίμησης (Op.cit.).

Η εξήγηση που δίνεται από την πλευρά της πειραματικής ψυχολογίας της μάθησης για την επιθετική συμπεριφορά φαίνεται να είναι πολύ επιτυχής αλλά επικεντρώνεται σε μια ειδική επιθετική συμπεριφορά χωρίς κοινωνική αναφορά. Συγκεκριμένα, άτομα μη επιθετικά σε κανονικές συνθήκες μπορούν σε ορισμένες κοινωνικές συνθήκες να δειχθούν απίστευτα επιθετικά. Αυτό μπόρεσε να το δείξει με τα γνωστά πειράματα του ο Milgram (1974), χρησιμοποιώντας ανθρώπινα πειραματατόζωα που έλαβαν μέρος με την θέλησή τους σε μια έρευνα για τη σχέση τιμωρίας-μάθησης-μνήμης. Σε επανάληψη του πειράματος του Milgram από τον Mantel (1970) διαπιστώθηκε ότι οι δάσκαλοι ήταν 80 πρόθυμοι να πιέσουν όλους τους μοχλούς του ηλεκτροσόκ μέχρι τη σωματική απειλή των μαθητών. Διαπιστώθηκε ότι το κοινωνικό πεδίο με τους πολλαπλούς παράγοντες επίδρασης ασκεί μια επιπλέον επίδραση στην πολλαπλώς καθορισμένη επιθετική συμπεριφορά. Εκτός από τις μαθησιακές, κοινωνικές και ψυχολογικές μεταβλητές επίδρασης στην επιθετική συμπεριφορά επιδρούν και άλλοι παράγοντες οι οποίοι διαμορφώνονται

πολύ από τις συνθήκες περιβάλλοντος και από τις εμπειρίες του ατόμου (Op.cit.).

Σύμφωνα με τους Krebs και Miller, η επιθετικότητα χαρακτηρίζεται ως κάθε συμπεριφορά που φαίνεται να αποσκοπεί στη μείωση της ευεξίας ενός άλλου ατόμου είτε καταστρέφοντας τις βιοτικές ή κοινωνικές προϋποθέσεις που την εξασφαλίζουν είτε αδιαφορώντας για αυτές. (Κορδούτης, 1999)

Όταν μιλάμε για επιθετικότητα πρέπει εξαρχής να ορίζουμε τις καταστάσεις ή κατηγορίες καταστάσεων, μέσα στις οποίες αυτή προκύπτει, αλλά και το πλέγμα των συμπεριφορών με τις οποίες σχετίζεται. Η θεωρία των Κοινωνικών Κινήτρων, είναι μία θεωρία η οποία ασχολείται με την περιγραφή και με την πρόβλεψη της επιθετικής συμπεριφοράς μέσα σε καταστάσεις αλληλεξάρτησης, δηλαδή μέσα σε καταστάσεις ή σχέσεις όπου τα άτομα δεν μπορούν να επιτύχουν τους στόχους τους αν δεν λάβουν υπόψη τους ότι και τα άλλα άτομα που εμπλέκονται στις ίδιες καταστάσεις προσπαθούν να φέρουν σε πέρας τους ίδιους στόχους. Έτσι λοιπόν, η επιθετικότητα που εκδηλώνει ένα άτομα προς ένα άλλο δεν είναι παρά το πιο αποτελεσματικό μέσο που διαθέτει για να το εμποδίσει να διεκδικήσει ένα στόχο τον οποίο κρατά για τον εαυτό του. Επομένως, η επιθετική συμπεριφορά αποτελεί φαινόμενο το οποίο εκδηλώνεται μέσα σε καταστάσεις αλληλεξάρτησης (Op.cit.).

Συμπεριφορικές διαπιστώσεις και εγκληματολογικά στατιστικά στοιχεία έχουν δείξει ότι η επίδραση του φύλου είναι σημαντική στη σωματική επιθετικότητα. Η σωματική επιθετικότητα είναι συχνότερη και σοβαρότερη στους άνδρες από ό, τι στις γυναίκες, τουλάχιστον στις δυτικές κοινωνίες (Ramirez, Andreu,& Fujihara, 2001).

Δεν θα επιμείνουμε περισσότερο στην ανάλυση του όρου επιθετικότητα, όμως θα πρέπει να αναφερθούμε και στον όρο τιμωρία, ως μορφή επιθετικής συμπεριφοράς. Μια από τις μεθόδους για τον έλεγχο της επιθετικότητας του παιδιού είναι η τιμωρία του, για την επιθετική του συμπεριφορά, πράγμα για το οποίο έχει πολλές αρνητικές συνέπειες και δυσάρεστα αποτελέσματα (Βουϊδάσκης, 1987). Η τιμωρία συνιστά ένα είδος «προστίμου», το οποίο επιβάλλεται σε κάποιο πρόσωπο για την ανάρμοστη συμπεριφορά του ή την παραβίαση ορισμένων κανόνων, τους οποίους όφειλε να τηρεί. Για παράδειγμα, όταν πρόκειται για παιδιά οι κανόνες επιβάλλονται από τους γονείς τους οι οποίοι και ενδιαφέρονται για την πιστή τήρησή τους. Σε περιπτώσεις παραβάσεων επιβάλλουν τις ανάλογες τιμωρίες που εκείνοι κρίνουν αναγκαίες, για να διορθώσουν ή να προλάβουν χειρότερες μορφές επιθετικής συμπεριφοράς (Κρασανάκης, 1999).

Σύμφωνα με έρευνες, η σωματική τιμωρία εφαρμόζεται σε μεγάλη κλίμακα (Wissow & Roter, 1994). Στο Σαντιάγκο της Χιλής, τα 3/4 των γονέων παραδέχονται ότι χτυπούν τα παιδιά τους. Το γεγονός αυτό, υποδεικνύει ότι η επιβολή πειθαρχίας με την χρησιμοποίηση της τιμωρίας, δεν αποτελεί ιδιαιτερότητα μόνο για τις αναπτυσσόμενες χώρες (Youssel, Attial, & Kamel, 1998). Στις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής, στο 90% των νηπίων ασκείται η μορφή της σωματικής τιμωρίας (Straus & Kantor, 1994). Σύμφωνα με έρευνα του Tonella και Zuppinger (1994) ακόμη και στην Ελβετία, μια κοινωνικά προνομιούχος χώρα, πάνω από το 1/3 των γονέων χρησιμοποιούν σωματική τιμωρία για τα παιδιά τους (Youssel, Attial, & Kamel, 1998).

Οι επιβαλλόμενες τιμωρίες μπορεί να δημιουργήσουν στο τιμωρούμενα άτομα ισχυρά συναισθήματα και αυτό μπορεί να έχει ως επακόλουθο να οδηγηθούν σε εκτροπές (Op.cit.). Η πιο σημαντική αρνητική συνέπεια της τιμωρίας, αυτού του τρόπου ελέγχου της επιθετικότητας είναι η παραγωγή

φόβου. Εάν η τιμωρία έχει επαναληφθεί πολλές φορές στην παιδική ηλικία, μπορεί να προκαλέσει στο παιδί καταστάσεις οι οποίες παράγουν επιθετικά αισθήματα, από φόβο μήπως τιμωρηθεί για την επιθετικότητα του (Βουϊδάσκης, 1987).

3.2. ΕΠΙΘΕΤΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΔΙΕΓΕΡΣΗ

Η θεωρία του Schachter αφορά τη σχέση διέγερσης του φυσιολογικού συστήματος και συνειδητοποίησης των συναισθημάτων. Όταν κάποιος είναι θυμωμένος ή ερωτευμένος ή βρίσκεται σε αγχώδη κατάσταση, το ψυχολογικό αυτό συναίσθημα ακολουθείται από ποικίλες ενέργειες των οργάνων του αυτόνομου νευρικού συστήματος, π.χ. ταχυκαρδία, έκκριση αδρεναλίνης, ή συμπύκνωση του αίματος κλπ. Οι ψυχολόγοι έχουν βρει ότι αυτή η διέγερση του φυσιολογικού συστήματος είναι γενική και διάχυτη. Οι αντιδράσεις των οργάνων δεν αντιστοιχούν προς τα διάφορα συναισθήματα, δηλαδή οι αντιδράσεις των οργάνων σε κατάσταση θυμού δεν διαφέρουν ουσιαστικά από τις αντιδράσεις των οργάνων σε κατάσταση φόβου. Ο Schachter έδειξε ότι σε κατάσταση διέγερσης το άτομο επηρεάζεται από βίαια επιθετικά ερεθίσματα με αποτέλεσμα να εκδηλώνεται στο ίδιο η επιθετικότητα (Γεώργας, 1986).

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα, καταδεικνύονται τρεις τύποι επιθετικής συμπεριφοράς: η λεκτική επιθετικότητα, η σωματική επιθετικότητα και η σεξουαλική παρενόχληση (Yagil,2008). Η ψυχολόγος Lilian Grayson υποστηρίζει ότι ο άντρας που επιμένει σε ξεκάθαρα ανεπιθύμητες σεξουαλικές προτάσεις, αισθάνεται ότι διακυβεύεται ο αντρισμός του και δεν μπορεί να αποδεχτεί με ομαλό τρόπο το γεγονός αυτό της απόρριψης. Στη συνέχεια, προσπαθεί να μεταβιβάσει το πρόβλημα στη γυναίκα, με την αιτιολογία ότι είναι ψυχρή ή σεξουαλικά ανίκανη και για αυτό τον λόγο

τις αξίζουν αντίποινα. Έτσι, εκδηλώνει απέναντί της εχθρική συμπεριφορά και έντονα τιμωρητική διάθεση (Παπαθεοδώρου, 2001).

Η διαφορά στην επιθετικότητα μεταξύ των φύλων μάλλον οφείλεται σε αξίες της κοινωνίας και επίσης στην κατανομή των ευθυνών στον άνδρα και στη γυναίκα (Γεώργας, 1986).

3.3. ΤΙΜΩΡΙΑ

Η πιο παράδοξη προσέγγιση της συμπεριφοριστικής είναι κατά κάποιον τρόπο η ταύτιση του συμπεριφορισμού με την εφαρμογή της τιμωρίας και των απειλών τιμωρίας για τον έλεγχο της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Κατά τον τελευταίο ήμισυ του περασμένου αιώνα, όλη σχεδόν η πειραματική έρευνα για τις επιπτώσεις της τιμωρίας πραγματοποιήθηκε από αναλυτές της συμπεριφοράς και τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών τεκμηριώνουν επιστημονικά την ανεπιθύμητη φύση του κοινωνικού ελέγχου της συμπεριφοράς μέσω της τιμωρίας (Μέλλον, 2007).

Αυτή η πειραματική απόδειξη οδήγησε τον Skinner να αγωνιστεί ενάντια στην κοινωνική χρήση της τιμωρίας στον τομέα της εκπαίδευσης, στα σοφρωνιστικά ιδρύματα, στις διεθνείς σχέσεις και γενικότερα ενάντια σε κάθε τομέα της πολιτείας. Οι αναλυτές της συμπεριφοράς έχουν ήδη πετύχει τολμηρές καινοτομίες στη δημιουργία ελέγχου της συμπεριφοράς, οι οποίες μειώνουν τη συχνότητα εμφάνισης των ανεπιθύμητων δράσεων χωρίς τιμωρία. Η συμπεριφοριστική προσέγγιση δεν συνιστά τη χρήση της τιμωρίας (Op.cit.).

Στην καθημερινή μας γλώσσα, ο όρος «έλεγχος της συμπεριφοράς» ταυτίζεται με τη χρήση της τιμωρίας και την απειλή τιμωρίας για την

άσκηση εξουσίας στη συμπεριφορά των άλλων. Στη γλώσσα της ανάλυσης της συμπεριφοράς «ο έλεγχος της συμπεριφοράς» θεωρείται οποιαδήποτε αιτιώδεις σχέση μεταξύ της συμπεριφοράς και άλλων υλικών γεγονότων. Άρα, ως έννοια, ο έλεγχος της συμπεριφοράς παραπέμπει στον καθορισμό της τάσης εμφάνισης μιας συμπεριφοράς και όχι στην τιμωρία της. Μεταξύ των παρενεργειών που έχει η χρήση της τιμωρίας και των απειλών τιμωρίας για τον έλεγχο συμπεριφοράς των συνανθρώπων μας είναι η επιθετικότητα. Συμπεραίνουμε λοιπόν, ότι υπάρχουν αρκετα σοβαροί λόγοι για να περιοριστεί στο ελάχιστο η χρήση τιμωρίας και των απειλών τιμωρίας για τον κοινωνικό έλεγχο της συμπεριφοράς. Κάτι τέτοιο όμως, δεν μπορεί να συμβεί με τον απλό τερματισμό του ελέγχου της συμπεριφοράς, αλλά μόνο με την αντικατάσταση του συγκεκριμένου είδους ελέγχου από ένα άλλο είδος καθορισμού της συμπεριφοράς που ονομάζεται θετική ενίσχυση (Op.cit.).

Στην ανάλυση της συμπεριφοράς ο όρος «τιμωρία» περιγράφει τις αλληλεπιδράσεις της συμπεριφοράς – περιβάλλοντος στις οποίες οι συνέπειες μιας δράσης είναι ο τερματισμός κάποιου ερεθίσματος που λειτουργεί ως θετικός ενισχυτής ή η παραγωγή κάποιου ερεθίσματος που λειτουργεί ως αρνητικός ενισχυτής. Όπως υπάρχει θετική και αρνητική ενίσχυση, έτσι υπάρχει θετική και αρνητική τιμωρία (Op.cit.).

Η δράση είτε παράγει είτε επιφέρει, είτε αφαιρεί είτε τερματίζει ένα ερέθισμα και το ερέθισμα μπορεί να λειτουργεί είτε ως θετικός ενισχυτής (δηλαδή οι δράσεις που παράγουν το ερέθισμα εμφανίζονται πιο συχνά) είτε ως αρνητικός ενισχυτής (δηλαδή οι δράσεις που τερματίζουν το ερέθισμα εμφανίζονται πιο συχνά). Όταν η δράση παράγει ένα θετικά ενισχυτικό ερέθισμα και η συχνότητα εμφάνισής της αυξάνεται ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, η διεργασία ονομάζεται “θετική ενίσχυση”. Όταν η δράση παράγει ένα αρνητικά ενισχυτικό ερέθισμα, η διαδικασία ονομάζεται «θετική τιμωρία» και η πιθανή επίδρασή της είναι

η μείωση της συχνότητας εμφάνισης της δράσης. Όταν η δράση τερματίζει έναν υπάρχοντα θετικό ενισχυτή η διαδικασία ονομάζεται “αρνητική τιμωρία” και η πιθανή επίδρασή της είναι η μείωση της συχνότητας εμφάνισης της δράσης. Τέλος, όταν η δράση τερματίζει έναν υπάρχοντα αρνητικό ενισχυτή και η συχνότητα εμφάνισής της αυξάνεται ως αποτέλεσμα αυτής της διαδικασίας, η διεργασία ονομάζεται «αρνητική ενίσχυση» (Op.cit.).

Οι δράσεις λέγεται ότι τιμωρούνται όταν οι συνεπειές τους είναι η παραγωγή ενός ερεθίσματος που λειτουργεί ως αρνητικός ενισχυτής (θετική τιμωρία) ή η αφαίρεση ενός ερεθίσματος που λειτουργεί ως θετικός ενισχυτής (αρνητική τιμωρία) (Op.cit.).

Συμπεραίνουμε, λοιπόν ότι η τιμωρία αυξάνει τη συχνότητα εμφάνισης των επιθέσεων. Έπειτα από κάποια τιμωρία, τις περισσότερες φορές, κάνει αισθητή την παρουσία της η επιθετικότητα (Op.cit.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4. ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΓΧΟΥΣ ΚΑΙ ΣΤΡΕΣ

4.1. ΟΡΙΣΜΟΣ ΣΤΡΕΣ

Το στρες αποτελεί μια από τις συχνότερα αναφερόμενες έννοιες στη σύγχρονη παθολογία, αλλά και στην ανθρώπινη καθημερινότητα. Το στρες αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του σύγχρονου τρόπου ζωής και έναν από τους αιτιολογικούς μηχανισμούς που συνδέονται με τη σύγχρονη παθολογία, νοσηρότητα και θνησιμότητα. Υπολογίζεται ότι το 50% των προβλημάτων των σύγχρονων ανθρώπων σχετίζεται άμεσα ή έμμεσα με το στρες. Έρευνα σε ενήλικες άνδρες διαπίστωσε ότι όσοι είχαν βιώσει τουλάχιστον τρία σημαντικά στρεσογόνα γεγονότα στη ζωή τους παρουσίασαν υπερτριπλάσια θνησιμότητα (Seaward, 2004).

Μια άλλη μακροχρόνια αντίδραση στο στρες, είναι η υιοθέτηση ανθυγιεινών συνηθειών, όπως του καπνίσματος, των λανθασμένων διατροφικών συνηθειών, της χρήσης ναρκωτικών ουσιών, της κατανάλωσης οινοπνεύματος, της έλλειψης σωματικής άσκησης. Πρόσφατες έρευνες έχουν δείξει ότι τουλάχιστον 50% των θανάτων και 70% των ασθενειών είναι αυτό-επιβαλλόμενες και οφείλονται στην επιδημία της ανθυγιεινής συμπεριφοράς, συμπεριλαμβάνοντας την ακατάλληλη διατροφή, την ανεπαρκή άσκηση, το κάπνισμα και την κατανάλωση αλκοόλ (Op.cit.).

Είναι σπουδαίο να γίνει μια αναφορά στα διάφορα είδη στρες. Συνήθως, στην καθημερινή μας ζωή, όταν αναφερόμαστε στο στρες, εννοούμε το στρες στην αρνητική του μορφή (distress ή stress), δηλαδή το νοσογόνο στρες, το οποίο συνδέεται με μια σειρά παθολογικών αντιδράσεων. Ωστόσο, υπάρχει και το αποδοτικό στρες (eustress) το οποίο λειτουργεί ως κινητήριος δύναμη για την ανθρώπινη απόδοση ή αντίδραση. Συνεπώς, το στρες, μέχρι ενός βαθμού, είναι λειτουργικό και βοηθητικό για τον ανθρώπινο οργανισμό. Όταν όμως αυτό ξεπεράσει κάποια όρια, τότε μπορεί να γίνει επικίνδυνο και να οδηγήσει σε μια πληθώρα παθολογικών καταστάσεων (Lazarus & Folkman, 1984' Αντωνίου, 2006).

4.2. ΣΤΡΕΣΟΓΟΝΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Εξωτερικοί στρεσογόνοι παράγοντες (external stressors)

- Φυσικό περιβάλλον (υπερβολική ζέστη/ κρύο, ρύπανση, θόρυβος)
- Μεγάλες αλλαγές στη ζωή (θάνατος οικείου προσώπου, γέννηση νέου μέλους, αλλαγή εργασίας, μετακόμιση κ.α.)

- Καθημερινοί μικροπαράγοντες κινδύνου (κυκλοφοριακή συμφόρηση, διαπληκτισμοί με συναδέλφους/ προϊστάμενο, διαφωνίες με το/ τη σύντροφο κ.α.)
- Κοινωνικό περιβάλλον (οικονομική ανασφάλεια, ανεργία, περιθωριοποίηση, έλλειψη σεβασμού των ανθρωπίνων δικαιωμάτων).

Ο καθηγητής R. Lazarus υποστηρίζει ότι αυτοί οι καθημερινοί μικροπαράγοντες κινδύνου είναι αυτοί που επιδρούν περισσότερο στα άτομα και οδηγούν σε σωματικά και ψυχολογικά προβλήματα παρά τα σημαντικά γεγονότα της ζωής (Αντωνίου, 2006).

Εσωτερικοί στρεσογόνοι παράγοντες (internal stressors)

- Επιλογές στον τόπο ζωής (διατροφή, ποιότητα ύπνου, ανθυγιεινές συμπεριφορές π.χ. κάπνισμα, αλκοόλ. Αν και οι περισσότεροι καταφεύγουν στις συμπεριφορές αυτές για να εξασφαλίσουν τη χαλάρωση, στην πραγματικότητα αυτές επιφέρουν το ακριβώς αντίθετο αποτέλεσμα, οδηγούν δηλαδή σε διέγερση του οργανισμού).
- Ψυχοεσωπροσωπικές επιρροές όπως σκέψεις, αντιλήψεις, αξίες, στάσεις, πεποιθήσεις που χρησιμοποιούνται ως προστατευτικοί μηχανισμοί του «εγώ» (Op.cit.).

Δεδομένου ότι το στρες σχετίζεται με στρεσογόνους παράγοντες που συναντώνται στην καθημερινότητα, κάθε άνθρωπος μπορεί να το βιώσει ανεξαρτήτως φύλου, ηλικίας, μόρφωσης ή κοινωνικής τάξης λόγω του ότι αποτελεί την απάντησή του σε εσωτερικά και εξωτερικά ερεθίσματα (Σαπουντζή – Κρέπια, 2000). Παρά ταύτα, πιστεύεται, ότι υπάρχουν ατομικές προδιαθέσεις κατά την αντίδραση έναντι του στρες, γι' αυτό διαφορετικά άτομα που εκτίθενται στις ίδιες αιτίες στρες, αντιδρούν με διαφορετικό τρόπο (Op.cit.).

Θα πρέπει να επισημανθεί ότι ο τύπος της προσωπικότητας κάθε ατόμου, η υιοθέτηση μη ρεαλιστικών στόχων, οι υπέρμετρες προσδοκίες, οι ανεκπλήρωτες επιθυμίες, η χαμηλή αυτοεκτίμηση που προέρχεται από αρνητική αυτοκριτική, αποτελούν δυνητικές πηγές στρες που προέρχονται από το ίδιο το άτομο (Σαπουντζή- Κρέπια, 2000).

Το εργασιακό άγχος, επιπρόσθετα, αποτελεί συχνό φαινόμενο στον εργασιακό χώρο και συνδέεται άμεσα με την υγεία των εργαζομένων. Σύμφωνα με τους Brooker και Eakin (2001), μια πρόσφατη έρευνα αναδύει ότι το 26% των εργαζομένων ανέφεραν ότι βιώνουν προβλήματα άγχους νοητικής ή συναισθηματικής υγείας τα οποία προέρχονται από την εργασία τους κατά τον τελευταίο χρόνο. Συγκεκριμένα, οι γυναίκες τείνουν να εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά άγχους, δυσαρέσκιας και κατάθλιψης σε σύγκριση με τους άντρες, ακόμη και κατά τον έλεγχο για κοινωνική υποστήριξη (Wohlgemuth & Betz, 2001).

Οι Brooker και Eakin (2001) μελετώντας τις διαφορές του εργασιακού άγχους ανά φύλο υποστηρίζουν ότι οι γυναίκες συχνά βιώνουν υψηλότερα επίπεδα εργασιακού άγχους από ότι οι άνδρες ακόμα και όταν βρίσκονται στην ίδια εργασιακή θέση. Η ποιότητα των στρεσογόνων παραγόντων διαφέρουν στα επαγγέλματα και κατ' επέκταση και στο φύλο. Οι περισσότερες έρευνες εστιάζουν κυρίως στη μέτρηση συγκεκριμένων εργασιακών συνθηκών όπως η σεξουαλική παρενόχληση, η λεκτική κακοποίηση, οικιακή εργασία που έχουν σχέση με την ψυχολογική υγεία των γυναικών (Wohlgemuth & Betz, 2001).

Ο εργαζόμενος ο οποίος υποφέρει από εργασιακό στρες, εκτός από το ότι παρουσιάζει ψυχολογικά και σωματικά συμπτώματα του στρες, παράλληλα νοιώθει ότι οι απαιτήσεις της εργασίας του ξεπερνούν τις δυνατότητες

του. Έτσι, λοιπόν παρατηρούμε ότι όταν ο εργαζόμενος αποτυγχάνει επανειλημμένα να αντιμετωπίσει το εργασιακό στρες μπορεί να οδηγηθεί ακόμα και στην επαγγελματική εξουθένωση. Η έννοια της επαγγελματικής εξουθένωσης εμφανίζεται ολοένα και περισσότερο τα τελευταία χρόνια και έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους ψυχολόγους, τους κοινωνιολόγους καθώς και άλλου είδους επιστήμονες. Το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης (burnout) είναι το σύνδρομο στα πλαίσια του οποίου ο εργαζόμενος χάνει το ενδιαφέρον και τα θετικά συναισθήματα που είχε για την εργασία του, παύει να είναι ικανοποιημένος από τη δουλειά του και την απόδοσή του ως επακόλουθο να αναπτύσσει αρνητική εικόνα για τον εαυτό του. Η επαγγελματική εξουθένωση εμφανίζεται ως μία κατάσταση σωματικής, συναισθηματικής και πνευματικής εξάντλησης που προκαλείται από μακροχρόνια έκθεση σε συναισθηματικές απαιτητικές συνθήκες. Από έρευνες που έχουν διεξαχθεί από πλήθος επιστημόνων, έχει γίνει εύρεως γνωστό ότι το σύνδρομο της επαγγελματικής εξουθένωσης είναι περισσότερο συχνό σε κάποια επαγγέλματα που έχουν υψηλές συναισθηματικές απαιτήσεις που οδηγούν σε έντονο άγχος και υψηλό κίνδυνο επαγγελματικής εξουθένωσης (Shailesh et al., 2007).

Η Διεθνής βιβλιογραφία αναφέρει ποικίλα μοντέλα στρεσογόνων παραγόντων στον εργασιακό χώρο. Ένα από τα πιο αναγνωρισμένα σύγχρονα μοντέλα που αφορούν το εργασιακό άγχος και την υγεία είναι το ονομαζόμενο Demand/Control Decision Latitude Model κατά το οποίο η αλληλεπίδραση μεταξύ του βαθμού ψυχολογικών απαιτήσεων και του βαθμού ελευθερίας που έχει ο εργαζόμενος για να αναλαμβάνει πρωτοβουλίες καθορίζει τις πιθανότητες εμφάνισης του εργασιακού άγχους (Huang, Feuerstein & Sauter, 2002).

Ένα άλλο μοντέλο αναφέρεται στη σχέση προσπάθειας και ανταμοιβής, το οποίο στηρίζεται στην υπόθεση ότι ο εργασιακός ρόλος παρέχει στα άτομα ευκαιρίες για να συνεισφέρουν, να παράγουν έργο, να ανταμοιβόνται και να έχουν μια αίσθηση ότι ανήκουν σε μια συγκεκριμένη ομάδα. Οι προσπάθειες, οι οποίες καταβάλλουν τα άτομα, οδηγούν στη προσμονή των ανάλογων οικονομικών ανταμοιβών και εκτιμήσεων. Σύμφωνα με το εν λόγω μοντέλο, όταν η σχέση μεταξύ των ατομικών προσπαθειών και των αντίστοιχων ανταμοιβών παρουσιάζει μια ανισοροπία τότε εμφανίζεται μια κατάσταση συναισθηματικής κόπωσης (Huang, Feuerstein & Sauter, 2002' Brook & Eakin, 2001).

Επιπρόσθετα, το βιοψυχοκοινωνικό μοντέλο από τον Frankenhaeuser (1991), όπου σύμφωνα με το οποίο το ψυχολογικό άγχος μπορεί να προκύψει και από υπερβολικό φόρτο εργασίας άλλα και από πολλές χαμηλές εργασιακές απαιτήσεις, οι οποίες οδηγούν σε μονότονες συνθήκες εργασίας (Huang, Feuerstein & Sauter, 2002).

Οι Barnett και Brennan (1995) υποστηρίζουν ότι στρεσογόνοι παράγοντες μπορούν να θεωρηθούν ο εργασιακός έλεγχος, οι εργασιακές απαιτήσεις, η ανεπαρκής αμοιβή, η εργασιακή σταθερότητα και οι σχέσεις με τον προϊστάμενο (Barnett & Brennan, 1995).

Η επαγγελματική ανάπτυξη είναι, ένα ακόμη ζήτημα που μπορεί για πολλά άτομα να αποτελεί στρεσογόνο παράγοντα. Ο φόβος της απόλυσης ή η αγωνία για ενδεχόμενη προαγωγή δημιουργούν άγχος και ανησυχία στους εργαζόμενους. Το άγχος αυτό όμως διαφοροποιείται ανάλογα με την ηλικία και τα χρόνια απασχόλησης. Συγκεκριμένα ένας νέος σε ηλικία άνθρωπος που προσλαμβάνεται σε μία δουλειά έχει κάποιες προσδοκίες μεταξύ των οποίων είναι και η επαγγελματική ανάπτυξη. Όταν όμως οι προσδοκίες του αυτές έρχονται σε σύγκρουση με τους στόχους και τις

απαιτήσεις της οργάνωσης όπως έχουμε προαναφέρει επηρεάζεται η συναισθηματική και ψυχική του κατάσταση. Όπως επίσης, όταν το άτομο αυτό δέχεται ανταγωνιστική ή επιθετική συμπεριφορά από τους άλλους αμφισβητώντας ταυτόχρονα το ρόλο του και τις ικανότητές του, το αποτέλεσμα είναι το άτομο αυτό να αισθάνεται απόρριψη, να μειώνεται η αυτοπεποίθησή του, να μην έχει διάθεση να πάει στη δουλειά του (Op.cit.).

Στην παρούσα εργασία, η έννοια του άγχους θα θεωρηθεί συνώνυμη με εκείνη του στρες, προκειμένου να αποφευχθεί η σύγχυση του νοήματος των δυο εννοιών.

4.3. ΟΡΙΣΜΟΣ ΑΓΧΟΥΣ

Το άγχος, τα τελευταία χρόνια, έχει προκαλέσει αρκετά μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον στους ερευνητές διαφόρων κλάδων. Το γεγονός αυτό διαπιστώνεται από τις εκατοντάδες, αν όχι χιλιάδες, άρθρων και βιβλίων, τα οποία παρουσιάζουν διάφορες πλευρές του. Το άγχος αποτελεί ένα γνώριμο και οικείο συναίσθημα τόσο για τους ενήλικες όσο και για τα παιδιά, το οποίο βιώνουν σε ορισμένες καταστάσεις με τη μορφή ανησυχίας ή φόβου. Το άγχος είναι ένα λειτουργικό συναίσθημα που θέτει τον οργανισμό μας σε κατάσταση ετοιμότητας, όταν καλείται να αντιμετωπίσει δύσκολες καταστάσεις της ζωής. Υπό αυτή την έννοια, το άγχος αποτελεί ένα φυσιολογικό στοιχείο της αναπτυξιακής πορείας, που οδηγεί από την εξάρτηση στην αυτονομία (Κακούρος & Μανιαδάκη, 2005).

Σε πολλές περιπτώσεις, όμως, το άγχος ενδέχεται να αποτελεί ένδειξη διαταραχής, όταν είναι υπερβολικό σε ένταση, δυσανάλογο σε σχέση με το

ερεθίσμα που το προκαλεί και επίμονο στο χρόνο. Στην περίπτωση αυτή, το άγχος χάνει τη φυσιολογική λειτουργικότητά του και μετατρέπεται σε στοιχείο που παρεμποδίζει την ομαλή προσαρμογή του ατόμου. Αντί να προετοιμάζει τον οργανισμό για την αντιμετώπιση της δύσκολης κατάστασης, τον προτρέπει στην αποφυγή της. Το αποτέλεσμα της συνεχούς αποφυγής των αγχογόνων καταστάσεων είναι η κορύφωση και η γενίκευση του άγχους ακόμα και όταν απουσιάζουν τα ερεθίσματα που το προκαλούν (Op.cit.).

Το άγχος αποτελεί την ψυχολογική διάσταση της φοβίας (Herbet, 1994) και είναι ένα πολύ σύνθετο φαινόμενο, που εκδηλώνεται σε διάφορα επίπεδα, όπως το συναισθηματικό, το συμπεριφορικό και το φυσιολογικό. Είναι κάτι το υποκειμενικό και εμπειρικό, κάτι που ο άνθρωπος αισθάνεται. Με το άγχος ασχολήθηκαν επιστήμονες διάφορων απόψεων και ειδικοτήτων, φιλόσοφοι, ψυχαναλυτές, φαινομενολόγοι και ψυχολόγοι. Η ποικιλία των προσεγγίσεων είχε αποτέλεσμα διαφορετικούς κάθε φορά ορισμούς του φαινομένου (Cemen, 1989).

Γενικότερα, ως άγχος ορίζεται το έντονα δυσάρεστο συναίσθημα που αφορά έναν αόριστο κίνδυνο που επίκειται. Αποτελεί κοινή αντίδραση, που παρατηρείται στη συντριπτική πλειονότητα των ανθρώπων με τη μορφή της υπερβολικής αντίδρασης σε σχετικά ήπια στρεσογόνα ερεθίσματα. Θεωρείται παθολογικό, όταν δημιουργεί προβλήματα στην καθημερινή λειτουργικότητα και στη συναισθηματική ηρεμία του ατόμου (Χριστογιώργος & Σταύρου, 2001).

Το γενικευμένο και επίμονο άγχος έχει περιγραφεί από τον Freud το 1894 (Ποταμιάνος, 2002) κατά τον οποίο το άγχος είναι μια οδυνηρή συναισθηματική εμπειρία που αντιπροσωπεύει για το άτομο μια απειλή ή έναν κίνδυνο (Pervin & Jonh, 2001). Σύμφωνα με την ψυχαναλυτική θεωρία, σε μια κατάσταση διάχυτου άγχους τα άτομα είναι ανίκανα να

συνδέσουν την τεταμένη ψυχική κατάσταση με ένα εξωτερικό αντικείμενο. Αντίθετα, όταν βρίσκονται σε κατάσταση φόβου γνωρίζουν πια είναι η πηγή έντασης (Op.cit.). Εμφανίζεται σε διπλάσιο ποσοστό στις γυναίκες, κυρίως συνυπάρχοντας με άλλα σύνδρομα (Οικονόμου, 1994).

«Άγχος είναι ένα ιδιότυπο βίωμα μεγάλης εσωτερικής δυσφορίας, που προκαλείται από μια αόριστη εσωτερική απειλή, η οποία με έχουσα συγκεκριμένο αντικείμενο δεν μπορεί να αποφευχθεί από το άτομο το οποίο και εξουθενώνεται»(Op.cit.).

Ένας άλλος ορισμός που δίνεται για το άγχος αναφέρεται στις τρέχουσες αλλαγές που προκαλούν οι στρεσογόνες συνθήκες τόσο στην ψυχολογική λειτουργία των ρυθμιστικών μηχανισμών όσο και στη συμπεριφορά του ατόμου (Βασιλάκη και συν., 2001).

Η βιολογική προσέγγιση υποστηρίζει, ότι το άγχος γίνεται αντιληπτό ως φυσιολογική αντίδραση του οργανισμού, η ένταση της οποίας εξαρτάται εξ' ολοκλήρου από την ένταση των ερεθισμάτων (Βασιλάκη και συν., 2001). Κατά το συμπεριφορισμό, το άγχος αναπτύσσεται ως εξαρτημένη ή επίκτητη αντίδραση σε ένα συγκεκριμένο ερέθισμα (Grant et al, 2001).

Το άγχος μπορεί να προέρχεται από μια εσωτερική σύγκρουση, από μια όχι ικανοποιητική σεξουαλική δραστηριότητα, ή από απώλεια αγάπης που ενεργοποιεί ένα παλιότερο συναίσθημα εγκατάλειψης οφειλόμενο σε προηγούμενες δυσάρεστες εμπειρίες (Παπαδόπουλος, 1994).

Οι ψυχολόγοι, της θεωρίας της συμπεριφοράς, αποδίδουν το άγχος στη σύνδεση μεταξύ έμφυτων προστατευτικών αντιδράσεων με αρχικά ουδέτερα ερεθίσματα. Με βάση την αρχή της γενίκευσης των ερεθισμάτων και της ενίσχυσης σε παρόμοια ερεθίσματα, το άγχος παγιώνεται. Η

εξάλειψη-απαλλαγή γίνεται με αποσύνδεση και συνδυασμό τεχνικών ευαισθητοποίησης και ηρεμίας (Παπαδόπουλος, 1994). Κάθε συμπεριφορά η οποία οδηγεί στη μείωση ή εξάλειψη του άγχους αποτελεί ενίσχυση για το άτομο (Κακούρος & Μανιαδάκη, 2005).

Οι πηγές άγχους μπορούν επίσης, να διακριθούν σε πρωτογενείς και δευτερογενείς. Στις πρώτες ανήκουν ουσιαστικά τα αρνητικά βιώματα της παιδικής ηλικίας (παραμέληση, αιφνίδιος απογαλακτισμός), ενώ στις δεύτερες τα βιώματα από τον κοινωνικό περίγυρο (αποδοκιμασίες, ηθικές στέρησεις, επαγγελματική θέση). (Οικονόμου, 1994).

4.4. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΓΧΟΥΣ

Μια από τις πιο γνωστές κατηγοριοποιήσεις του άγχους είναι αυτή σε ελαφρό, μέτριο, έντονο και πανικός. Πιο αναλυτικά, το ελαφρό άγχος είναι το φυσιολογικό άγχος της καθημερινής ζωής, το οποίο δημιουργεί τα κίνητρα για προσπάθεια και επιτυχία σκοπών. Το μέτριο αφαιρεί από το άτομο την προσοχή, τη συγκέντρωση, την ικανότητα για διανυγή σκέψη, καθώς και την άμεση εκπλήρωση κάποιου έργου. Το έντονο άγχος είναι οξύ, απομονώνει το άτομο και δυσχεραίνει την μάθηση και εκπλήρωση δράσεων. Τέλος, ο πανικός επιφέρει ανικανότητα αντιμετώπισης οποιασδήποτε κατάστασης, λήψης οποιασδήποτε απόφασης και ψυχωσικά συμπτώματα, όπως ψευδαισθήσεις και παραληρητικές ιδέες (Ραγιά, 1993).

Στην περίπτωση που το άγχος αποτελεί καθημερινό στοιχείο και μπλοκάρει τις καθημερινές συνηθισμένες πράξεις, τότε πρόκειται για το νευρωτικό – ψυχωτικό – παθολογικό άγχος (Γαλανού, 1977). Στο παθολογικό άγχος η ένταση είναι ανάλογη προς το προκαλούμενο ερέθισμα και η προσαρμογή του ατόμου δεν είναι πλήρης (Οικονόμου,

1994). Το νευρωσικό άγχος εμφανίζεται σε νευρωσικά άτομα και εκδηλώνεται σε υπερβολικό βαθμό σαν αίσθημα απελπισίας σε σχέση με το αίτιο που την προκαλεί, με αποτέλεσμα, το άτομο να γίνεται άτολμο, ανασφαλές και να βρίσκεται σε συναισθηματικό τέλμα (Ρώμας,1984). Μια άλλη μορφή άγχους είναι το υπαρξιακό άγχος, το οποίο αποτελεί φόβο για άγνωστες καταστάσεις. Χαρακτηριστικά της διάθεσης του ατόμου είναι η ανησυχία και οι εσωτερικές συγκρούσεις (Παπαδόπουλος, 1994). Το αντικειμενικό άγχος το βιώνει κανείς απέναντι σε έναν πραγματικό κίνδυνο αλλά επιτρέπει στο άτομο να αντεπεξέλθει του υπάρχοντος προβλήματος (Σπίλμπεργκερ, 1982).

4.5. ΣΥΝΔΕΣΗ ΑΓΧΟΥΣ – ΣΤΡΕΣ

Οι έννοιες του «άγχους» και του «στρες» χρησιμοποιούνται σαν συνώνυμοι τόσο από επιστήμονες όσο και από μη ειδικούς. Το στρες αποτελείται από μια σύνθετη ψυχοβιολογική διεργασία η οποία προκαλείται από ένα στρεσογόνο ερέθισμα το οποίο δημιουργεί την αντίληψη μιας απειλητικής κατάστασης, προκαλώντας άγχος στο άτομο (Σπίλμπεργκερ,1982). Δεν οδηγεί σε πλήρη αμηχανία ούτε συνδέεται με εσωτερικές συγκρούσεις και περιορίζεται σε συγκεκριμένη περίσταση με μικρή χρονική διάρκεια. Το άγχος είναι αντίδραση προς το στρες, το οποίο βιώνεται ως δυσάρεστο συναίσθημα και απαιτεί αντιμετώπιση από το άτομο. Κοινό χαρακτηριστικό τους γνώρισμα είναι οι σωματικές εκδηλώσεις και η συναίσθηση της πίεσης από το πρόσωπο (Ραγιά, 1978).

4.6. ΕΡΕΥΝΕΣ ΓΙΑ ΤΟ ΑΓΧΟΣ

Συνήθως, οι άνθρωποι των οποίων η συμπεριφορά πληροί τα διαγνωστικά κριτήρια κάποιας ψυχολογικής διαταραχής χαρακτηρίζονται από χαμηλή

αυτογνωσία. Αυτός ο όρος χρησιμοποιείται με διάφορους τρόπους, αλλά αρκετές φορές αναφέρεται στην έλλειψη συντελεστικών γενικεύσεων και διακρίσεων στις οποίες τα διακριτικά ερεθίσματα είναι γεγονότα που συμβαίνουν μέσα στο σώμα μας. Άνθρωποι με αγχώδεις διαταραχές συνήθως δεν είναι ικανοί να διακρίνουν καλά το επίπεδο της συμπαθητικής διέγερσης και μυϊκής έντασης στο σώμα τους. Οι άνθρωποι με προβλήματα κατάθλιψης λέγεται συχνά ότι δεν αναγνωρίζουν το θυμό τους, δεν διακρίνουν δηλαδή ότι συγκεκριμένα πράγματα τους προκαλούν συναισθηματικές αντιδράσεις θυμού. Βέβαια, η αυτογνωσία αναφέρεται σε άλλες σχέσεις συμπεριφοράς - περιβάλλοντος πέρα από τις διακρίσεις ερεθισμάτων και τις γενικεύσεις ερεθισμάτων που προκύπτουν από τις συναισθηματικές αντιδράσεις. Εκτός από το τι νοιώθουμε, θα πρέπει να διακρίνουμε και γιατί το νοιώθουμε. Ο άνθρωπος που έχει μάθει να διακρίνει ότι άλλοτε είναι περισσότερο αγχωμένος και άλλοτε λιγότερο είναι σε θέση να διακρίνει και τις συνθήκες που συσχετίζονται με το επίπεδο του άγχους (Fontana, 1993).

Επιπρόσθετα, η χαμηλή αυτοπεποίθηση έχει επανειλημμένα συνδεθεί, σε κλινικές και μη μελέτες, με τη βαρύτητα του άγχους. Μειωμένη αυτοπεποίθηση μπορεί να είναι μια πρόκληση για τις διαπροσωπικές σχέσεις των ατόμων. Τα άτομα βιώνουν μεγαλύτερη αγωνία όταν έρχονται αντιμέτωπα με διαπροσωπικές ζητήματα, με συνέπεια να αυξάνονται τα επίπεδα του άγχους τους (Calkins et al.,2009).

Σύμφωνα με τις στατιστικές, η επίπτωση των συναισθηματικών διαταραχών είναι μεγαλύτερη στις γυναίκες.Οι γυναίκες βιώνουν υψηλό ποσοστό αγχωδών διαταραχών στην πορεία της ζωής τους, περίπου 30,5% των γυναικών σε σύγκριση με το 19,2% των ανδρών (Calkins et al.,2009).Οι γυναίκες εκδηλώνουν το στρες με δάκρυα,απόσυρση, απουσίες από τη δουλειά και γενικά «αδυναμία». Έχουν στρες λόγω της χαμηλής κοινωνικής τους θέσης, της αβεβαιότητας,

της αδυναμίας (και σεξουαλικής παρενόχλησης) και της μονότονης ζωής (σύγκρουση οικογενειακών – επαγγελματικών ευθυνών). Στις γυναίκες υπάρχουν τρεις σημαντικές ενδείξεις άγχους, οι οποίες είναι η καταβολή, οι υπερβολικές αντιδράσεις και η εξάντληση. Ο γυναικείος ψυχισμός ασχολείται, κυρίως με τον εσωτερικό υποκειμενικό κόσμο και προσπαθεί να μειώσει το άγχος κάνοντας αλλαγές στον ίδιο του τον εαυτό. Μια γυναίκα έχει ανάγκη να έρθει σε επαφή με τα συναισθήματά της, που τη βοηθούν να συγκεντρωθεί, να παρατηρήσει τις ενέργειές της και να κάνει τις απαραίτητες εσωτερικές αλλαγές, με σκοπό να μειώσει το άγχος (Fontana, 1993). Η έναρξη της αγχώδους διαταραχής εμφανίζεται στις περισσότερες περιπτώσεις από νωρίς στη ζωή του ανθρώπου και έχει χρόνια πορεία, ενώ ο μεγαλύτερος τρέχων επιπολασμός είναι στις ηλικίες 25-34 ετών (Ποταμιάνος, 2002). Επίσης, οι περισσότερες φοβικές διαταραχές και κυρίως η αγοραφοβία εμφανίζονται συνήθως σε αυτές (Lempriere & Feline, 1995).

Ο άντρας, όταν θέλει, να αντιδράσει στο άγχος αποτραβιέται στις σκέψεις του για να αποφασίσει τι πρέπει να κάνει για να το περιορίσει, θέλει να συγκεντρωθεί για να έρθει ξανά σε επαφή με τον πραγματικό του εαυτό και να ισορροπήσει. Η αντρική οπτική αντιδρά στο άγχος με τρόπο πιο αντικειμενικό ή αναλυτικό και προσπαθεί να μειώσει το άγχος, αλλάζοντας τον εξωτερικό αντικειμενικό κόσμο (Gray, 2003). Οι άντρες εκφράζουν θυμό, επιθετικότητα και αυτο-επιβεβαιωτική συμπεριφορά. Οι πρόωροι θάνατοι από οργανικές ασθένειες, που θεωρείται, ότι σχετίζονται με το στρες (καρδιακή προσβολή, εγκεφαλικό) είναι συχνότεροι στους άντρες (Fontana, 1993). Οι προσβολές πανικού ενδέχεται, να είναι δευτερογενείς καταθλιπτικές διαταραχές, ιδιαίτερα στους άντρες (World Health Organization, 1993).

4.7. ΑΓΧΟΣ ΚΑΙ ΕΡΓΑΣΙΑ

Μελέτες έχουν δείξει ότι υπάρχει μια ολοένα αυξανόμενη ανησυχία, ιδίως των γυναικών, όσον αφορά τον τομέα της εργασίας (Gallivan,2002' Moore,2002α).Οι γυναίκες, τη σύγχρονη εποχή, έρχονται αντιμέτωπες με τις πηγές άγχους στον χώρο εργασίας, οι οποίες στο παρελθόν ήταν αποκλειστικά ανδρικό προνόμιο, αλλά και από διάφορους στρεσογόνους παράγοντες σχετικούς με την εργασία, όπως οι διακρίσεις λόγω φύλου, έλλειψη προοπτικών σταδιοδρομίας, και σεξουαλικός εκφοβισμός (Kirkcaldy & Martin, 2000).

Έρευνα που πραγματοποιήθηκε στο νοσηλευτικό προσωπικό, σε νοσοκομείο της Βόρειας Ιρλανδίας, διαπιστώθηκε ότι ισχυρή πηγή άγχους είναι ο φόρτος εργασίας, οι εργασιακές σχέσεις με τους συναδέλφους καθώς και η ηλικία. Όσο αυξανόταν η ηλικία του νοσηλευτικού προσωπικού τόσο αυξανόταν και το επίπεδο του άγχους. Μια πιθανή ερμηνεία είναι ότι, οι μεγαλύτερης ηλικίας νοσηλευτές επιβαρύνονται περισσότερο από τις επαγγελματικές υποχρεώσεις (ανώτερης θέσης λόγω προϋπηρεσίας) αλλά και από τις οικογενειακές σε συνάρτηση με τους ηλικιακά μικρότερους συναδέλφους τους (Op.cit.)

Επιπρόσθετα, υψηλό παράγοντα κινδύνου για την εμφάνιση των διαταραχών άγχους είναι στρες. Για παράδειγμα, σε μια μελέτη τα άτομα που εκτίθενται σε υψηλές ψυχολογικές απαιτήσεις στον χώρο εργασίας τους είχαν διπλάσιες πιθανότητες να αναπτύξουν γενικευμένη αγχώδη διαταραχή σε σχέση με όσους είχαν χαμηλές εργασιακές απαιτήσεις (Melchior et al.,2007)

4.8 ΑΓΧΟΣ ΚΑΙ ΣΕΞΟΥΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ

Οι Calhoun και Resick (1993), υποστήριξαν ότι η σεξουαλική παρενόχληση μπορεί να οδηγήσει το άτομο στη δυσάρεστη κατάσταση της μετατραυματικής αγχώδους διαταραχής (McDermu, Haaga & Kirk, 2000). Το σύνδρομο της μετατραυματικής αγχώδους διαταραχής (PTSD) είναι ένα σύνδρομο το οποίο πιστεύεται ότι εκδηλώνεται από ένα σύνολο συμπτωμάτων και ύστερα από την έκθεση σε ένα ή περισσότερα τραυματικά γεγονότα (Palmieri & Fitzgerald, 2005). Τα θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης παρουσίασαν αυξημένα επίπεδα ψυχικής αναστάτωσης καθώς και αυξημένο κίνδυνο για ένα ευρύ φάσμα ψυχολογικών διαταραχών (Burnam et al., 1988). Έρευνες κατέδειξαν, ότι άτομα που έζησαν τη σεξουαλική παρενόχληση υπέφεραν από μια ποικιλία συμπτωμάτων όπως συναισθηματική ή σωματική δυσφορία, νευρικότητα, ευερεθιστότητα και ανεξέλεγκτη οργή (Thomas & Kitzinger, 1997). Επιπρόσθετα, σε παρόμοιες έρευνες διαπιστώθηκε ότι, τα θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης αντιμετώπισαν ένα ευρύ φάσμα παθήσεων, συμπεριλαμβανομένων στρες που σχετίζονται με ασθένειες, υψηλή αρτηριακή πίεση και την κατάθλιψη (McCann, 2005). Ακόμα, έρευνες υποστήριξαν ότι η παρενόχληση στον χώρο εργασίας μπορεί να αποτελέσει σημαντική αιτία της αυτοκτονίας (Leymann, 1990).

Σύμφωνα με μια τηλεφωνική έρευνα η οποία διεξήχθη στο Connecticut των Η.Π.Α, σε 304 γυναίκες και 205 άνδρες, οι οποίοι έδωσαν συνέντευξη για 15 λεπτά όπου εξέθεσαν τις απόψεις τους για σημαντικά κοινωνικά προβλήματα που αντιμετωπίζουμε όλοι μας σήμερα. Το δείγμα ήταν αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού των ΗΠΑ. Περίπου οι μισές γυναίκες του δείγματος ανέφεραν ότι βίωσαν τουλάχιστον μια φορά σεξουαλική παρενόχληση. Το 75% των γυναικών αυτών αντιμετώπισαν συμπτώματα συναισθηματικής και σωματικής δυσφορίας ως απόρροια της σεξουαλικής παρενόχλησής τους. Τα συμπτώματα που αναφέρθηκαν πιο

συχνά ήταν νευρικότητα, ευερεθιστότητα, και ανεξέλεγκτη οργή, καθώς επίσης και αϋπνία, απώλεια βάρους, ανεξέλεγκτο κλάμα, και προβλήματα στο στομάχι. Σύμφωνα με τους ερευνητές, ένα άλλο εύρημα ήταν ότι οι πιο σοβαρές μορφές παρενόχλησης συσχετίστηκαν με την πιθανότητα προσωπικής αγωνίας. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με μια μελέτη του Koss, τεκμηριώνετε η υπόθεση ότι οι γυναίκες που έχουν υποστεί σεξουαλική παρενόχληση συχνά υποφέρουν από αισθήματα θυμού, κατάθλιψη και το άγχος (O'Donohue, Downs, & Yeater, 1998).

Η καθηγήτρια Κλινικής Ψυχολογίας, Tata Arcel Liby, αναφέρει ότι, τα άτομα (θύματα σεξουαλικής παρενόχλησης) κλαίνε συχνά, σιχαινούνται το σώμα τους, φοβούνται την παρουσία εργοδότη ή του συναδέλφου τους, παρουσιάζουν μια αφύσικη κούραση, συμπτώματα άγχους, απώλεια επιθυμίας για σεξ, δυσκολίες συγκέντρωσης, κοινωνική απομόνωση. Γίνονται ευέξαπτα και νευρικά, αισθάνονται μειώμενα και ταπεινωμένα. Τα ειδικά κέντρα για θύματα βιασμού έχουν καταλήξει ότι και τα θύματα της σεξουαλικής παρενόχλησης παρουσιάζουν παρόμοια συμπεριφορά με τα θύματα βιασμού (Παπαθεοδώρου, 2001). Επιπρόσθετα, στις επιπτώσεις της σεξουαλικής κακοποίησης συμπεριλαμβάνονται το αίσθημα του φόβου, του θυμού, της εχθρότητας, της ενοχής, της ντροπής καθώς και οι διαταραχές ύπνου, οι διατροφικές διαταραχές, και μια σειρά από αυτοκαταστροφικές πράξεις (Kagamimori, Naser Moaddeli, & Wang, 2004).

Σε μελέτη που πραγματοποιήθηκε σε μέλη οργανώσεων στη Νορβηγία, το 27% υποστήριξε ότι η παρενόχληση είχε επηρεάσει αρνητικά την παραγωγικότητα της επιχείρησής τους (Einarsen, Raknes, & Matthiesen, 1994). Επίσης, τα θύματα μακροπρόθεσμης παρενόχλησης στο χώρο εργασίας μπορεί ακόμη να εγκαταλείψουν οριστικά την εργασία τους (Niedl, 1996).

Ο Greene και Navarro (1998) διαπίστωσαν ότι υπάρχει αμοιβαία σχέση μεταξύ της σεξουαλικής θυματοποίησης και της σεξουαλικής αυτοπεποίθησης. Η μελέτη του Morokoff et al. (1997) επιδίωξε να αντιγράψει και να επεκτείνει την έρευνα του Greene και Navarro του με διάφορους τρόπους και επικύρωσε και αυτός με τη σειρά του ότι η σεξουαλική θυματοποίηση σχετίζεται με την χαμηλή σεξουαλική αυτοπεποίθηση (Livingston, Testa, & VanZile-Tamsen, 2007).

Οι περισσότεροι ερευνητές, συμφωνούν ότι ο σεξουαλικός εκφοβισμός είναι μια ανεπιθύμητη ψυχολογική εμπειρία και απειλεί τη σεξουαλική ηρεμία του εργαζομένου (Cantisano et al, 2008).

4.9. ΑΓΧΟΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΙΚΟΝΑ ΤΟΥ ΣΩΜΑΤΟΣ

Διάφοροι πολιτιστικοί κανόνες σχετικά με τη θηλυκότητα και την ανδροπρέπεια υπονούν την ύπαρξη των διαφορών τύπων στρεσογόνων παραγόντων. Ο Eisler και ο Skidmore (1992) διαμόρφωσαν αυτήν την ιδέα την διορατικότητα και το με το να αντιληφθούν το «gender role stress», που εφαρμόστηκε αρχικά στο άγχος των ανδρών και την ανδροπρέπεια, και επεκτάθηκαν αργότερα στο άγχος των γυναικών και τη θηλυκότητα. Ένα παράδειγμα είναι το στρες λόγω μιας αυστηρής δέσμευσης για τα ανέφικτα θηλυκά πρότυπα ομορφιάς με έμφαση στην λεπτότητα (Martz, 1995).

Πολλοί συγγραφείς θεωρούν το δυτικό πολιτιστικό ιδανικό της λυγρότητας (λεπτοκαμωμένου σώματος), που έχει επιδράσει κυρίως στο σώματα των γυναικών, είναι ένας σημαντικός καθοριστικός παράγοντας. Λόγω της ύπαρξης ενός σχεδόν ανέφικτου ιδανικού ενός λεπτού σώματος,

η πλειοψηφία των δυτικών γυναικών αντιλαμβάνεται μια απόκλιση μεταξύ του ιδανικού και πραγματικού βάρους σωμάτων και της μορφής. Δίνεται έμφαση στη λεπτόσωμη σιλουέτα ως ιδανικό της γυναικείας ομορφιάς. Η αντίληψη ότι το βάρος και η μορφή σωμάτων κάποιου δεν συνάδουν με το πολιτιστικό ιδανικό, μπορεί να οδηγήσει στη διαστρέβλωση του μεγέθους των σωμάτων ή μια διαταραγμένη εικόνα σωμάτων (π.χ. Montheath & McCabe, 1997), και στην ικανοποίηση – δυσαρέσκεια ή την αρνητική εκτίμηση (Bekker & Boselie, 2002). Οι γυναίκες, λοιπόν φαίνεται να έχουν επηρεαστεί σε σημαντικότερο βαθμό από τα κοινωνικοπολιτισμικά στερεότυπα, που προβάλλουν την λεπτόσωμη σιλουέτα ως επιθυμητή (Davison & Neale, 1993).

Η διαστρέβλωση του μεγέθους του σώματος είναι ένας κυρίως γνωστικός παράγοντας ενώ η δυσαρέσκεια για το σώμα αναφέρεται πρώτιστα σε έναν συναισθηματικό παράγοντα. Μία έρευνα δείχνει ότι η δυσαρέσκεια για το σώμα είναι ο καλύτερος προάγγελος για την διαιτητική συμπεριφορά (Stice, Mazotti, Krebs, & Martin, 1998), και συσχετίζεται αποκλειστικά με τις διατροφικές διαταραχές έναντι άλλων ψυχολογικών διαταραχών (Fairburn, Welch, Doll, Davies, & O'Connor, 1997). Ένας καθοριστικός παράγοντας είναι ο αυτοσεβασμός. Ο αυτοσεβασμός μπορεί να απειληθεί σοβαρά από τη δυσαρέσκεια για το σώμα μας, και έχει προσδιοριστεί επίσης ως προάγγελος των διατροφικών διαταραχών (Silberstein, Striegel-Moore & Rodin, 1987).

Λόγω της αντίστροφης σχέσης μεταξύ της θηλυκότητας και της αυτοεκτίμησης, οι άκρως θηλυκές γυναίκες θα πρέπει να έχουν χαμηλή αυτοεκτίμηση και να είναι κατά συνέπεια πιο ευαίσθητες στις πολιτιστικές πιέσεις ως προς την λεπτότητα. FGRS (Feminine gender role stress) θεωρείται έχει επιβληθεί σε εκείνες τις γυναίκες που έχουν μια αυστηρή δέσμευση για το ρόλο του θηλυκού φύλου, π.χ. βρίσκονται αντιμέτωπες με το φόβο του μη ελκυστικού σώματος και παρουσιάζουν έναν

δυσλειτουργικό τρόπο αντιμετώπισης του στρες που προκύπτει (Gillespie & Eisler, 1992). Ο Martz και οι συνεργάτες του (1995) ισχυρίστηκαν ότι το FGRS, με έμφαση στην πιο αγχωτική πλευρά του ρόλου του γυναικείου φύλου, αντί να εκφράζει πιο ουδέτερες πτυχές, ενδέχεται να είναι ο συνδετικός κρίκος μεταξύ των πολιτιστικών αξιών της θηλυκότητας και της ευπάθειας στις διατροφικές διαταραχές (Op.cit.)

Η έρευνα που διεξάγεται στα πλαίσια της συγκεκριμένης διπλωματικής εργασίας σκοπεύει να συμβάλει στην κάλυψη αυτού του ερευνητικού κενού, εξετάζοντας τη σχέση της σεξουαλικής παρενόχλησης και του εργασιακού άγχους που βιώνουν οι άνδρες – θύματα (Op.cit.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

5.1. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

Αντικείμενο της έρευνας είναι τα επίπεδα στρες που βιώνουν οι γυναίκες σχετικά με διάφορα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς που αποδίδονται σε αυτές και πως αυτά συσχετίζονται με την επιρρέπεια τους προς σεξουαλική παρενόχληση σε κάποιον άνδρα.

Comment [d3]: p

Στόχος της παρούσας έρευνας είναι η πρώτη περιγραφή του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης που ασκείται από τις γυναίκες σε βάρος των ανδρών στον χώρο εργασίας, καθώς και οι στρεσογόνοι παράγοντες που συμβάλουν στη δημιουργία και στη διατήρηση του φαινομένου, σε εθνικό επίπεδο. Αποτελεί μια πρωτότυπη έρευνα, καθώς στην Ελλάδα δεν έχει πραγματοποιηθεί αντίστοιχη επιδημιολογική έρευνα.

5.2. ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΠΟΥ ΧΡΗΣΙΜΟΠΟΙΗΘΗΚΑΝ

Η κλίμακα Feminine Gender Role Stress Scale (κλίμακα FGRS), σε ελεύθερη απόδοση η Κλίμακα του Στρες που σχετίζεται με τους Παραδοσιακούς Γυναικείους Ρόλους, αποτελεί μία γνωστική-συμπεριφορική κλίμακα μέτρησης, εκτίμησης και διαχείρισης του άγχους των γυναικών που πηγάζει από στερεοτυπικές συμπεριφορές συνδεδεμένες με το κοινωνικό ρόλο των γυναικών. Η κλίμακα δημιουργήθηκε από τους Gillespie & Eisler (1992) και είναι αυτο-συμπληρούμενη. Αποτελείται από 39 λήμματα τα οποία περιγράφουν υποθετικές καταστάσεις που θα μπορούσαν να συμβούν στην καθημερινότητα των συμμετεχόντων, οι οποίοι και καλούνται να αξιολογήσουν πόσο στρεσογόνο βρίσκουν την κάθε κατάσταση. Το κάθε λήμμα έχει εύρος απαντήσεων από το 1 έως το 7, με τη τιμή 1 να αντιπροσωπεύει την εκτίμηση «καθόλου στρεσογόνος κατάσταση» και τη τιμή 7 «πάρα πολύ στρεσογόνος κατάσταση». Οι ίδιοι συγγραφείς που διαμόρφωσαν την κλίμακα, εξέτασαν και τις ψυχομετρικές της ιδιότητες σε δείγμα 253 φοιτητριών. Από την παραγοντική ανάλυση προέκυψε πως στην κλίμακα υπολανθάνουν 5 παράγοντες (Gillespie & Eisler, 1992):

Παράγων Α. Ο πρώτος παράγοντας προσδιορίζεται ως «Φόβος για Στείρες Συναισθηματικά Σχέσεις» και αντανακλά το φόβο των γυναικών μην αποτύχουν να αναπτύξουν ουσιαστικές σχέσεις που χαρακτηρίζονται από συναισθηματική εγγύτητα και εμπιστοσύνη. Τα λήμματα που ομαδοποιούνται στον εν λόγω παράγοντα αφορούν κατά κύριο λόγο ερωτικές σχέσεις (π.χ. «να έχετε μια ερωτική σχέση χωρίς συναισθημα», «ο σύντροφος σας αρνείται να συζητά τα προβλήματα της σχέσης σας»), ωστόσο κάποια λήμματα περιγράφουν και ουσιαστικές σχέσεις χωρίς ερωτικό χαρακτήρα (π.χ. «το να είστε ανίκανος να ικανοποιήσετε τις συναισθηματικές ανάγκες των μελών της οικογένειάς σας»). Στον παράγοντα Α, ανήκουν οι δηλώσεις από το 1 έως το 10.

Παράγων Β. Στο δεύτερο παράγοντα ανήκουν τα λήμματα που σχετίζονται κυρίως με τη θηλυκότητα της γυναίκας ως συνάρτηση της εξωτερικής της εμφάνισης. Ο παράγων ονομάζεται «Φόβος Μη Ελκυστικής Εξωτερικής

Εμφάνισης» και περιλαμβάνει τα λήμματα από το 11 έως το 18. Κάποια λήμματα σχετίζονται με το βάρος και το ύψος της γυναίκας (π.χ. «το να ανακαλύψετε ότι έχετε πάρει 4 κιλά» ή το «να είστε ασυνήθιστα ψηλή»), ενώ δε λείπουν και λήμματα σχετικά με την ηλικία (π.χ. «το να μπαίνετε στα 30 και να είστε ανύπαντρη»). Γυναίκες με υψηλό σκορ στο συγκεκριμένο παράγοντα φαίνεται να ενστερνίζονται τα κοινωνικά πρότυπα του ιδανικού γυναικείου σώματος και βιώνουν κατ' επέκταση υψηλό στρες ως αποτέλεσμα της αποτυχίας να ανταποκριθούν σε αυτά τα πρότυπα.

Παράγων Γ. Ο τρίτος παράγοντας χαρακτηρίζεται ως «Φόβος της Θυματοποίησης» και αφορά εκείνα τα λήμματα που περιγράφουν καταστάσεις στις οποίες οι γυναίκες είναι εκτεθειμένες σε ενδεχόμενο κίνδυνο και βία. Περιλαμβάνει τα λήμματα από 19 μέχρι και 24 και οι γυναίκες που σκοράρουν υψηλά σε αυτόν τον παράγοντα ενδέχεται να θεωρούν τον εαυτό τους ανίκανο να αποτρέψει τη όποια θυματοποίηση υιοθετώντας ικανοποιητικές αμυντικές συμπεριφορές. Στο συγκεκριμένο παράγοντα υπολανθάνει ένα θέμα αβοηθητότητας σε εν δυνάμει απειλητικές καταστάσεις.

Παράγων Δ. Ο τέταρτος παράγοντας αντιπροσωπεύει το «Φόβο Υιοθέτησης Διεκδικητικής Συμπεριφοράς» και ομαδοποιεί τα λήμματα που περιγράφουν διαπροσωπικές αντιπαραθέσεις και συναλλαγές, οι οποίες απαιτούν δυναμική και διεκδικητική συμπεριφορά από μέρος των γυναικών. Αυτές οι καταστάσεις μπορεί να εκτιμηθούν από κάποιες γυναίκες ως στρεσογόνες γιατί αντιτίθενται στα βασικά θηλυκά καθήκοντα, τα οποία διαπνέονται από παθητικές, υποχωρητικές και συγκαταβατικές συμπεριφορές. Πολλές από αυτές τις καταστάσεις σχετίζονται με τον εργασιακό χώρο της γυναίκας, οι οποίες εξελίσσονται σε στρεσογόνες, ιδιαίτερα στις περιπτώσεις εκείνες που το εργασιακό περιβάλλον ευνοεί την επίδειξη αυτοπεποίθησης, δυναμισμού και την προβολή της γυναίκας. Στον παράγοντα αυτόν ομαδοποιούνται τα λήμματα 25 έως 31.

Παράγων Ε. Ο πέμπτος παράγοντας αφορά σε ελεύθερη απόδοση το «Φόβο Ανεπάρκειας Μητρικών Δεξιοτήτων » και περιλαμβάνει τα λήμματα 31-39. Συγκεκριμένα, τα λήμματα αυτά περιγράφουν καταστάσεις όπως το να χάσει η γυναίκα την κηδεμονία του παιδιού της, να εγκαταλείψει το νεογέννητο παιδί της, να αναθρέψει κάποιος άλλος το παιδί της κι άλλες καταστάσεις στις οποίες ενέχεται ο φόβος μία γυναίκα να έχει ανεπαρκείς μητρικές δεξιότητες, παρά τις επιταγές των παραδοσιακών γυναικείων προτύπων (Op.cit.).

Οι διαμορφωτές της κλίμακας αναφέρουν πως η κλίμακα επέδειξε πολύ καλή αξιοπιστία, με τον δείκτη εσωτερικής συνάφεια Cronbach α να κυμαίνεται ανάλογα τον παράγοντα από 0,73 – 0,83 και με το δείκτη εξέτασης-επανεξέτασης να ανέρχεται στο $r = 0,82$ ύστερα από 2 εβδομάδες χορήγησης του ερωτηματολογίου (Op.cit.).

Η κλίμακα Likelihood of Sexual Harassment (LSH), σε ελεύθερη απόδοση η κλίμακα της Πιθανότητας Σεξουαλικής Παρενόχλησης, αποτελεί μία αυτο-συμπληρούμενη κλίμακα η οποία μετρά την **επιρρέπεια** των συμμετεχόντων να παρενοχλήσουν σεξουαλικά κάποιον άλλον/ην. Η κλίμακα διαμορφώθηκε από τον Pryor (1987) και περιλαμβάνει 10 υποθετικά σενάρια στα οποία ένας άντρας εκμεταλλευόμενος τον κοινωνικό του ρόλο ή τις συνθήκες που περιγράφονται ασκεί εξουσία πάνω σε μία γυναίκα είτε προσφέροντας της κάποιο θελκτικό αντάλλαγμα είτε τιμωρώντας την με κάποιο τρόπο. Συγκεκριμένα, στα σενάρια αυτά μία πληθώρα κοινωνικών ρόλων χρησιμοποιούνται για να περιγράψουν τον άνδρα και τη γυναίκα (π.χ. καθηγητής/μαθητής, ιατρός/ασθενής/, κ.α.). Οι οδηγίες ζητούν από τους συμμετέχοντες να φανταστούν τους εαυτούς τους στο ρόλο του άνδρα στα σενάρια και να απαντήσουν τι θα έκαναν σε κάθε περίπτωση. Έμφαση δίνεται στους συμμετέχοντες πως όποια απάντηση κι αν διαλέξουν, δεν θα υπάρχουν αρνητικές επιπτώσεις από αυτήν. Ύστερα από κάθε σενάριο, μία λίστα με εναλλακτικές

Comment [d4]: p

συμπεριφορές ακολουθεί, συμπεριλαμβανομένης και μίας ερώτησης σεξουαλικής εκμετάλλευσης. Η συγκεκριμένη ερώτηση αφορά τη χρήση της κοινωνικής ισχύς του άνδρα για να αποσπάσει σεξουαλικές χάρες από το γυναικείο στόχο. Οι συμμετέχοντες καλούνται να υποδείξουν την πιθανότητα να επιδοθούν στις συμπεριφορές αυτές σε μία κλίμακα από το 1-5 με την τιμή 1 να υποδηλώνει «καθόλου πιθανό» και την τιμή 5 «πολύ πιθανό» (Pryor,1987).

Ως προς την εξέταση των ψυχομετρικών ιδιοτήτων της κλίμακας από τον ίδιο συγγραφέα σε τρεις μελέτες, η κλίμακα επέδειξε υψηλή αξιοπιστία (εύρος co-efficient $\alpha=0,9-0,95$) και καλή εγκυρότητα (Op.cit.).

Στην παρούσα μελέτη, πληροφορίες επίσης συγκεντρώθηκαν για βασικά κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος: φύλο, τόπος γέννησης και διαμονής, οικογενειακή κατάσταση και αριθμός παιδιών, ηλικία, τύπος απασχόλησης, εκπαιδευτικό επίπεδο και μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα (Op.cit.).

5.3. ΜΕΘΟΔΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗΣ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Για τη συλλογή των στοιχείων πραγματοποιήθηκε η μέθοδος συμπλήρωσης ερωτηματολογίου μέσης διάρκειας 45 λεπτών καθώς επίσης, και η μέθοδος της συνέντευξης με σκοπό τη συμπλήρωση του ερωτηματολογίου. Η συγκεκριμένη επιλογή έγινε για να διευκολυνθεί η δημιουργία κλίματος εμπιστοσύνης ως βασικό σκοπό να ενθαρρυνθούν τα υποκείμενα, ώστε να αναφέρουν περιστατικά σεξουαλικής παρενόχλησης για να αποφευχθούν μη ειλικρινείς απαντήσεις.

Η παρούσα έρευνα διεξήχθη το Νοέμβριο του 2009. Επειδή το δείγμα το οποίο μελετούσε, απευθυνόταν αποκλειστικά στο γυναικείο πληθυσμό, οι χώροι οι οποίοι επιλέχθηκαν για τη συλλογή των δεδομένων ήταν κυρίως κομμωτήρια, ινστιτούτα αισθητικής κ.α.

5.4. ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΕΣ ΔΥΣΧΕΡΕΙΕΣ

Προσπαθήσαμε να ψάξουμε για προηγούμενες έρευνες που πραγματοποιήθηκαν για το συγκεκριμένο θέμα αλλά παρατηρήσαμε πως δεν έχει ξανά μελετηθεί το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης που ασκούν οι γυναίκες στους άνδρες. Γενικότερα, επίσης στην Ελλάδα δυσκολευτήκαμε πάρα πολύ για να εντοπίσουμε βιβλιογραφικές πηγές και μερικά άρθρα που εντοπίσαμε βασίζονταν σε ξένη βιβλιογραφία. Ψάξαμε πάρα πολύ από το διαδίκτυο (internet) και βρήκαμε πάρα πολλές πληροφορίες οι οποίες βασίζονταν σε έρευνες του εξωτερικού. Όσον αφορά την ελληνική βιβλιογραφία παρατηρήσαμε ότι είναι ανύπαρκτη σχετικά με το φαινόμενο της σεξουαλικής παρενόχλησης που ασκούν οι γυναίκες στους άνδρες.

Κατά την διεξαγωγή της έρευνας μας το σημαντικότερο πρόβλημα το οποίο αντιμετωπίσαμε ήταν η άρνηση ενός μεγάλου ποσοστού στο σύνολο των υποκειμένων να συμμετάσχουν σε αυτήν. Η άρνηση τους προερχόταν από την “ευαισθησία” του συγκεκριμένου θέματος. Πολλές γυναίκες, επίσης, δεν μας έδιναν καν το δικαίωμα να τους ενημερώσουμε για το θέμα της έρευνάς μας.

5.5. ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ ΑΝΑΛΥΣΗ

Για τον έλεγχο κανονικότητας των αριθμητικών μεταβλητών: ηλικία, συνολικός βαθμός κλίμακας LSH, συνολικός βαθμός κλίμακας FGRS και των παραγόντων της, πραγματοποιήθηκε στατιστικός έλεγχος με κριτήριο το Kolmogorov – Smirnov.

Για τις μεταβλητές που δεν ακολουθούσαν κανονική κατανομή, για τη μελέτη στατιστικά σημαντικών επιδράσεων κατηγορικών μεταβλητών με δύο επίπεδα σε αυτές, επιλέχθηκε ο στατιστικός έλεγχος με κριτήριο Mann-Whitney. Για τη διερεύνηση στατιστικά σημαντικής επίδρασης

κατηγορικών μεταβλητών με παραπάνω από δύο επίπεδα στις αριθμητικές αυτές μεταβλητές, επιλέχθηκε η ανάλυση με κριτήριο Kruskal-Wallis. Για τη μελέτη συσχετίσεων ανάμεσα στις αριθμητικές μεταβλητές, χρησιμοποιήθηκε το μη παραμετρικό μέτρο γραμμικής συσχέτισης Spearman. Η στατιστική ανάλυση διεξήχθη χρησιμοποιώντας το λογισμικό πρόγραμμα SPSS (έκδοση 17).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

6.1. ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

Στην παρούσα μελέτη, συμμετείχαν 350 γυναίκες με μέσο όρο ηλικία 34,55 ετών (Τ.Α. = 11,56). Η πλειοψηφία τους είχε τόπο καταγωγής την Αθήνα (46,3%) ή κάποια επαρχιακή πόλη (43,7%), ωστόσο η συντριπτική πλειοψηφία διέμενε στην πρωτεύουσα (91,4%). Ως προς την οικογενειακή τους κατάσταση, οι περισσότερες ήταν ανύπαντρες (61,7%) και χωρίς παιδιά (68,6%), ενώ το μηνιαίο οικογενειακό τους εισόδημά κυμαινόταν από 901 ευρώ-1500 ευρώ για τις περισσότερες (44,3%). Σχετικά με το εκπαιδευτικό επίπεδο του δείγματος, η πλειοψηφία ήταν είτε απόφοιτοι Λυκείου (40,3%) είτε απόφοιτοι κάποιου ανώτερου ή τεχνικού εκπαιδευτικού ιδρύματος (40,3%). Περισσότερες πληροφορίες για την κατανομή του δείγματος ανά κοινωνικο-δημογραφικό χαρακτηριστικό μπορούν να βρεθούν στον πίνακα 1.

Πίνακας 1. Κοινωνικο-δημογραφικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Μεταβλητή	Αριθμός Δείγματος (%)
<u>Τόπος Καταγωγής</u>	
Αθήνα	162 (46,3%)
Επαρχία	153 (43,7%)
Νησιά	22 (6,3%)
Εξωτερικό	13 (3,7%)
<u>Τόπος Διαμονής</u>	
Αθήνα	320 (91,4%)
Επαρχία	25 (7,1%)
Νησιά	5 (1,4%)
<u>Οικογενειακή Κατάσταση</u>	
Άγαμος	216 (61,7%)
Έγγαμος	88 (25,1%)
Χωρισμένος	29 (8,3%)
Χήρος	17 (4,9%)

<u>Παιδιά</u>	
Κανένα	240 (68,6%)
1	35 (10%)
2	48 (13,7%)
3	23 (6,6%)
4	3 (0,9%)
5	1 (0,3%)
<u>Εκπαιδευτικό Επίπεδο</u>	
Δημοτικό	3 (0,9%)
Γυμνάσιο	17 (4,9%)
Λύκειο	141 (40,3%)
ΑΕΙ-ΤΕΙ	141 (40,3%)
Μεταπτυχιακό	47 (13,4%)
Άλλο	1 (0,3%)
<u>Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα</u>	
0-300 ευρώ	12 (3,4%)
301-600 ευρώ	8 (2,3%)
601-900 ευρώ	35 (10%)
901-1200 ευρώ	75 (21,4%)
1201-1500 ευρώ	80 (22,9%)
1501-1800 ευρώ	40 (11,4%)
1801-2100 ευρώ	32 (9,1%)
2101-2400 ευρώ	26 (7,4%)
2401-2700 ευρώ	29 (8,3%)
2701 και άνω ευρώ	13 (3,7%)

Ως προς τα επαγγελματικά χαρακτηριστικά του δείγματος, η πλειοψηφία εργαζόταν σε κάποια θέση στον ιδιωτικό τομέα (70,9%) και συγκεκριμένα ως υπάλληλος (74,9%). Μόνο 113 από τους συμμετέχοντες (32,5%) είχε κάποιον υφιστάμενο υπό την εποπτεία της, ενώ ο μέσος όρος του αριθμού των υφισταμένων υπό την εποπτεία των συμμετεχόντων της παρούσας μελέτης ήταν 13,85 (Τ.Α. = 20,57). Τα αποτελέσματα αυτά παρουσιάζονται αναλυτικά στον πίνακα 2.

Πίνακας 2. Επαγγελματικά χαρακτηριστικά του δείγματος

Μεταβλητή	Αριθμός Δείγματος (%)
<u>Απασχόληση</u>	
Ιδιωτικός Τομέας	248 (70,9%)
Δημόσιος Τομέας	102 (29,1%)

Κατηγορία Θέσης Απασχόλησης	
Υπάλληλος	262 (74,9%)
Τμηματάρχης/Προϊστάμενος	57 (16,3%)
Διευθυντής	16 (4,6%)
Άλλο	15 (4,3%)
Υφιστάμενοι υπό εποπτεία	
Ναι	113 (32,5%)
Όχι	235 (67,5%)

6.2. ΑΞΙΟΠΙΣΤΙΑ ΤΩΝ ΑΠΑΝΤΗΣΕΩΝ

Η αξιοπιστία των απαντήσεων στις κλίμακες FGRS και LSH εξετάστηκε υπολογίζοντας το δείκτη εσωτερικής συνάφειας Cronbach α . Τα αποτελέσματα έδειξαν πως η εσωτερική συνάφεια της κλίμακας LSH ήταν πολύ υψηλή (Cronbach $\alpha = 0,96$) και στο παρόν δείγμα. Όσον αφορά στην κλίμακα FGRS, ο δείκτης εσωτερικής συνάφειας ήταν υψηλός για όλους τους παράγοντες της: Α (Cronbach $\alpha = 0,9$), Β (Cronbach $\alpha = 0,77$), Γ (Cronbach $\alpha = 0,81$), Δ (Cronbach $\alpha = 0,84$) και Ε (Cronbach $\alpha = 0,84$).

6.3. ΕΛΕΓΧΟΣ ΚΑΝΟΝΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΤΩΝ ΑΡΙΘΜΗΤΙΚΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ

Στη συνέχεια, εξετάστηκε το κατά πόσο οι αριθμητικές μεταβλητές που προέκυψαν από την άθροιση των απαντήσεων στα αντίστοιχα λήμματα (συνολικός βαθμός στην κλίμακα LSH, συνολικός βαθμός στην κλίμακα FGRS και επιμέρους αθροίσματα του κάθε παράγοντα της) αποκλίνουν με στατιστικά σημαντικό τρόπο από μία κανονική κατανομή. Για τον στατιστικό έλεγχο προτιμήθηκε το κριτήριο Kolmogorov-Smirnov έναντι του Shapiro-Wilk, καθώς το δείγμα ήταν μεγαλύτερο από 50 άτομα.

Ως προς το συνολικό βαθμό της κλίμακας LSH, το κριτήριο Kolmogorov-Smirnov αποκάλυψε στατιστικά πολύ σημαντική απόκλιση της μεταβλητής από κανονική κατανομή: Kolmogorov-Smirnov Z (350) = 0,06, $p < 0,01$. Ομοίως και για το συνολικό βαθμό της κλίμακας

FGRS: Kolmogorov-Smirnov $Z(350) = 0,07$, $p < 0,01$ και την ηλικία: Kolmogorov-Smirnov $Z(350) = 0,14$, $p < 0,01$. Ως προς τους παράγοντες της κλίμακας FGRS, τα αποτελέσματα συνοψίζονται στον πίνακα 3.

Πίνακας 3. Διερεύνηση της ομαλότητας της κατανομής ανά παράγοντα της κλίμακας FGRS

Παράγων	Kolmogorov-Smirnov Z	df	p-value
A	0,06	350	<0,01
B	0,05	350	<0,05
Γ	0,05	350	>0,05
Δ	0,07	350	<0,01
E	0,17	350	<0,01

Επομένως, όλοι παράγοντες εκτός του τρίτου δεν ακολουθούσαν κανονική κατανομή. Κατά συνέπεια, για την ανάλυση συσχετισμών χρησιμοποιήθηκαν μη παραμετρικά κριτήρια

Για το κάθε σενάριο αθροίστηκαν οι απαντήσεις που έδωσε το δείγμα στις τρεις ερωτήσεις, λόγω μη ομαλής κατανομής χρησιμοποιήθηκαν η διάμεσος και το εύρος ως μέτρα περιγραφής. Το εύρος των δυνατών αθροισμάτων ανά σενάριο κυμαινόταν από 3-15 με τους μεγαλύτερους αριθμούς να αντιπροσωπεύουν μεγαλύτερη ροπή της γυναίκας να προβεί σε σεξουαλική παρενόχληση στο υποθετικό σενάριο. Στον πίνακα 4, παρουσιάζονται τα περιγραφικά στατιστικά χαρακτηριστικά ανά σενάριο.

Πίνακας 4. Περιγραφική ανάλυση της κλίμακας LSH ανά σενάριο

Σενάριο	Διάμεσος (median)	Εύρος Τιμών (range)
1.στέλεχος εταιρίας/υποψήφιος για δουλειά	9	3-15

2. ιδιοκτήτρια εστιατορίου/σερβιτόρος	7	3-15
3. manager καταστήματος/πωλητής	7	3-15
4. σκηνοθέτης/ηθοποιός	10	3-15
5. ιδιοκτήτρια πρακτορείου μοντέλων/μοντέλο	7	3-15
6. καθηγήτρια πανεπιστημίου/φοιτητής	7	3-15
7. φοιτήτρια/συμφοιτητής	10	3-15
8. υπεύθυνη έκδοσης σε εκδοτικό οίκο/συγγραφέας	9	3-15
9. ιατρός/νοσοκόμος	7	3-15
10. διευθύντρια ειδήσεων/δημοσιογράφος	10	3-15

Από τον πίνακα προκύπτει πως τα σενάρια 4,7 και 10 αποτελούν τις πιο πιθανές καταστάσεις σεξουαλικής παρενόχλησης ενός άνδρα από μία γυναίκα. Αξίζει να σημειωθεί πως ενώ τα σενάρια 6 και 7 περιγράφουν μία παρόμοια κατάσταση, διαφοροποιούνται μόνο ως προς την κοινωνική θέση ισχύος της γυναίκας, καθώς στο σενάριο 6 είναι καθηγήτρια, ενώ στο σενάριο 7 είναι και αυτή φοιτήτρια. Από την υψηλότερη τιμή διαμέσου στο σενάριο 7, μπορεί να συμπεράνει κανείς πως η τάση για σεξουαλική παρενόχληση είναι εντονότερη όταν ο άνδρας και γυναίκα βρίσκονται στο ίδιο επίπεδο κοινωνικής ισχύος. Στατιστικός έλεγχος χρησιμοποιώντας το Wilcoxon Signed Ranks Test (εξαρτημένα δείγματα), βρήκε αυτή τη διαφορά στατιστικά σημαντική: $Z = -9,81, p < 0,01$

6.4. ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΟΛΙΚΟΥ ΒΑΘΜΟΥ ΕΠΙΡΡΕΠΕΙΑΣ ΠΡΟΣ ΤΗ ΣΕΞΟΑΛΙΚΗ ΠΑΡΕΝΟΧΛΗΣΗ ΩΣ ΣΥΝΑΡΤΗΣΗ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ ΤΗΣ ΠΑΡΟΥΣΑΣ ΜΕΛΕΤΗΣ

Για τη μελέτη τυχόν διαφορών ως προς τη συνολική επιρρέπεια προς σεξουαλική παρενόχληση ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση, πραγματοποιήθηκε στατιστικός έλεγχος με κριτήριο το Kruskal Wallis. Από την ανάλυση προέκυψε, πως οι χήρες εμφανίζουν τη μεγαλύτερη επιρρέπεια προς σεξουαλική παρενόχληση, ενώ τη μικρότερη επιρρέπεια την εμφανίζουν οι παντρεμένες (πίνακας 5), ωστόσο, οι διαφορές αυτές δεν αγγίζουν τα όρια στατιστικής σημαντικότητας: $H = 6,72, df = 3, p > 0,05$.

Comment [d5]: ροπή

Comment [d6]: ροπή

Πίνακας 5. Διαφοροποίηση στο συνολικό βαθμό τάσης προς σεξουαλική παρενόχληση ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση

	Αριθμός Δείγματος ανά κατηγορία	Mean Rank
Άγαμος	216	176,33*
Έγγαμος	88	158,31
Χήρος	29	197,47
Διαζευγμένος	17	216,53

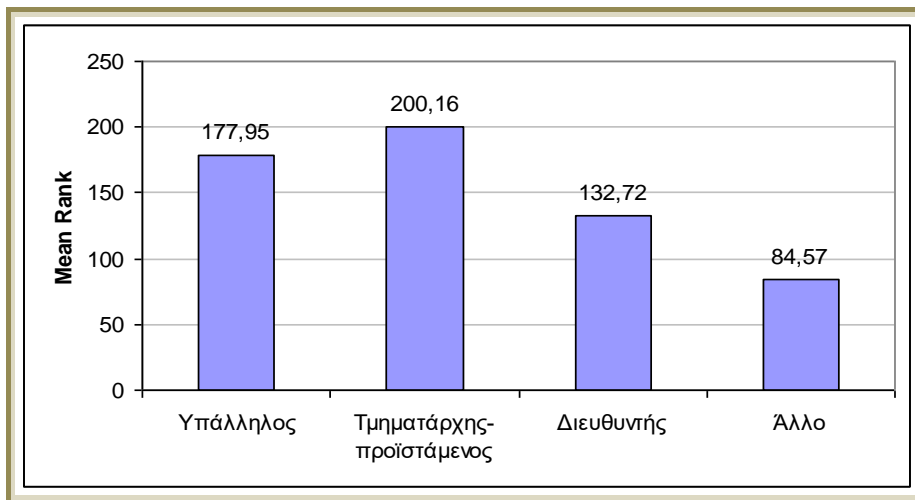
*Μη στατιστικά σημαντική διαφορά, $p > 0,05$

Για τη διερεύνηση στατιστικά σημαντικής διαφοράς ως προς την επιρρέπεια προς σεξουαλική παρενόχληση ανάμεσα στις διάφορες κατηγορίες απασχόλησης, χρησιμοποιήθηκε το ίδιο στατιστικό κριτήριο. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στη γραφική αναπαράσταση 1.

Comment [d7]: ροπή

Γραφική αναπαράσταση 1. Διαφοροποίηση ως προς την επιρρέπεια προς σεξουαλική παρενόχληση ανάλογα με την εργασιακή θέση

Comment [d8]: ροπή

Από την παραπάνω γραφική αναπαράσταση προκύπτει πως τη μεγαλύτερη ροπή προς σεξουαλική παρενόχληση την παρουσιάζουν οι πρωϊστάμενοι-τμηματάρχες και στη συνέχεια οι υπάλληλοι, ενώ τη μικρότερη οι διευθυντές και αυτοί που καταλαμβάνουν άλλες εργασιακές θέσεις. Η διαφορά αυτή βρέθηκε να είναι στατιστικά πολύ σημαντική: $H = 18,5, df = 3, p < 0,01$

Τέλος, εξετάστηκε εάν διαφέρουν ως προς την **επιρρέπεια** τους για σεξουαλική παρενόχληση οι γυναίκες που έχουν υπό την εποπτεία τους υφισταμένους συγκριτικά με αυτές που δεν έχουν. Η ανάλυση έγινε με κριτήριο το Mann-Whitney και κατέδειξε πως οι συμμετέχοντες που έχουν υφισταμένους υπό την εποπτεία τους διακρίνονται για μεγαλύτερη **επιρρέπεια** προς σεξουαλική παρενόχληση συγκριτικά με αυτές που δεν έχουν κανένα υπό την εποπτεία τους (πίνακας 6). Ωστόσο, το εύρημα αυτό δεν άγγιξε τα όρια στατιστικής σημαντικότητας: $U = 12.422,5, z = -0,97, p > 0,05$.

Comment [d9]: ροπή

Comment [d10]: ροπή

Πίνακας 6. Διαφορές στο συνολικό βαθμό τάσης προς σεξουαλική παρενόχληση ανάμεσα σε αυτούς που έχουν υφισταμένους υπό την εποπτεία τους και σε αυτούς που δεν έχουν.

Αριθμός Δείγματος ανά κατηγορία	Mean Rank
---------------------------------	-----------

Έχει υφισταμένους υπό την εποπτεία της.	113	182,07*
Δεν έχει υφισταμένους υπό την εποπτεία της.	235	170,86

*Μη στατιστικά σημαντική διαφορά, $p > 0,05$

6.5. ΚΛΙΜΑΚΑ FGRS- ΠΕΡΙΓΡΑΦΙΚΗ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΗ

Για την περιγραφική στατιστική της κλίμακας του στρες που σχετίζεται με τους παραδοσιακούς ρόλους που είναι συνδεδεμένοι με τις γυναίκες, υπολογίστηκε η μέση τιμή και η τυπική απόκλιση για κάθε λήμμα. Αξίζει να σημειωθεί ότι η μικρότερη δυνατή τιμή ήταν το 0 (καθόλου στρεσογόνος) και η μέγιστη το 7 (πάρα πολύ στρεσογόνος). Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 7.

Πίνακας 7. Μέσος όρος και τυπική απόκλιση για κάθε λήμμα της Κλίμακας FGRS

Λήμμα	Μέση Τιμή (T.A.)
1.Το να νιώθετε πίεση να έρθετε σε σεξουαλική επαφή	4,98 (1,9)
2.Το να αντιμετωπίζετε ανεπιθύμητες σεξουαλικές ενέργειες-προτάσεις	4,8 (1,86)
3.Το να θεωρείστε δεδομένη σε μία ερωτική σχέση	4,91 (1,75)
4.Το να πιέζεστε από το σύντροφό σας για σεξ ενώ αναζητάτε τρυφερότητα	5,04 (1,69)
5.Το να έχετε πολλούς ερωτικούς συντρόφους	4,87 (1,96)
6.Να έχετε μία ερωτική σχέση χωρίς συναίσθημα	5,04 (1,89)
7.Το να είστε ανίκανες να ικανοποιήσετε τις συναισθηματικές ανάγκες των μελών της οικογενείας σας	5,1 (1,61)
8.Ο σύντροφός σας αρνείται να συζητά τα προβλήματα της σχέσης σας	5,28 (1,51)
9.Το να σας θεωρούν σεξουαλικά ανήθικη	5 (1,95)
10.Το να πιστεύουν οι άλλοι ότι είστε συναισθηματικά ψυχρή	4,82 (1,8)
11.Το να σας θεωρούν ότι έχετε παραπάνω κιλά	4,29 (1,74)
12.Το να ανακλύπετε ότι έχετε πάρει 4 κιλά	4,2 (1,76)
13.Το να αισθάνεστε λιγότερο ελκυστική από το σύντροφό σας.	5,04 (1,59)
14.Το να έχετε παραπάνω κιλά από το σύντροφό σας.	4,62 (1,74)
15.Το να είστε ασυνήθιστα ψηλή.	3,95 (1,72)

16.Το να μην μπορείτε να αλλάξετε την εμφάνισή σας για την ευχαρίστηση κάποιου.	4,31 (1,8)
17.Το να μπαίνετε στα 30 έτη και να είστε ανύπαντρη.	3,79 (1,81)
18.Το να φοράτε μαγιό μπροστά σε κόσμο.	3,85 (1,75)
19.Το να ακούτε έναν ασυνήθιστο θόρυβο ενώ βρίσκεστε μόνη στο σπίτι.	4,41 (1,57)
20.Το να ακούσετε ότι ένας επικίνδυνος εγκληματίας δραπέτευσε στην περιοχή σας.	4,48 (1,6)
21. Το να σας χαλάσει το αυτοκίνητο μέσα στη μέση του δρόμου.	4,31 (1,64)
22.Το να νιώθετε ότι κάποιος σας παρακολουθεί.	4,82 (1,56)
23. Το να πρέπει να μετακομίσετε σε μία καινούργια πόλη μόνη σας.	4,46 (1,62)
24.Το να δεχθείτε ένα χυδαίο τηλεφώνημα.	3,5 (1,64)
25.Το να παζαρεύετε την τιμή ενός αυτοκινήτου με έναν πωλητή μιας μάντρας.	3,59 (1,5)
26.Το να διαπραγματεύεστε την τιμή για την επισκευή του αυτοκινήτου σας.	3,79 (1,58)
27.Το να σιγουρευτείτε ότι δε σας εκμεταλλεύονται όταν αγοράζετε ένα σπίτι ή ένα αυτοκίνητο.	4,3 (1,73)
28.Το να επιβλέπετε μεγαλύτερους και πιο πεπειραμένους υπαλλήλους στη δουλειά σας.	4,24 (2)
29.Το να προσπαθείτε να είστε καλή μητέρα και να διαπρέπετε στη δουλειά σας.	4,91 (1,62)
30.Το να πρέπει να «πλασάρετε» τον εαυτό σας σε μια συνέντευξη για δουλειά.	4,82 (1,68)
31.Το να μιλάτε σε κάποιον που είναι θυμωμένος μαζί σας.	4,55 (1,52)
32.Ο σύντροφός σας είναι άνεργος και δεν μπορεί να βρει δουλειά.	5,43 (1,54)
33.Οι συνομήλικοί του παιδιού σας δεν το συμπαθούν.	5,43 (1,69)
34. Το να έχετε ένα αδύναμο ή ανίκανο σύζυγο.	5,89 (1,38)
35. Το να σας μεγαλώσει κάποιος άλλος τα παιδιά.	5,53 (1,56)
36. Το αν επιστρέψετε στη δουλειά αμέσως μετά τη γέννηση του παιδιού σας.	5,42(1,53)
37. Το να προσπαθήσετε να κάνετε το σύζυγό σας να αναλάβει την ευθύνη για τη φροντίδα του παιδιού σας.	5,56 (1,46)
38. Το να χάσετε την επιμέλεια των παιδιών σας μετά το διαζύγιο.	6,23 (1,35)
39. Ένας πολύ καλός σας φίλος σταματάει να σας μιλάει.	4,93 (1,59)

Στον πίνακα μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως οι καταστάσεις τις οποίες οι γυναίκες του δείγματος εκτιμούν ως πιο στρεσογόνες έχουν να κάνουν με τον τελευταίο παράγοντα που αφορά τις ανησυχίες και τους φόβους για ανεπάρκεια των μητρικών τους δεξιοτήτων. Συγκεκριμένα, η απώλεια της επιμέλειας του παιδιού μετά το διαζύγιο, ένας αδύναμος ή ανίκανος σύζυγος, η προσπάθεια να πεισθεί ο σύζυγος να αναλάβει την ευθύνη για φροντίδα των παιδιών και το να μεγαλώνει κάποιος άλλος τα παιδιά τους αποτελούν τα λήμματα που συγκέντρωσαν την υψηλότερη βαθμολογία. Αντίθετα, τα λήμματα «το να δεχθούν ένα χυδαίο τηλεφώνημα», το να «παζαρεύετε την τιμή ενός αυτοκινήτου με έναν πωλητή μάντρας», το να «διαπραγματεύεστε την τιμή για την επισκευή του αυτοκινήτου», το να «μπαίνετε στα 30 και να είστε ανύπαντρες» και το να «φοράτε μαγιό μπροστά σε κόσμο» αποτελούν τα λήμματα που περιγράφουν τις λιγότερο στρεσογόνες καταστάσεις.

6.6. ΜΕΛΕΤΗ ΤΩΝ ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΚΥΡΙΩΝ ΜΕΤΑΒΛΗΤΩΝ ΣΤΗ ΣΥΝΟΛΙΚΗ ΒΑΘΜΟΛΟΓΙΑ, ΚΑΘΩΣ ΚΑΙ ΣΤΙΣ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΤΗΣ ΚΛΙΜΑΚΑΣ FGRS

- Οικογενειακή Κατάσταση και Ύπαρξη Παιδιών

Κατά την ανάλυση διερευνήθηκε η επίδραση της οικογενειακής κατάστασης και της ύπαρξης παιδιών στους παράγοντες που αφορούν το «Φόβο για Στείρες Συναισθηματικά Σχέσεις», το «Φόβο για Μη Ελκυστική Εξωτερική Εμφάνιση» και το «Φόβο Ανεπάρκειας Μητρικών Δεξιοτήτων », καθώς επίσης και στο συνολικό βαθμό στρες. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 8.

Πίνακας 8. Διαφορές ως προς το συνολικό στρες και τη βαθμολογία των παραγόντων Α, Β και Ε ανάλογα με την οικογενειακή κατάσταση του δείγματος

	Αριθμός δείγματος ανά κατηγορία	Mean Rank Παράγοντα A	Mean Rank Παράγοντα B	Mean Rank Παράγοντα E	Mean Rank Συνολικού Στρες
Άγαμος	216	157,65**	166,48*	163,23*	159,77**
Έγγαμος	88	209,73	191,39	205,00	205,93
Χήρος	29	177,26	166,14	171,79	174,60
Διαζευγμένος	17	222,06	223,79	185,06	219,35

*Στατιστικά σημαντική διαφορά που αγγίζει τα όρια στατιστικής σημαντικότητας $p < 0,05$

** Στατιστικά σημαντική διαφορά που αγγίζει τα όρια στατιστικής σημαντικότητας $p < 0,01$

Στον πίνακα 8 μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως τον υψηλότερο φόβο για στείρες συναισθηματικά σχέσεις το βιώνουν κατά κύριο λόγο οι χήρες και στη συνέχεια οι έγγαμες. Ομοίως και για το φόβο που σχετίζεται με τη μη ελκυστική εξωτερική εμφάνιση και τα συνολικά επίπεδα στρες. Αντίθετα, οι ανησυχίες για ανεπάρκεια μητρικών δεξιοτήτων αποτελεί κύρια πηγή στρες για τις έγγαμες γυναίκες του δείγματος. Ο στατιστικός έλεγχος με κριτήριο το Kruskal-Wallis ανέδειξε τις διαφορές αυτές στατιστικά σημαντικές: $H = 20,42$, $df = 3$, $p < 0,01$ για τον παράγοντα A, $H = 8,02$, $df = 3$, $p < 0,05$ για τον παράγοντα B, $H = 10,89$, $df = 3$, $p < 0,05$ για τον παράγοντα E και $H = 16,38$, $df = 3$, $p < 0,01$ για το συνολικό βαθμό της κλίμακας.

Ως προς την επίδραση της ύπαρξης παιδιών, για τη στατιστική ανάλυση χρησιμοποιήθηκε το κριτήριο Mann-Whitney. Από τα αποτελέσματα προκύπτει πως οι γυναίκες οι οποίες έχουν παιδιά βιώνουν σε μεγαλύτερο βαθμό τις διάφορες καταστάσεις ως στρεσογόνες (πίνακας 9). Συγκεκριμένα, φαίνεται να διακατέχονται από μεγαλύτερο φόβο για στείρες συναισθηματικά σχέσεις, για έλλειψη ελκυστικής εξωτερικής εμφάνισης και για ανεπάρκεια δεξιοτήτων μητρικής φροντίδας και αγάπης. Κατ' επέκταση, εμφανίζουν και υψηλότερη συνολική βαθμολογία στην κλίμακα συγκριτικά με τις γυναίκες που δεν έχουν παιδιά.

Πίνακας 9. Διαφορές ως προς το συνολικό στρες και τη βαθμολογία των παραγόντων 1,2 και 5 ανάμεσα στις γυναίκες με παιδιά και σε αυτές με χωρίς παιδιά.

	Αριθμός δείγματος ανά κατηγορία	Mean Rank Παράγοντα 1	Mean Rank Παράγοντα 2	Mean Rank Παράγοντα 5	Mean Rank Συνολικού Στρες
Έχει παιδιά	240	205,99*	190,16**	197,54*	202,97*
Δεν έχει παιδιά	110	161,53	168,78	165,40	162,91

* Στατιστικά σημαντική διαφορά στο επίπεδο σημαντικότητας $p < 0,01$.

** Μη στατιστικά σημαντική διαφορά, $p > 0,05$

Ο στατιστικός έλεγχος βρήκε τη διαφορά αυτή στατιστικά πολύ σημαντική για τον παράγοντα Α: $U = 9.846,5$, $z = -3,82$, $p < 0,01$, τον παράγοντα Ε: $U = 10.776$, $Z = -276$, $p < 0,01$ και στον συνολικό βαθμό στρες: $U = 10.178,5$, $z = -3,44$, $p < 0,01$. Για τον παράγοντα Β η διαφορά αυτή ήταν μη στατιστικά σημαντική: $U = 11.587$, $z = -1,84$, $p > 0,05$.

- Τόπος Καταγωγής

Στη συνέχεια εξετάστηκε κατά πόσο οι συμμετέχοντες με διαφορετικό τόπο καταγωγής διέφεραν ως προς το στρες που βιώνουν σχετικά με τους παράγοντες Δ και Ε, οι οποίοι αφορούν κατά κύριο λόγο φόβους που απορρέουν από παραβίαση των βασικών παραδοσιακών γυναικείων προτύπων συμπεριφοράς, όπως την επίδειξη συγκαταβατικότητας και παθητικότητας (Παράγων Δ) σε συναλλαγές και αντιπαραθέσεις, καθώς επίσης και το φόβο που απορρέει από την ανεπάρκεια μητρικών δεξιοτήτων (παράγων Ε). Καθώς στην επαρχία δίνεται περισσότερο έμφαση σε αυτούς τους παραδοσιακά γυναικείους ρόλους, μελετήθηκε κατά πόσο ο τόπος καταγωγής παίζει ρόλο στους βαθμούς των παραγόντων αυτών και στο συνολικό στρες (πίνακας 10).

Πίνακας 10. Διαφορές ως προς το συνολικό στρες και τη βαθμολογία των παραγόντων Δ και Ε ως συνάρτηση του τόπου καταγωγής

	Αριθμός δείγματος ανά κατηγορία	Mean Rank Παράγοντα Δ	Mean Rank Παράγοντα Ε	Mean Rank Συνολικού Στρες
Αθήνα	162	159,75*	162,59**	165,69**
Επαρχία	153	188,36	186,36	181,92
Νησιά	22	224,09	188,07	203,91
Εξωτερικό	13	138,23	187,38	174,15

* Στατιστικά σημαντική διαφορά στο επίπεδο σημαντικότητας $p < 0,01$.

** Μη στατιστικά σημαντική διαφορά, $p > 0,05$

Στον πίνακα 10 είναι σαφές ότι οι γυναίκες με τόπο καταγωγής κάποιο νησί βιώνουν το μεγαλύτερο φόβο για επίδειξη διεκδικητικής συμπεριφοράς σε συναλλαγές και αντιπαραθέσεις, φόβο για ανεπαρκείς μητρικές δεξιότητες και εμφανίζουν υψηλότερη συνολική βαθμολογία στρες. Ωστόσο, κανείς δεν θα έπρεπε να παραβλέψει πως μόνο 22 γυναίκες από το δείγμα προέρχονται από κάποιο νησί, επομένως το παρόν εύρημα πρέπει να ερμηνευθεί με κάποια επιφύλαξη, μέχρι να αυξηθεί το δείγμα από νησιωτικό πληθυσμό. Ο στατιστικός έλεγχος με κριτήριο το Kruskal Wallis, επέδειξε στατιστικά πολύ σημαντική διαφορά μόνο για τον παράγοντα Δ: $H = 13,26$, $df = 3$, $p < 0,01$

- Μηνιαίο Οικογενειακό Εισόδημα

Ως προς το μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα εξετάστηκε η επίδραση του στο φόβο για στείρες συναισθηματικά σχέσεις, για διεκδικητική συμπεριφορά και για ανεπάρκεια στις δεξιότητες μητρικής φροντίδας, καθώς επίσης και στο συνολικό βαθμό της κλίμακας FGRS. Τα αποτελέσματα που προέκυψαν παρουσιάζονται στον πίνακα 11.

Πίνακας 11. Διαφορές ως προς το συνολικό στρες και τους παράγοντες Α, Δ και Ε ως συνάρτηση των διαφορών στο οικογενειακό μηνιαίο εισόδημα

	Αριθμός Δείγματος ανά κατηγορία	Mean Rank- Παράγων Α	Mean Rank- Παράγων Δ	Mean Rank- Παράγων Ε	Mean Rank- Συνολικό Στρες
0-300	12	165,63**	237,46*	217,67**	200,58**
301-600	8	206,94	174,56	173,56	179,38
601-900	35	158,14	172,60	187,43	168,67
901-1200	75	147,45	178,08	171,07	151,78
1201-1500	80	169,01	183,28	159,56	174,63
1501-1800	40	157,95	142,59	145,55	144,74
1801-2100	32	163,97	167,47	131,05	162,81
2101-2400	26	217,25	178,90	196,44	207,69
2401-2700	29	237,52	182,38	237,74	231,83
2701 και πάνω	13	274,27	162,81	250,15	246,42

*Στατιστικά μη σημαντική διαφορά, $p > 0,05$

**Στατιστικά σημαντική διαφορά με όριο σημαντικότητας $p < 0,01$

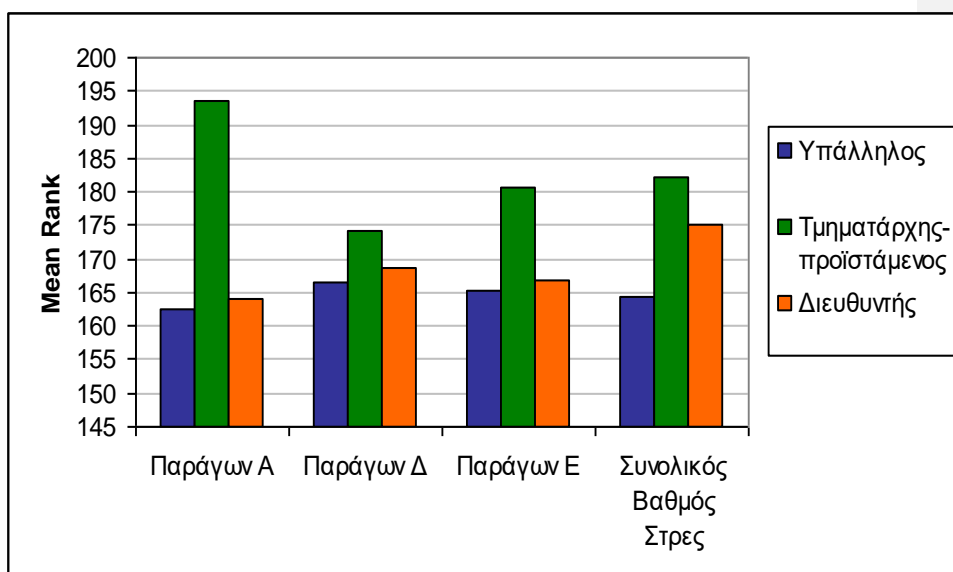
Στον παραπάνω πίνακα διαφαίνεται πως οι γυναίκες με μηνιαίο εισόδημα από 2101 ευρώ και άνω εκδηλώνουν το μεγαλύτερο φόβο για στείρες συναισθηματικά σχέσεις και για ανεπαρκείς μητρικές δεξιότητες, ενώ είναι και αυτές που παρουσιάζουν τις υψηλότερες βαθμολογίες συνολικού στρες στην κλίμακα. Αξίζει να σημειωθεί ότι πέρα από αυτές τις γυναίκες, μεγάλο στρες βιώνουν στις ίδιες κατηγορίες και οι γυναίκες με μηνιαίο οικογενειακό εισόδημα μικρότερο των 300 ευρώ. Τέλος, στον παράγοντα που αφορά το φόβο για διεκδικητική/δυναμική συμπεριφορά τα αποτελέσματα είναι σύνθετα, με τις γυναίκες με εισόδημα μικρότερο των 300 ευρώ να σημειώνουν την υψηλότερη βαθμολογία, ενώ εξίσου υψηλά είναι τα ποσοστά στις γυναίκες με οικογενειακό εισόδημα 901-1500 και 2101-2700. Επομένως, δε φαίνεται ο φόβος υιοθέτησης διεκδικητικής

συμπεριφοράς να αποτελεί πηγή στρες για γυναίκες κάποιου συγκεκριμένου οικονομικού επιπέδου, το οποίο υποστηρίζεται περαιτέρω και από την απουσία στατιστικά σημαντικής επίδρασης του οικογενειακού εισοδήματος στον παράγοντα αυτό: $H = 9,87$, $df = 9$, $p > 0,05$. Αντίθετα για όλους τους άλλους παράγοντες και για το συνολικό βαθμό της κλίμακας, η επίδραση του μηνιαίου οικογενειακού εισοδήματος είναι στατιστικά πολύ σημαντική: $H = 37,37$, $df = 9$, $p < 0,01$ για τον παράγοντα Α, $H = 33,66$, $df = 9$, $p < 0,01$ για τον παράγοντα Ε και $H = 27,25$, $df = 9$, $p < 0,01$ για το συνολικό βαθμό της κλίμακας.

- Επαγγελματική Θέση

Τέλος, εξετάστηκε η επίδραση της επαγγελματικής θέσης στο φόβο για στείρες συναισθηματικά σχέσεις, για διεκδικητική συμπεριφορά και για ανεπαρκείς μητρικές δεξιότητες, καθώς επίσης και στο συνολικό βαθμό της κλίμακας. Όπως διαφαίνεται και από τη γραφική αναπαράσταση 2, την υψηλότερη βαθμολογία στους παράγοντες, αλλά και την υψηλότερη συνολική βαθμολογία την εμφανίζουν οι τμηματάρχες-προϊστάμενοι, ενώ τη χαμηλότερη οι υπάλληλοι. Ωστόσο, σύμφωνα με το κριτήριο Kruskal-Wallis, τα αποτελέσματα αυτά δεν είναι στατιστικά σημαντικά. Επομένως, η κατηγορία της επαγγελματικής θέσης δεν παίζει ρόλο στο συνολικό στρες της κλίμακας FGRS, ούτε και στους υπό διερεύνηση παράγοντες της.

Γραφική αναπαράσταση 2. Διαφορές στο συνολικό στρες, τον παράγοντα Α, Δ και Ε ως συνάρτηση ανάλογα με την επαγγελματική θέση του δείγματος.

Συσχετίσεις Ηλικίας και της κλίμακας LSH με το συνολικό βαθμό της κλίμακας GFRS και τους παράγοντες της.

- Ηλικία

Για τη διερεύνηση της συσχέτισης ανάμεσα στην ηλικία και το συνολικό βαθμό της κλίμακας LSH, καθώς επίσης και της GFRS και των παραγόντων της, χρησιμοποιήθηκε το μέτρο γραμμικής συσχέτισης του Spearman, λόγω της μη κανονικής κατανομής των μεταβλητών. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 12.

Πίνακας 12. Συσχετίσεις ανάμεσα στην ηλικία και το συνολικό βαθμό στρες της κλίμακας FGRS και των παραγόντων της.

	1	2	3	4	5	6	7	8
Ηλικία		0,05	0,27**	0,24**	0,08	0,06	0,24**	0,27**

Σημείωση: 1=Ηλικία, 2=Επιρρέπεια προς Σεξουαλική Παρενόχληση, 3=Παράγων Α (φόβος για στείρες συναισθηματικά σχέσεις), 4=Παράγων Β (φόβος μη ελκυστικής εξωτερικής εμφάνισης), 5=Παράγων Γ (φόβος θυματοποίησης), 6=Παράγων Δ (φόβος διεκδικητικής

συμπεριφοράς),7=Παράγων E (φόβος ανεπάρκειας μητρικών δεξιοτήτων),8=Συνολικό Στρες
** Οι συσχετίσεις είναι στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο σημαντικότητας, $p < 0,01$.

Στον παραπάνω πίνακα, μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως η ηλικία παρουσιάζει μία θετική συσχέτιση με την επιρρέπεια προς σεξουαλική παρενόχληση που όμως δεν αγγίζει τα όρια στατιστικής σημαντικότητας. Επομένως, μπορεί κανείς να σχολιάσει πως ενώ όσο αυξάνεται η ηλικία αυξάνεται και η επιρρέπεια για σεξουαλική παρενόχληση, η συσχέτιση αυτή δεν είναι στατιστικά σημαντική. Η ηλικία με τη συνολική βαθμολογία στην κλίμακα GFRS, καθώς επίσης και με τους παράγοντες της, παρουσιάζει θετική συσχέτιση. Επομένως, όσο αυξάνεται η ηλικία των συμμετεχόντων του δείγματος, ολοένα και αυξάνονται τα συνολικά επίπεδα στρες που απορρέουν από τους παραδοσιακούς ρόλους που αποδίδονται στο γυναικείο φύλο, ο φόβος για στείρες συναισθηματικά σχέσεις, για μη ελκυστική εξωτερική εμφάνιση, για θυματοποίηση, για επίδειξη διεκδικητικής συμπεριφοράς και για ελλειπείς μητρικές δεξιότητες. Αξίζει να σημειωθεί πως, δεν είναι όλες οι συσχετίσεις στατιστικά σημαντικές. Στατιστικά πολύ σημαντική συσχέτιση εμφανίζεται ανάμεσα στην ηλικία και το φόβο για στείρες συναισθηματικά σχέσεις ($r = 0,27$, $p < 0,01$), το φόβο για μη ελκυστική εξωτερική εμφάνιση ($r=0,24$, $p < 0,01$), το φόβο για ανεπαρκείς μητρικές δεξιότητες ($r=0,24$, $p < 0,01$ και το συνολικό βαθμό της κλίμακας GFRS ($r=0,27$, $p < 0,01$).

- Κλίμακα LSH

Τέλος, μελετήθηκε η συσχέτιση ανάμεσα στη συνολική βαθμολογία επιρρέπειας για σεξουαλική παρενόχληση από τη μία και το συνολικό βαθμό της κλίμακας FGRS και των παραγόντων της, από την άλλη. Όπως και προηγουμένως, χρησιμοποιήθηκε το μη παραμετρικό μέτρο γραμμικής συσχέτισης Spearman. Τα αποτελέσματα παρουσιάζονται στον πίνακα 13.

Comment [d11]: ροπή

Comment [d12]: ροπή

Comment [d13]: ροπή

Πίνακας 13. Συσχετίσεις ανάμεσα στην κλίμακα LSH και το συνολικό βαθμό στρες της κλίμακας FGRS και των παραγόντων της.

	1	2	3	4	5	6	7
Επιρρέπεια προς Σεξουαλική Παρενόχληση		-	0,09	-	0,25*	-0,11	-0,06
		0,18*		0,19*	*		
		*		*			

Σημείωση: 1=Συνολικός Βαθμός LSH, 2=Παράγων Α (φόβος για στείρες συναισθηματικά σχέσεις), 3= Παράγων Β (φόβος μη ελκυστικής εξωτερικής εμφάνισης), 4=Παράγων Γ (φόβος θυματοποίησης), 5=Παράγων Δ (φόβος διεκδικητικής συμπεριφοράς),6=Παράγων Ε (φόβος ανεπάρκειας μητρικών δεξιοτήτων),7=Συνολικό Στρες

** Οι συσχετίσεις είναι στατιστικά σημαντικές στο επίπεδο σημαντικότητας, $p < 0,01$.

Στον πίνακα μπορεί να παρατηρήσει κανείς πως, μεταξύ της επιρρέπειας για σεξουαλική παρενόχληση και του φόβου για στείρες συναισθηματικά σχέσεις υπάρχει μία αρνητική γραμμική συσχέτιση που αγγίζει τα όρια στατιστικής σημαντικότητας ($r = -0,18$, $p < 0,01$). Επομένως, όσο αυξάνεται η ροπή των γυναικών να παρενοχλήσουν σεξουαλικά κάποιον άντρα, τόσο μειώνεται ο φόβος τους για στείρες συναισθηματικά σχέσεις ή αντίστροφα όσο αυξάνεται ο φόβος των γυναικών για στείρες συναισθηματικά σχέσεις τόσο μειώνεται η τάση τους για σεξουαλική παρενόχληση. Επειδή, έχει υιοθετηθεί ανάλυση συσχέτισης, δεν μπορεί να ξέρει κανείς την κατεύθυνση της σχέσης μεταξύ των δύο μεταβλητών (αν η αύξηση της ροπής για σεξουαλική παρενόχληση προκαλεί τη μείωση του φόβου για στείρες συναισθηματικά σχέσης ή αντίστροφα η αύξηση του φόβου για στείρες συναισθηματικά σχέσεις προκαλεί τη μείωση της ροπής προς σεξουαλική παρενόχληση). Ως προς τον παράγοντα Β, παρατηρείται μία θετική συσχέτιση που υποδηλώνει πως όσο αυξάνεται η ροπή των γυναικών προς σεξουαλική παρενόχληση τόσο αυξάνεται και ο φόβος τους για μη ελκυστική εξωτερική εμφάνιση. Ωστόσο, το αποτέλεσμα αυτό είναι μη στατιστικά σημαντικό ($r = 0,09$, $p > 0,05$). Ομοίως, μη στατιστικά σημαντική είναι και η αρνητική συσχέτιση ανάμεσα στο

Comment [d14]: ροπής

φόβο για ανεπαρκείς μητρικές δεξιότητες και ροπή προς σεξουαλική παρενόχληση ($r = -0,11, p > 0,05$) και ανάμεσα στην επιρρέπεια για σεξουαλική παρενόχληση και το συνολικό βαθμό στρες ($r = -0,6, p > 0,05$). Η αρνητική συσχέτιση των αποτελεσμάτων υποδηλώνει πως όσο αυξάνεται η ροπή της γυναίκας να προβεί σε κάποιου είδους σεξουαλική παρενόχληση, τόσο μειώνεται ο φόβος της για ανεπαρκείς μητρικές της δεξιότητες και τόσο μειώνεται το συνολικό της στρες στην κλίμακα FGRS ή αντίστροφα όσο αυξάνεται ο φόβος της γυναίκας για την ενδεχόμενη ανεπάρκειά της ως προς τις μητρικές της δεξιότητες ή αυξάνεται ο συνολικός βαθμός του στρες, τόσο μειώνεται η ροπή της προς σεξουαλική παρενόχληση κάποιου άνδρα. Όσον αφορά, στον παράγοντα που αφορά το φόβο θυματοποίησης, η συσχέτισή της με την επιρρέπεια για σεξουαλική παρενόχληση είναι αρνητική και στατιστικά σημαντική ($r = -0,19, p < 0,01$). Κατ' επέκταση, όσο αυξάνεται η ροπή μιας γυναίκας προς σεξουαλική παρενόχληση τόσο μειώνεται και ο φόβος θυματοποίησής της, ή αντίστροφα όσο αυξάνεται ο φόβος θυματοποίησής της, τόσο μειώνεται η τάση της για σεξουαλική παρενόχληση. Τέλος, όσο αυξάνεται η τάση των γυναικών για σεξουαλική παρενόχληση, αυξάνεται παράλληλα και ο φόβος για υιοθέτηση διεκδικητικής συμπεριφοράς, μία συσχέτιση στατιστικά πολύ σημαντική ($r = 0,25, p < 0,01$).

Comment [d15]: ροπή

Comment [d16]: ροπή

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ- ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Στην παρούσα μελέτη συγκεντρώθηκαν από 350 γυναίκες, δεδομένα ως προς τα κύρια δημογραφικά τους χαρακτηριστικά, τα επίπεδα στρες που βιώνουν ως σχετικά με διάφορα κοινωνικά πρότυπα συμπεριφοράς που αποδίδονται σε αυτές και την επιρρέπεια τους προς σεξουαλική παρενόχληση κάποιου άνδρα. Ακολουθούν τα κύρια συμπεράσματα από την ανάλυση:

Comment [d17]: ροπή

Ο μόνος παράγοντας που φαίνεται να επηρεάζει τις πιθανότητες μιας γυναίκας να παρενοχλήσει σεξουαλικά έναν άνδρα είναι αυτός της θέσης που καταλαμβάνει στο χώρο εργασίας, με τις γυναίκες σε θέση τμηματάρχη/προϊστάμενο να εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα επιρρέπειας προς σεξουαλική παρενόχληση. Ενδιαφέρον είναι, επίσης, και το εύρημα ότι η ροπή προς σεξουαλική παρενόχληση είναι εντονότερη όταν θύμα και θύτης βρίσκονται στην ίδια θέση κοινωνικής ισχύος.

Comment [d18]: ροπής

Τα αποτελέσματα σχετικά με το στρες που συνοδεύει τον κοινωνικό ρόλο της γυναίκας είναι πολυσύνθετα, με διαφορετικούς παράγοντες να επηρεάζουν διαφορετικούς τομείς. Συγκεκριμένα, το στρες που μπορεί να πηγάζει από τους φόβους μιας γυναίκας για στείρες συναισθηματικά σχέσεις βρέθηκε να χαρακτηρίζει κατά κύριο λόγο τις χήρες και τις έγγαμες, τις γυναίκες που έχουν παιδιά και τις γυναίκες με εισόδημα είτε μικρότερο των 300 ευρώ, είτε μεγαλύτερο των 2101 ευρώ. Επίσης, φαίνεται να αυξάνεται με την αύξηση της ηλικίας είτε με τη μείωση της επιρρέπειας για σεξουαλική παρενόχληση. Ως προς το φόβο μη ελκυστικής εξωτερικής εμφάνισης, οι γυναίκες που εμφανίζουν υψηλότερες βαθμολογίες είναι οι χήρες και οι έγγαμες, ενώ η ηλικία φαίνεται να έχει κάποια συσχέτιση, αφού όσο αυξάνεται, γίνεται εντονότερος και ο φόβος. Ο φόβος θυματοποίησης δε φαίνεται να διαφοροποιείται ως συνάρτηση βασικών κοινωνικο-δημογραφικών ή επαγγελματικών χαρακτηριστικών. Η μοναδική μεταβλητή που φαίνεται να παίζει κάποιο ρόλο σε αυτόν είναι η επιρρέπεια για σεξουαλική παρενόχληση, με τις γυναίκες που έχουν περισσότερες πιθανότητες να επιδοθούν σε κάποια τέτοια συμπεριφορά να διακατέχονται από μικρότερο φόβο θυματοποίησης. Ο φόβος υιοθέτησης διεκδικητικής συμπεριφοράς σε συναλλαγές και αντιπαραθέσεις αποτελεί κατά κύριο λόγο ανησυχία των γυναικών με τόπο γέννησης σε κάποιο νησί ή την επαρχία γενικότερα. Επιπροσθέτως, κατά παράδοξο τρόπο γυναίκες με υψηλότερες πιθανότητες σεξουαλικής παρενόχλησης κάποιου άντρα διακατέχονται από υψηλότερο φόβο υιοθέτησης διεκδικητικής συμπεριφοράς. Επιπροσθέτως, ο φόβος για ελλειπίες μητρικές

Comment [d19]: ροπής

Comment [d20]: ροπή

δεξιότητες χαρακτηρίζει κατά κύριο λόγο τις έγγαμες και τις γυναίκες που έχουν παιδιά, καθώς επίσης και τις γυναίκες με εισόδημα είτε μικρότερο των 300 ευρώ είτε μεγαλύτερο των 2101. Επιπλέον, όσο αυξάνεται η ηλικία της γυναίκας, τόσο αυξάνεται παράλληλα και αυτός ο φόβος. Επιπλέον, το υψηλότερο στρες συνολικά βρέθηκε να το βιώνουν οι χήρες και οι έγγαμες, οι γυναίκες που είναι μητέρες και οι γυναίκες με εισόδημα μικρότερο των 300 ευρώ ή μεγαλύτερο των 2101. Τέλος, αξίζει σε αυτό το σημείο να τονιστεί πως η ηλικία, επίσης, βρέθηκε να σχετίζεται με το συνολικό στρες, καθώς η αύξηση της συνοδεύεται από αύξηση της συνολικής βαθμολογίας στην κλίμακα.

Λαμβάνοντας, λοιπόν, κανείς υπόψη όλα όσα προηγήθηκαν από την εξέταση του φαινομένου της σεξουαλικής παρενόχλησης και των πολλαπλών στρεσογόνων παραγόντων που συνδέονται με αυτό, αντιλαμβάνεται πως το εν λόγω θέμα χρήζει περαιτέρω έρευνας, προβληματισμού και αντιμετώπισης.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Αρτινοπούλου Β. & Παπαθεοδώρου Θ. (2004), *Η Σεξουαλική Παρενόχληση στους χώρους εργασίας*, Κ.Ε.Θ.Ι

Αρτινοπούλου Β., (2000), *Νέα Κοινωνικά Κινήματα, Εγκληματολογική Προσέγγιση*, Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

Αντωνίου Αλέξανδρος-Σταμάτιος., (2006), *Εργασιακό Στρες*, τόμος α', Αθήνα: Εκδόσεις Παρισιάνου

Βασιλάκη Ελένη, Τρίλοβα Σοφία, Μπεζεβέγκης Ηλίας, (2001), *Το στρες, το άγχος και η αντιμετώπισή τους*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά γράμματα

Βουϊδάσκης Β., (1987), *Η επιθετικότητα σαν κοινωνικό πρόβλημα στην οικογένεια και στο σχολείο*, Δεύτερη έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Γρηγόρη

Γαλανού Γ., (1977), *Το Άγχος*, Αθήνα: Μπουκουμάνη

Γεώργας Δ., (1986). *Οικολογική Ψυχολογία: Ελληνική Πραγματικότητα*, Νέα Παιδεία

Cemen, P. (1989), *Το άγχος για τα μαθηματικά*, Αθήνα: Εκδόσεις Παρουσία

Chasseguet-Smirgel J., (1991), *Γυναικεία Σεξουαλικότητα*, (μτφ. Δ. Τσαρμακλή), Αθήνα: Εκδόσεις Νεφέλη

Γκαντζιάς, Καμάρας (2000α), *Η Ψηφιακή Επικοινωνία και τα Νέα Μέσα στην Ελληνική Κοινωνία των Πληροφοριών*, Λονδίνο: Louizou Publications

Grant A. Ch., Mericle P. B., Royes A. St., (2001), *Ψυχιατρική Νοσηλευτική*, επιμέλεια: Κοτρώτσου Ευαγγελία, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Herbet, M. (1994), *Ψυχολογικά προβλήματα εφηβικής ηλικίας*, β' έκδοση, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Κακούρος, E. & Μανιαδάκη, K. (2005), *Ψυχοπαθολογία παιδιών και εφήβων, Αναπτυξιακή προσέγγιση*, 4η εκδ., Αθήνα: Εκδόσεις Τυποθήτω

Lemperiere T., Feline A., (1995), *Εγχειρίδιο Ψυχιατρικής Ενηλίκων*, (επιμέλεια: Σακελαρόπουλος Π.), τόμος α', Αθήνα: Εκδόσεις Παπαζήση

Lorenz K. (1978), *Επιθετικότητα* (μτφ. I. Χατζηνικολή), Αθήνα: Εκδόσεις Χατζηνικολή

Μαγγαναρά I. (1998), *Εργασία, Συνδικαλισμός και Ισότητα των Φύλων*, Αθήνα: Εκδόσεις Οδυσσέας

Μέλλον P., (2007), *Ψυχολογία της Συμπεριφοράς*, Αθήνα: Εκδόσεις Τόπος

Μέλλον P., (2005), *Η Ανάλυση της Συμπεριφοράς*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Muluworf B.,(1980), *Σεξουαλικότητα και θηλυκότητα*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη

Νέστορος N. (1999), *Η Επιθετικότητα στην Οικογένεια στο Σχολείο και στην Κοινωνία*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Οικονόμου Φ., (1994), *Ψυχιατρική μετά στοιχείων ψυχολογίας*, στ 'εκδ, Αθήνα: Ιατρικές εκδόσεις – Λίτσα

Παπαδόπουλος Γ. Νίκος, (1994) , *Λεξικό της Ψυχολογίας*, α΄ εκδ., Αθήνα

Παπαθεοδώρου Θ., Καρύδης Β. & Βιδάλη Σ. (2001), *Η Σεξουαλική Παρενόχληση στην εργασία*, Κ.Ε.Θ.Ι

Παπαστάμου Σ. (2001), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, τόμος Α, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Παπαστάμου Σ. (2006), *Εισαγωγή στην Κοινωνική Ψυχολογία*, τόμος Β, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Ποταμιάνος Γ. (2002), *Θεωρία της προσωπικότητας και κλινική πρακτική*, Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Ραγιά Αφροδίτη, (1978), *Ψυχιατρική Νοσηλευτική Θεμελιώδεις αρχές*, Αθήνα: Εκδόσεις Ευνική

Ραγιά Αφροδίτη, (1993), *Νοσηλευτική Ψυχικής Υγείας*, Αθήνα : Εκδόσεις Ψυχιατρική Νοσηλευτική

Pervin, L. A. & John O. P. (2001), *Θεωρία της προσωπικότητας*, (μτφ. Αλεξανδροπούλου Α. – Δασκαλοπούλου Ε.), Αθήνα: Εκδόσεις Τυπωθήτω

Σαπουντζή - Κρέπια Δέσποινα, (2000), *Stress Management: η διαχείριση του στρες*, Αθήνα: Εκδόσεις Έλληνικά γράμματα

Spielberger Charles, *Άγχος – Στρες*, (1982), μετάφραση: Κωστόπουλος Ιωάννης, Αθήνα : Εκδόσεις Ψυχογιός

Φαρσεδάκης Ι. (1985), *Παραβατικότητα και Κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων*, Αθήνα: Εκδόσεις Νομική Βιβλιοθήκη

Freud S., (1991), *Τρεις μελέτες για τη θεωρία της σεξουαλικότητας* (μτφ. Λ. Αναγνώστου), Αθήνα: Εκδόσεις Επίκουρος

Fontana David, (1993), *Άγχος και η αντιμετώπισή του*, (επιμέλεια: Δέγλερης Ν.), Αθήνα: Εκδόσεις Ελληνικά Γράμματα

Φουκώ Μ., (2003), *Ιστορία της σεξουαλικότητας*, (μτφ. Γ. Κωνσταντινίδης), Αθήνα: Εκδόσεις Κέδρος

Χριστογιώργος, Σ. & Σταύρου, Ε. (2001), *Αγχώδεις διαταραχές*, στο Τσιάντης Γ. (επιμ.): *Εισαγωγή στην παιδοψυχιατρική*, Αθήνα: Εκδόσεις Καστανιώτη

World Health Organization, (1993), *Ταξινόμηση CD-10 Ψυχικών Διαταραχών και Διαταραχών της Συμπεριφοράς*, (επιμέλεια: Στεφανής Κ., Σολδάτος Κ.,Μαυρέας Β.), Αθήνα: Εκδόσεις Βήτα

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Avinal C., O'Donohue W., (2002), *Sexual Harassment and PTSD: Is Sexual Harassment Diagnosable Trauma?*, *Journal Of Traumatic Stress*, Vol. 15, No. 1, 69-75

Bacchi C & Jose J. (1994), *Historicising Sexual Harassment: Women's History Review*, Vol 3, (2):236-70

Bailey W., Hendric C., Hendric S.,(1987), *Relation of Sex and Gender Role to Love, Sexual Attitudes, and Self-Esteem*, *Sex Roles*, Vol.16, Nos 11/12

Barnett R, Brennan R, (1995), The relationship between job experiences and psychological distress: A structural equation approach, *Journal of organization behavior*, Vol. 16, 259-276

Berdahl L., Magley J., Waldo R., (1996), The sexual harassment of men? Exploring the concept with theory and data, *Psychology of women Quarterly*, 20, 527-547

Brooker A., Eakin J., (2001), Gender, Class, Work-Related Stress and Health: Toward a Power Centred Approach, *Journal of Community and Applied Social Psychology*, Vol.11, 97-109

Browne K., (2006), Sex, Power and Dominance: The Evolutionary Psychology of Sexual harassment, *Managerial and Decision Economics*, Vol.27, 145-158

Bumam A., Stein A., Golding M., Siegel M., Sorenson B., Forsythe B., Telles A., (1988), Sexual assault and mental disorders in a community population, *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 56, 843-850

Calkins A., Otto M., Cohen L, Soares C, Vitonis A., Hearon B., Harlow B., (2009), Psychosocial predictors of the onset of anxiety disorders in women: Results from a prospective 3-year longitudinal study, *Journal of Anxiety Disorders* 23, 1165–1169

Cantisano G, Domínguez M, Depolo M, (2008), Perceived Sexual Harassment at Work: Meta-Analysis and Structural Model of Antecedents and Consequences, *Spanish Journal of Psychology*, Vol. 11, No. 1, 207-218

Davidson M.J. & Burke, R.J. (1994), *Women in Management: Current Research Issues* (chapter 1), Paul Chapman Publ., London

Davison, G.C. & Neale, J.M, (1993), "*Abnormal Psychology*". USA: John Wiley & Sons, 206-224

Deirdre McCann, (2005), *Sexual harassment at work: National and international responses*, International Labour Organization

Einarsen S., (2000), Harassment and Bulling at work:A Review of the Scandinavian Approach, *Aggression and Violent Behavior, Vol. 5, No. 4*, 379–401

Einarsen S., Raknes I., Matthiesen M., (1994), Bullying and harassment at work and their relationships to work environment quality-An exploratory study, *The European Work and Organizational Psychologist, Vol.4*, 381–401

Foote W., Goodman-Delahunty J., (1999), Same-Sex Harassment: Implications of the Oncale Decision for Forensic Evaluation of Plaintiffs, *Behavioral Sciences and the Law, Vol.17*, 123-139

Gallivan J., (2002), *Examining IS professionals adaptation to technological change: The influence of personal attributes and gender.*, Georgia State University working paper,[4] Ajzen, I. .The theory of planned behavior,. Organizational September,.

Gillespie B.,Eisler R.,(1992), Development of the Feminine Gender Role Stress Scale, *Behavior Modification, Vol.16*, 426-438

Huang D. Grant., Feuerstein Michael & Sauter L. Steven. (2002), Occupational Stress and Work-Related Upper Extremity Disorders: Concepts and Models, *American journal of Industrial Medicine, 41*: 298-314

Kagamimori S., Nasermoaddeli A., Wang H., (2004), Psychosocial Stressors IN Inter-human Relationships and Health at Each Life Stage: A Review, *Environmental Health and Preventive Medicine*, Vol. 9, 73-86

Kelly J., (2000), Sexual harassment of employees by customers and other third parties: American and British views, *Texas Tech Law Reviews*, Vol.31, 807-867

Kirkcaldy B, Martin T, (2000), Job stress and satisfaction among nurses: individual differences, *Stress Medicine*, Vol. 16, 77-89

Lazarus, R. & Folkman, S. (1984). *Stress appraisal and coping*. New York: Springer

Leymann H., (1990), Mobbing and psychological terror at workplaces, *Violence and Victims*, Vol. 5, 119–126

Livingston J., Testa M., VanZile-Tamsen C., (2007), The Reciprocal Relationship Between Sexual Victimization and Sexual Assertiveness, *Violence Against Women*, Vol 13, Number 3 298-313

MacKinnon CA, (1979), *Sexual harassment of working women: a case of sex discrimination*, New Haven, Conn.: Yale University Press, 27-8

Martz DM, Handley KB, Eisler RM., (1995), The relationship between feminine gender role stress, body image, and eating disorders, *Psychol. Women Quart.* 19: 493–508

Melchior M., Caspi A., Milne J., Danese A., Poulton R., & Moffitt E., (2007), Work stress precipitates depression and anxiety in young, working women and men, *Psychological Medicine*, 37(8), 1119–1129

McDermut J., Haaga D., Kirk L., (2000), An Evaluation of Stress Symptoms Associated with Academic Sexual Harassment, *Journal of Traumatic Stress, Vol. 13*, No. 3, 397-411

Moore E., (2000a), One road to turnover: An examination of work exhaustion in technology professionals, *MIS Quarterly (24:1)*, 141-148

Niedl K., (1996), Mobbing and well-being: Economic and personnel development implications, *European Journal of Work and Organizational Psychology, Vol. 5*, 239-150

O'Donohue W., Downs K., Yeater E., (1998), Sexual harassment: A review of the literature, *Aggression and Violent Behavior, Vol.3*, 111-128

Palmieri P., Fitzgerald L., (2005), Confirmatory Factor Analysis of Posttraumatic Stress Symptoms in Sexually Harassed Women, *Journal of Traumatic Stress, Vol. 18*, No. 6, 657-666

Pina A., Gannon T., Saunders B., (2009), An overview of the literature on sexual harassment: Perpetrator, theory, and treatment issues, *Aggression and Violent Behavior Vol.14*, 126-138

Powell G, (1986), Effects of Sex Role Identity and Sex on Definitions of Sexual Harassment, *Sex Roles, Vol. 14*, 9-19

Pryor J., (1987), Sexual harassment Proclivities in Men, Sex roles, *Plenum Publishing Corporation, Vol.17*, 269-288

Ramirez M., Andreu M., Fujihara T., (2001), Cultural and Sex Differences in Aggression: A Comparison Between Japanese and Spanish Students Using Two Different Inventories, *Aggressive Behavior, Vol 27*, 313-322

Russell B, Trigg K, (2004), Tolerance of Sexual Harassment: An Examination of Gender Differences, *Ambivalent Sexism, Social Dominance, and Gender Roles, Sex Roles, Vol. 50*, 565-573

Sabitha, M. (2008), Sexual harassment awareness training at workplace: Can it effect administrator's perception? , *JOAAG, Vol. 3*. No.2

Seaward, B., (2004), *Managing stress: principles and strategies for health and wellbeing*, Jones and Barlett Publishers

Shailesh K., Jesse F., Elizabeth R., Simon H., R.N. Bhagat (2007), Burnout and Job Satisfaction in New Zealand Psychiatrists: a National Study, *International Journal of Social Psychiatry*, 53 -306

Sigal J., (2004), Sexual harassment, Fairleigh Dickinson University, Teaneck, New Jersey, *Encyclopedia of Applied Psychology, Vol.3*, 393-403

Straus A., Kantor K., (1994), Corporal punishment of adolescents by parents: A risk factor in the epidemiology of depression, suicide, alcohol abuse, child abuse, and wife beating, *Adolescence, Vol. 29*, 543–561

Terpstra D., Baker D., (1989), The identification and classification of reactions to sexual harassment, *Journal of Organizational Behavior, Vol. 10*, 1-14

Thomas M.A. & Kitinger, Eds (1997), *Sexual Harassment: Contemporary Feminist perspectives*, Open University Press, Buckingham, U.K.

Timmerman G. & Bajema C. (1999), Sexual Harassment in Northwest Europe: A Cross-Cultural Comparison, *European journal of Women's Studies*, 6:419

Waldo C., Berdahl J., Fitzgerald L.,(1998), Are Men Sexually Harassed? If So by Whom? , *Law and Human Behavior*, Vol.22, No.1, 59-79

Welsh G, Baucom D, (1977), Sex, Masculinity-Femininity, and Intelligence, *Intelligence 1*, 218-233

Wissow S., Roter D., (1994), Toward effective discussion of discipline and corporal punishment during primary care visit: Findings from studies of doctor-patient interaction, *Pediatrics*, Vol. 94, 587–593

Yagil D., (2008), When the customer is wrong: A review of research on aggression and sexual harassment in service encounters *Aggression and Violent Behavior*, Vol.13, 141-152

Youssel R., Attial M., Kamel M.,(1998), Children Experiencing Violence I: Parental Use of Corporal Punishment, *Child Abuse & Neglect*, Vol. 22, No. 10, 959–973